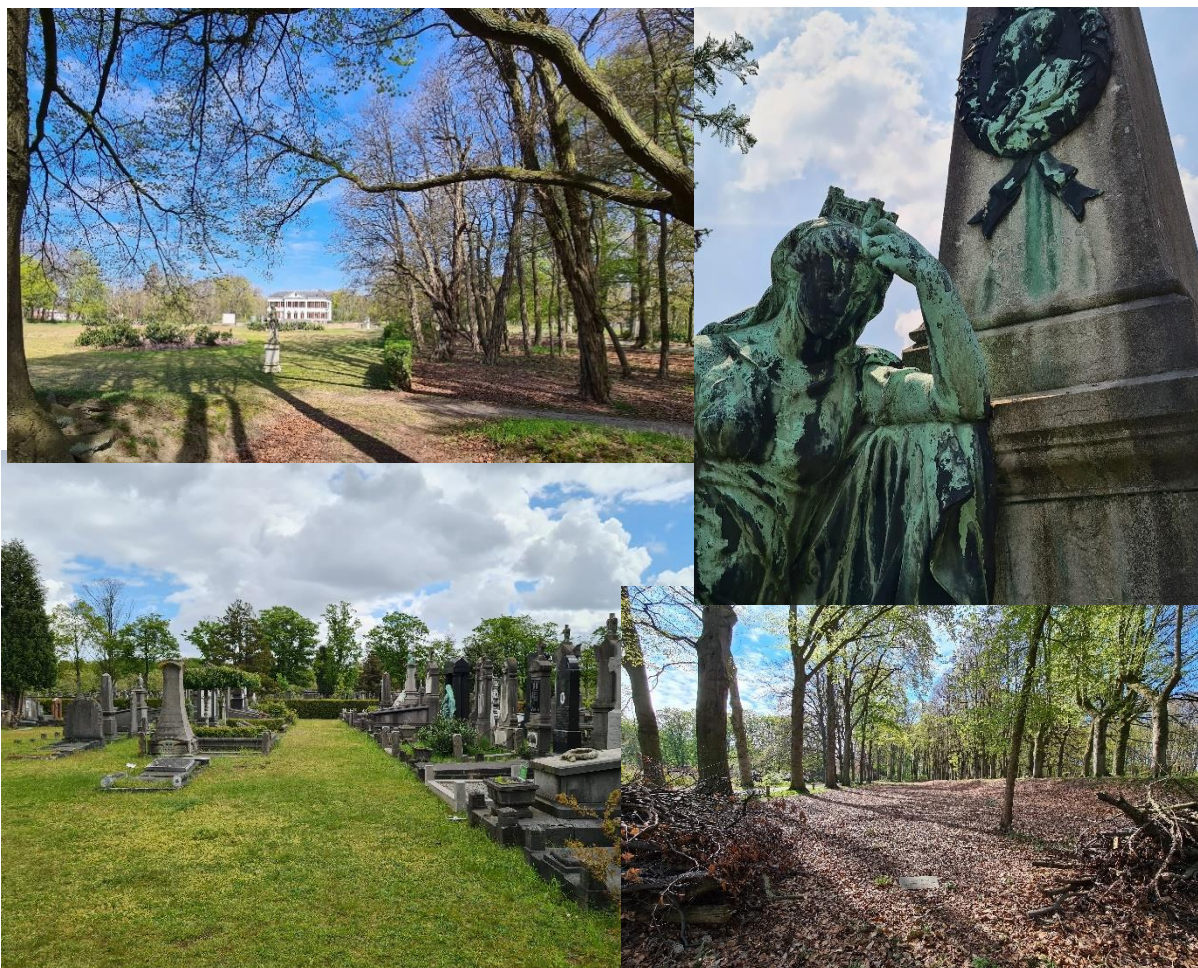

Geïntegreerd beheersplan Parkbegraafplaats Schoonselhof Antwerpen

dr. TAMARA INGELS	drs. Patrick Van den Nieuwenhof
Bart Opstaele	Ir. Ar. Katrin Berckmans
Ir. Ar. Cathérine De Bie	Tom Dorau
Datum eindrapport: 31/08/2023	
Opdrachtgever: Stad Antwerpen	
	Projecten en expertise in funeraire cultuur
	Schrieksesteenweg 113 2580 Putte Ondernemingsnr.: BE0820.134.109 www.intro-cultuur.be info@intro-cultuur.be

Inleiding en toelichting bij de opdracht

De Schoonselhofbegraafplaats in Antwerpen geldt terecht niet alleen als één van de grootste begraafplaatsen in Antwerpen, maar ook één van de mooiste op vlak van erfgoed, natuur en grafkunst. Niet toevallig horen we dan ook vaak de vergelijking met de Père-Lachaise begraafplaats in Parijs. Met zijn meer dan 84 hectare is het Schoonselhof ook een enorm monument in oppervlakte, waar heel uiteenlopende beheersproblematieken samenkomen in het alledaagse beheer. Bijgevolg hebben we te maken met een begraafplaats die haar beheerders voor een enorme complexiteit en uitdaging stelt. Deze uitdagingen zijn ook de reden dat dit beheersplan werd opgemaakt.

Vandaag wordt er vanuit diverse decreten gevraagd naar een screening rond het erfgoed – en in het bijzonder het funerair erfgoed. Het Schoonselhof heeft een rijk patrimonium aan erfgoed, gaande van bouwkundig, landschappelijk tot funerair (en een kleine fractie archeologisch). Daarenboven is het Schoonselhof een groene long voor Antwerpen, letterlijk een levende begraafplaats, waar deze contexten allemaal samenkomen.

Dit beheersplan is geen voorstel tot nieuw beheer dat nog niet tot stand kwam. De Stad Antwerpen en alle betrokken diensten leverden de voorbije decennia al enorme inspanningen om het Schoonselhof zo goed mogelijk te beheren. Dit plan bouwt dus ook al verder op de vele ‘good practices’ die vandaag al worden toegepast, maar die nu in dit plan verder werden beschreven, uitgewerkt en vastgelegd voor de komende looptijd van dit beheersinstrument.

Het plan volgt het format van beheersplannen voor Onroerend Erfgoed, vermits dit plan nu ook aan het Agentschap Onroerend Erfgoed zal worden voorgelegd. Daarnaast is er ook rekening gehouden (via actualisatie) met alle beheersplannen die van kracht zijn voor het Schoonselhof, gaande van de plannen voor Kasteel en Neerhoeve, als het Natuurbeheersplan.

Dit plan vertrekt voor zijn beheersplan vanuit de primaire functie van het Schoonselhof vandaag als begraafplaats waar funerair erfgoed aanwezig is. Het beheer hiervoor werd grondig uitgewerkt, de relatie met de andere beheersplannen werd onderzocht – weliswaar vanuit de bril van de noden en problematieken van funerair erfgoed en het daaraan gekoppelde specifieke beheer. Het plan stelde de opmakers en alle betrokkenen voor flinke uitdagingen, want een dergelijk grote context is in Vlaanderen bijzonder zeldzaam.

Het beheersplan dat hier voorligt heeft tot doel het erfgoed dat in samenspraak met Vlaanderen beheerd moet worden in kaart te brengen. Het plan heeft echter ook een andere functie: het is ook een broodnodige stap, zodat duidelijk kan worden welk erfgoed in samenspraak met Vlaanderen beheerd wordt en welk erfgoed binnen de Stedelijke context lokaal beheerd wordt. Dit plan neemt nu de focus op het allerhoogste niveau, maar zal zeker ook verder doorwerken naar beheersacties op lokaal – stedelijk – niveau. Dit plan is dus zeker geen eindpunt, maar een verdere stap in een wandeling die al sinds 1911 – de datum van aankoop van het terrein – bezig is. We hopen dat dit plan een goede stafkaart kan zijn voor een volgend stuk van de wandeling.

Laat het ons niet verzwijgen: een meesterwerk, als het park van Schoonsel, vergt de gewetensvolle zorg om op esthetische wijze te worden onderhouden. Dat het een toonbeeld worde van keurigheid en verfijnden, gelouterden smaak¹.

¹ Quote van Schepen Frans Van Kuyck in een opiniestuk net na aankoop van het Schoonselhof, in, De Nieuwe Gazet 3-12-1911.

Inhoudstafel

Inleiding en toelichting bij de opdracht	2
Inhoudstafel	4
1. IDENTIFICATIE.....	Fout! Bladwijzer niet gedefinieerd.
1.1. Doel van het plan.....	Fout! Bladwijzer niet gedefinieerd.
1.2. Identificatie/afbakening	Fout! Bladwijzer niet gedefinieerd.
1.2.1. Situering van het beschermd erfgoed	Fout! Bladwijzer niet gedefinieerd.
1.2.2. Kadastrale gegevens.....	Fout! Bladwijzer niet gedefinieerd.
1.2.3. Planologische bestemming.....	Fout! Bladwijzer niet gedefinieerd.
1.2.3.1. Gewestplan.....	Fout! Bladwijzer niet gedefinieerd.
1.2.3.2. Ruimtelijk structuurplan Vlaanderen – Beleidsplan Ruimte Vlaanderen.....	Fout! Bladwijzer niet gedefinieerd.
1.2.3.3. Ruimtelijk Structuurplan Provincie Antwerpen – Beleidsplan Ruimte Provincie Antwerpen	Fout! Bladwijzer niet gedefinieerd.
1.2.3.4. Masterplan Stad Antwerpen	Fout! Bladwijzer niet gedefinieerd.
1.2.4. Juridisch en beleidsmatig kader	Fout! Bladwijzer niet gedefinieerd.
1.2.4.1. Eigendom en beheer	Fout! Bladwijzer niet gedefinieerd.
1.2.4.2. Beschermd erfgoed	Fout! Bladwijzer niet gedefinieerd.
1.2.4.3. Bouwkundig	Fout! Bladwijzer niet gedefinieerd.
1.2.4.3.1. Funerair	Fout! Bladwijzer niet gedefinieerd.
1.2.4.3.2. Archeologie	Fout! Bladwijzer niet gedefinieerd.
1.2.4.3.3. Landschappelijk	Fout! Bladwijzer niet gedefinieerd.
1.3. Conclusies bij hoofdstuk identificatie	Fout! Bladwijzer niet gedefinieerd.
2. HISTORISCHE NOTA	Fout! Bladwijzer niet gedefinieerd.
2.1. Korte schets/samenvatting van de historiek van de site .	Fout! Bladwijzer niet gedefinieerd.
2.2. Historische nota.....	Fout! Bladwijzer niet gedefinieerd.
2.2.1. De private geschiedenis: het kasteeldomein	Fout! Bladwijzer niet gedefinieerd.
2.2.1.1. Analyse van historische kaarten: het kasteeldomein.....	Fout! Bladwijzer niet gedefinieerd.
2.2.1.2. Ferrariskaart (18 ^{de} eeuw).....	Fout! Bladwijzer niet gedefinieerd.
2.2.1.3. Plan uit 1809 (Felixarchief)	Fout! Bladwijzer niet gedefinieerd.
2.2.1.4. Atlas der buurtwegen (1841).....	Fout! Bladwijzer niet gedefinieerd.
2.2.1.5. Vandermaelen kaarten (1846-1854)	Fout! Bladwijzer niet gedefinieerd.
2.2.1.6. Popp kaarten (1842-1879).....	Fout! Bladwijzer niet gedefinieerd.
2.2.2. De openbare geschiedenis: parkbegraafplaats Schoonselhof	Fout! Bladwijzer niet gedefinieerd.

2.3.	Conclusies historische nota	Fout! Bladwijzer niet gedefinieerd.
3.	INVENTARISATIE	67
3.1.	Algemeen.....	67
3.2.	Aanleg en inrichting.....	67
3.2.1.	Toegangen en infrastructuur.....	68
3.2.1.1.	De verschillende toegangspoorten.....	68
	Toegangen Krijgsbaan (2)	68
	Toegangen Legerstraat (2)	69
	Toegankelijkheid van de begraafplaats voor bezoekers (openingsuren).....	71
3.2.1.2.	Parkeren en verkeer	71
3.2.1.3.	Meubilair	75
3.2.1.4.	Verhardingen en wegenissen	78
3.2.1.5.	Omheiningen	81
3.3.	Informatie: informatieborden, plannen en informatiekkanalen	84
3.3.1.	Algemene informatie: hoofdingang	84
3.3.2.	Algemene plannen.....	86
3.3.3.	Perkgerelateerde informatie (primaire informatie).....	88
3.3.4.	Graf-gerelateerde informatie (primaire informatie).....	90
3.3.5.	Andere informatie (secundaire en tertiaire functies)	91
3.4.	Bouwkundig erfgoed	94
3.4.1.	Toegangsgebouw en toegangspoort(hoofdingang begraafplaats)	94
3.4.1.1.	Historische foto's (archieven).....	95
3.4.1.2.	Beschrijving huidige toestand: opgelet restauratie lopend in 2022	97
3.4.1.2.1.	Toegangspoorten	97
3.4.1.2.2.	Portiersgebouwtje	99
3.4.2.	Wachtplaats.....	105
3.4.2.1.	Foto's archieven	106
3.4.2.2.	Beschrijving huidige toestand	108
3.4.3.	Schuilhuisjes	112
3.4.3.1.	Ligging op kaart (situatie 2021)	113
3.4.3.2.	Foto's archieven	114
3.4.3.3.	Beschrijving huidige toestand	116
3.4.4.	Crematorium en technische ruimtes.....	125
3.4.4.1.	Foto's archieven	125
3.4.4.2.	Beschrijving huidige toestand	127
3.4.4.2.1.	Hoofdgebouw.....	127

3.4.4.2.2. Gebouw met technische ruimten.....	129
3.4.5. Neerhoeve en stelplaats groendienst	131
3.4.6. Kasteel	132
3.5. Landschappelijk erfgoed.....	135
3.5.1. Abiotiek	135
3.5.1.1. Bodem	135
3.5.1.2. Reliëf.....	135
3.5.1.3. Hydrografie.....	137
3.5.1.4. Hydrologie	140
3.5.2. Biotiek.....	142
3.5.2.1. Actuele biologische waarderingskaart	142
3.5.2.2. Flora.....	143
3.5.2.3. Fauna	147
3.5.2.4. Vogels	147
3.5.2.5. Vleermuizen.....	147
3.5.2.6. Amfibieën en reptielen.....	148
3.5.2.7. Dagvlinders.....	148
3.5.2.8. Libellen	149
3.5.2.9. Oude bomen en boomgroepen	150
3.5.2.10. Dreven en bomenrijen.....	153
3.5.2.11. Hagen.....	157
3.5.2.11.1. Functie en vormgeving van de hagen in het oorspronkelijke ontwerp	157
3.5.2.11.2. Soorten.....	157
3.5.2.11.3. Locaties.....	157
3.6. Archeologisch erfgoed.....	162
3.6.1. Het gedeelte dat tussen 1916 en 1921 werd aangelegd als begraafplaats en nadien als hoofdbegraafplaats van de stad Antwerpen wordt gebruikt.....	162
3.6.2. Het gedeelte van de neerhoeve, het kasteel, de parktuin en het sterrenbos	163
3.6.3. Verdwenen structuren	168
3.6.3.1. De Schranshoeve	168
3.6.3.2. Afgebroken bijgebouwen Neerhoeve	171
3.6.3.3. Driebogenportiek (Sterrenbos)	172
3.6.3.4. Onbekende 19 ^e -eeuwse structuur.....	173
3.6.3.5. Het voormalige dodenhuis	175
3.6.4. Archeologische inventaris van vondsten in de buurt.....	177
3.6.5. Conclusie	178

3.7.	Funerair erfgoed	179
3.7.1.	De begraafplaats: een verhaal van een veranderend landschap en een sterke beeldkwaliteit per perk	179
3.7.1.1.	Perken: De eerste ingebruiknames en ontruiming van perken – analyse van lijnboeken	180
3.7.1.2.	De ontwikkeling van de begraafplaats: analyse vanuit de lucht	182
3.7.1.3.	Beeldkwaliteit?	189
3.7.1.4.	Conclusies?	198
3.7.2.	De Krijgsbegraving: een apart verhaal met externe partners	202
3.7.3.	Bestaande methodiek van diagnose (principes en richtlijnen) bij conservatiemaatregelen van grafmonumenten	203
3.7.4.	Methodologie inventarisatie	205
3.7.5.	Perknota's funerair erfgoed	210
4.	ERFGOEDWAARDEN	211
4.1.	Bouwkundig	211
4.2.	Landschappelijk	213
4.3.	Archeologisch	213
4.4.	Funerair	214
5.	BEHEERSVISIE EN DOELSTELLINGEN.....	Fout! Bladwijzer niet gedefinieerd.
5.1.	Analyse van knelpunten en kansen	Fout! Bladwijzer niet gedefinieerd.
5.1.1.	Knelpunten	Fout! Bladwijzer niet gedefinieerd.
5.1.2.	Kansen	Fout! Bladwijzer niet gedefinieerd.
5.2.	Visievorming: ankerpunten voor het erfgoedlandschap..	Fout! Bladwijzer niet gedefinieerd.
5.2.1.	De begraafplaats neemt een primaire functie op voor de samenleving. Het Schoonselhof zet ook in op het volwaardig uitbouwen van de secundaire en tertiaire functies	Fout! Bladwijzer niet gedefinieerd.
5.2.2.	Het Schoonselhof bewaakt de beeldkwaliteit van het landschap in relatie tot haar functies: van rouwlandschap tot (funerair) erfgoedlandschap	Fout! Bladwijzer niet gedefinieerd.
5.2.3.	Het Schoonselhof verweeft duurzaam denken in zijn ganse werking – De Sustainable development goals 2015-2030 en het Schoonselhof als voortrekkende kracht.....	Fout! Bladwijzer niet gedefinieerd.
5.3.	Beheersvisie per onderdeel.....	Fout! Bladwijzer niet gedefinieerd.
5.3.1.	Bouwkundig.....	Fout! Bladwijzer niet gedefinieerd.
5.3.2.	Landschappelijk	Fout! Bladwijzer niet gedefinieerd.
5.3.2.1.	Beheersvisie ecologische functie	Fout! Bladwijzer niet gedefinieerd.
5.3.2.2.	Beheersvisie sociale functie	Fout! Bladwijzer niet gedefinieerd.
5.3.2.3.	Beheersvisie economische functie.....	Fout! Bladwijzer niet gedefinieerd.
5.3.3.	Archeologisch	Fout! Bladwijzer niet gedefinieerd.

- 5.3.4. Beheersvisie funerair (perknota's) funerair **Fout! Bladwijzer niet gedefinieerd.**
- 5.4. Doelstellingen..... **Fout! Bladwijzer niet gedefinieerd.**
 - 5.4.1. Bouwkundig..... **Fout! Bladwijzer niet gedefinieerd.**
 - 5.4.2. Landschappelijk: Ecologische beheerdoelstellingen **Fout! Bladwijzer niet gedefinieerd.**
 - 5.4.2.1. Natuurstreefbeelden **Fout! Bladwijzer niet gedefinieerd.**
 - 5.4.2.2. Leefgebieden soorten..... **Fout! Bladwijzer niet gedefinieerd.**
 - 5.4.2.3. Bosbalans..... **Fout! Bladwijzer niet gedefinieerd.**
 - 5.4.2.4. Waterhuishouding **Fout! Bladwijzer niet gedefinieerd.**
 - 5.4.2.5. Herstel structuur Sterrenbos..... **Fout! Bladwijzer niet gedefinieerd.**
 - 5.4.3. Archeologisch **Fout! Bladwijzer niet gedefinieerd.**
 - 5.4.4. Funerair **Fout! Bladwijzer niet gedefinieerd.**
 - 5.4.4.1. Een beheersmatige inventaris als startpunt voor maatregelen..... **Fout! Bladwijzer niet gedefinieerd.**
 - 5.4.4.2. Streven naar een logische volgorde van werken..... **Fout! Bladwijzer niet gedefinieerd.**
 - 5.4.4.3. Duurzaam restaureren is grijs waarderen **Fout! Bladwijzer niet gedefinieerd.**
 - 5.4.4.4. Het ingestorte graf: soms ook een (natuur)zegen **Fout! Bladwijzer niet gedefinieerd.**
 - 5.4.4.5. Soms moet de natuur wel gemonitord worden **Fout! Bladwijzer niet gedefinieerd.**
 - 5.4.4.6. Inventarisatie..... **Fout! Bladwijzer niet gedefinieerd.**
 - 5.4.5. Zen-erfgoed **Fout! Bladwijzer niet gedefinieerd.**
 - Bouwkundig..... **Fout! Bladwijzer niet gedefinieerd.**
 - Funerair **Fout! Bladwijzer niet gedefinieerd.**
 - Liggingsplan van de ZEN-perken (funerair): **Fout! Bladwijzer niet gedefinieerd.**
 - Overzichtsplan per perk/ensemble: **Fout! Bladwijzer niet gedefinieerd.**
- 6. MAATREGELLEN **Fout! Bladwijzer niet gedefinieerd.**
 - 6.1. Algemene maatregelen **Fout! Bladwijzer niet gedefinieerd.**
 - 6.2. Maatregelen bouwkundig **Fout! Bladwijzer niet gedefinieerd.**
 - 6.2.1. Kasteel **Fout! Bladwijzer niet gedefinieerd.**
 - 6.2.2. Neerhoeve **Fout! Bladwijzer niet gedefinieerd.**
 - 6.2.3. Ingangsgebouw (Van Averbek)..... **Fout! Bladwijzer niet gedefinieerd.**
 - 6.2.4. Wachtruimte (Fivez) **Fout! Bladwijzer niet gedefinieerd.**
 - 6.2.5. Schuilhuisjes **Fout! Bladwijzer niet gedefinieerd.**
 - 6.3. Maatregelen landschappelijk **Fout! Bladwijzer niet gedefinieerd.**
 - 6.3.1. Beheermaatregelen voor natuurstreefbeelden **Fout! Bladwijzer niet gedefinieerd.**
 - 6.3.1.1. Soortenrijk struisgrasland (6230_ha) **Fout! Bladwijzer niet gedefinieerd.**
 - 6.3.1.2. Soortenrijk mesofiel grasland (rbb_hu)..... **Fout! Bladwijzer niet gedefinieerd.**

6.3.1.3.	Rietland (rbbmr)	Fout! Bladwijzer niet gedefinieerd.
6.3.1.4.	Zuur eiken-beukenbos (9120)	Fout! Bladwijzer niet gedefinieerd.
6.3.2.	Overige beheermaatregelen landschap	Fout! Bladwijzer niet gedefinieerd.
6.3.2.1.	Bloemenrijk grasland (hp+)	Fout! Bladwijzer niet gedefinieerd.
6.3.2.2.	Beheer van de dreven en bomenrijen.....	Fout! Bladwijzer niet gedefinieerd.
	Snoeien van bomen (reeds opgelijst in plan Arcadis bij beheermaatregelen)	Fout! Bladwijzer niet gedefinieerd.
6.4.	Maatregelen archeologisch	Fout! Bladwijzer niet gedefinieerd.
6.5.	Maatregelen funerair	Fout! Bladwijzer niet gedefinieerd.
6.5.1.	Bestaande maatregelen	Fout! Bladwijzer niet gedefinieerd.
6.5.2.	Verdere uitbouw maatregelenpakket voor funerair erfgoed Schoonselhof binnen het kader van dit beheersplan.....	Fout! Bladwijzer niet gedefinieerd.
6.5.3.	Overzicht maatregelen	Fout! Bladwijzer niet gedefinieerd.
7.	OPVOLGING EN EVALUATIE.....	Fout! Bladwijzer niet gedefinieerd.
7.1.	Algemeen erfgoedbeheer (bouwkundig, archeologisch, funerair)	Fout! Bladwijzer niet gedefinieerd.
7.2.	Opvolging Landschappelijk	Fout! Bladwijzer niet gedefinieerd.
7.2.1.	Inleiding	Fout! Bladwijzer niet gedefinieerd.
7.2.2.	Opvolging soorten	Fout! Bladwijzer niet gedefinieerd.
7.2.3.	Ontheffingen	Fout! Bladwijzer niet gedefinieerd.
8.	Ter afronding	Fout! Bladwijzer niet gedefinieerd.
9.	Conclusie	Fout! Bladwijzer niet gedefinieerd.

3. INVENTARISATIE

3.1. Algemeen

In diverse plannen en verslagen vinden we reeds heel wat informatie terug die meegenomen kan worden bij het inventariseren en opmaken van maatregelen (zie verder). Nota's en documenten met de meeste impact zijn onder meer (deze documenten worden in bijlage toegevoegd):

1. Masterplan Schoonselhof (TV Boghaert, Fondu en Havermans), 2010
2. Natuurbeheerplan parkbegraafplaats Schoonselhof (Arcadis), 2012
3. Langetermijnplanning (maatregelen en kostenraming) Neerhoeve (2012-2021) (AG VESPA)
4. Langetermijnplanning (maatregelen en kostenraming) stelplaats (2012-2021) (AG VESPA)
5. Langetermijnplanning (maatregelen en kostenraming) Kasteel (2012-2021) (AG VESPA)
6. Langetermijnplanning (maatregelen en kostenraming) Wachtruimte (Fivez) (2012-2021) (AG VESPA)
7. Bestemmingsnota Kasteel Schoonselhof. De restauratie en herinvulling van het Kasteel Schoonselhof te Hoboken. (TV Origin-Stramien), 2014
8. Inspectieverslag Neerhoeve (Monumentenwacht Provincie Antwerpen), januari 2014
9. Restauratienota Neerhoeve van het Schoonselhof te Antwerpen (TV K. Beeck/ONO Architectuur) (met inbegrip van aanvraagdossier restauratiepremie), december 2014
10. Inspectieverslag Poortgebouw Van Averbek (Monumentenwacht Provincie Antwerpen) (2019) (vorige inspecties 2013/2006/2003)
11. Nota dienstverlening Pontes in Kasteel Schoonselhof (2022) (Pontes)
12. Langetermijnplanning maatregelen Neerhoeve (2023-2032) (AG VESPA)
13. Langetermijnplanning maatregelen Kasteel (2023-2032) (AG VESPA)

Opgelet: er zijn geen inspectieverslagen van Monumentenwacht of eerdere inventarisatierapporten beschikbaar voor het onderdeel funerair erfgoed. Intern wordt er vooral met veiligheidsindicatoren gewerkt (hierover zijn eveneens geen documenten beschikbaar).

3.2. Aanleg en inrichting

Het Schoonselhof kwam in zijn huidige hoedanigheid tot stand door de hand van diverse architecten, ontwerpers en ingenieurs. De meest relevante namen die bijgedragen hebben aan het ontstaan van het landschap en de gebouwen zijn:

- Jules Janlet en Marcel Schmitz
- Alexis Van Mechelen en Emiel Van Averbek (beiden ook begraven op het Schoonselhof)
- Ferdinand Peeters (schuilhuisjes) ((begraven op het Schoonselhof)
- André Fivez (wachtruimte nabij hoofdingang en het voormalige dodenhuis)
- Maurice De Vocht (crematorium)
- L. Taeymans (prefab columbarium)
- J. De Bruyne – M. Dierckxsens (oude columbarium)
- Architectuur Kristoffel Boghaert, Fondu Landscape Architects - nieuwe columbaria/strooiweide

Het centrale en meest historische deel van het Schoonselhof is, zoals het van bij aanvang voorzien was op initiatief van Schepen Van Kuyck, relatief goed bewaard gebleven als historisch landschap. Er zijn

weliswaar verschillende ingrepen geweest die toch een impact hebben gehad op het hedendaagse landschap (zie onder meer de luchtfoto's).

Vandaag verloopt de nummering van de perken op letters (zijde met historische perken) en cijfers (zijde crematorium).

De ontwikkeling van de perken gebeurde in fases, deze zullen worden toegelicht in de historische nota en de relevante perknota's.

3.2.1. Toegangen en infrastructuur

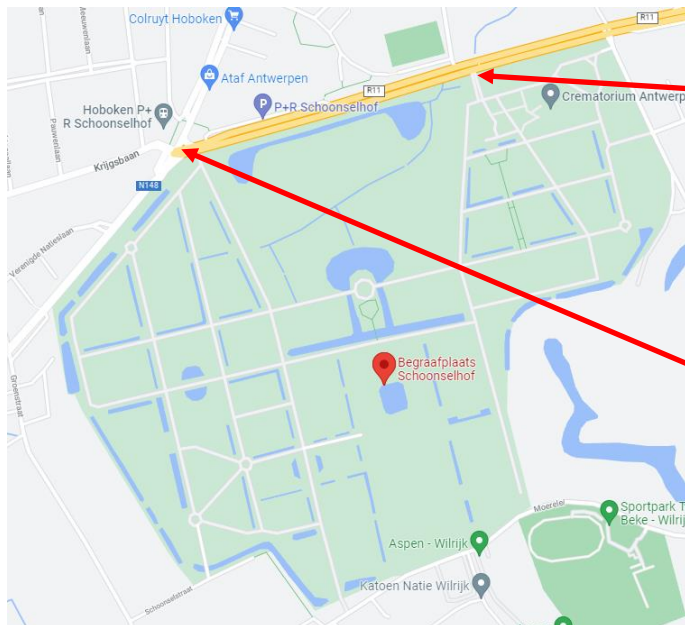
3.2.1.1. *De verschillende toegangspoorten*

Het domein Schoonselhof is toegankelijk via 6 toegangen, waarvan enkele niet altijd open zijn. Dit heeft te maken met de visie op het autoluw houden van de begraafplaats. Er zijn 4 doorgangen voor alle verkeer, 1 die gebruikt wordt voor werk- en vrachtverkeer en 1 die als wandeltoegang bestaat (wordt niet meer gebruikt).

Toegangen Krijgsbaan (2)

- Gelegen aan de ingang hoek Sint-Bernardsesteenweg/Krijgsbaan met hoofdingang begraafplaats
- Ingang Krijgsbaan met toegang tot dienstgebouw en parking van het crematorium), met automatische poort

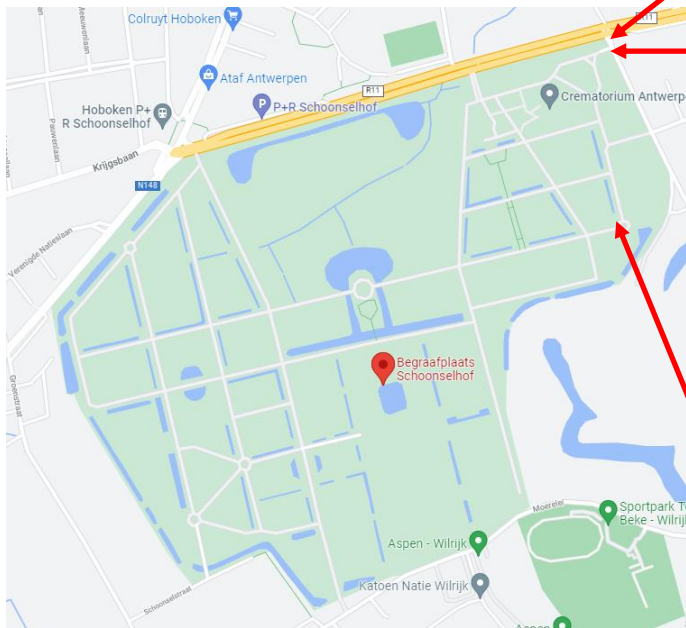
Toegangen Krijgsbaan:

Toegangen Legerstraat (2)

- (hoofd)ingang crematorium
- uitgang parking crematorium – automatische poort (opent enkel wanneer verkeer de begraafplaats wil verlaten)

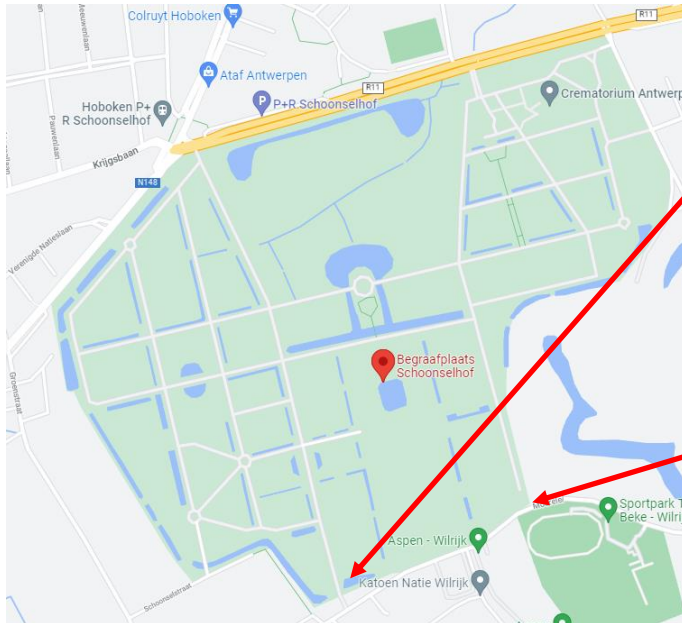
Toegang Legerstraat
(crematorium en
uitgang parking)

Toegangen Moerelei (2)

- Grote poort voor werf- en vrachtverkeer: ingang voor zware voertuigen
- Klein poortje (toegang voor wandelaars, niet geautomatiseerd. Sporadisch geopend)

Toegangen Moerelei

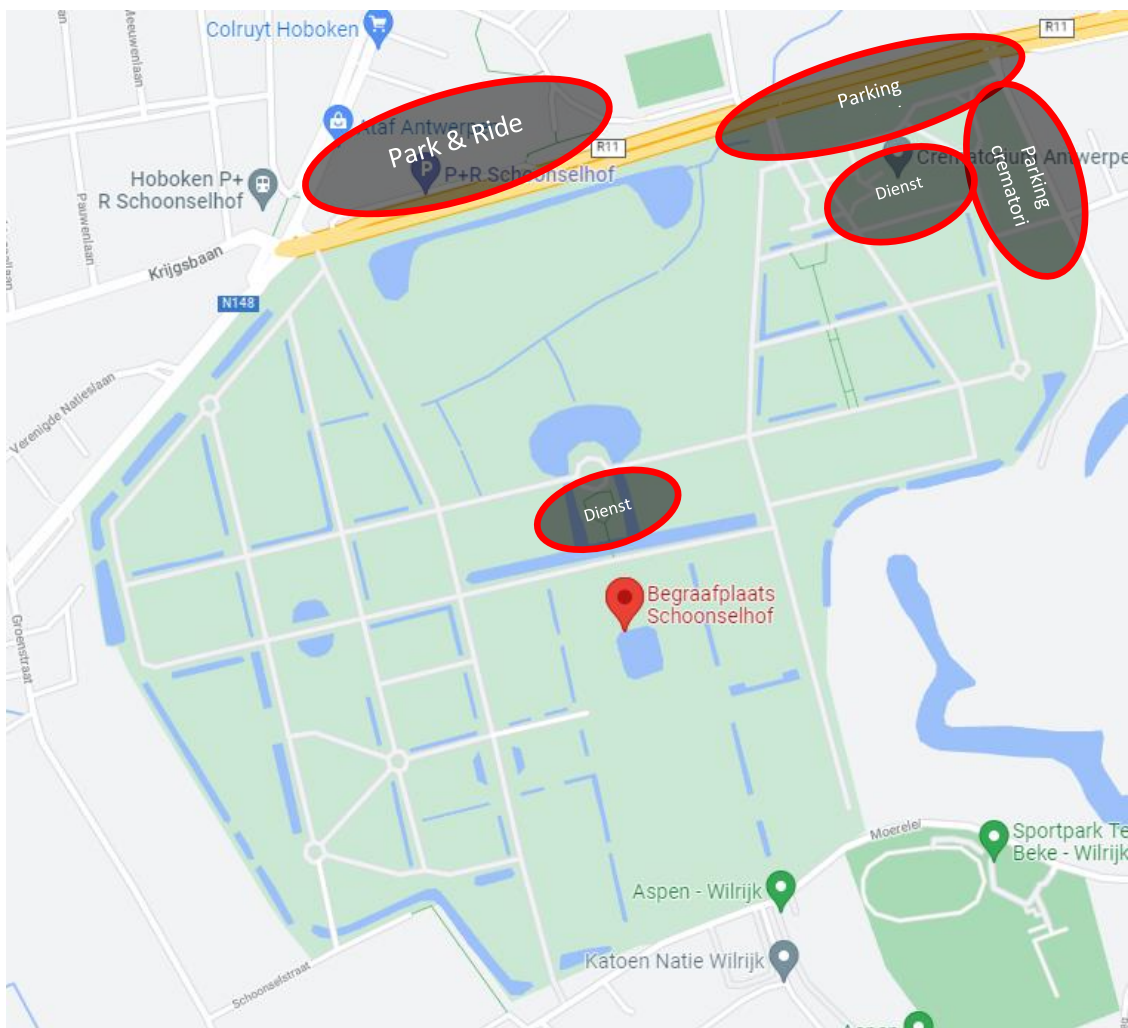
Toegankelijkheid van de begraafplaats voor bezoekers (openingsuren)

De openingsuren van de begraafplaats zijn opgenomen in artikel 689 van het Antwerpse politiereglement. Het is verboden voor onbevoegden om zich buiten de openingsuren op de begraafplaatsen te bevinden.

- De openingsuren voor de bezoekers zijn:
 - o tijdens de wintertijd van: van 8.00 tot 17:30 uur;
 - o tijdens de zomertijd van 8.00 tot 20.00 uur;
- voor wagens, als zij op de begraafplaatsen worden toegelaten :
 - o van 8:30 tot 16:00 uur;
- voor de bezorging van stoffelijke overblijfselen
 - o op werkdagen : van 9.00 tot 16.00 uur;
 - o op zaterdagen : van 9.00 tot 13.00 uur;
 - o op zon- en feestdagen wordt geen lijkbezorging uitgevoerd.

3.2.1.2. Parkeren en verkeer

Situering parkings:

Er is geen **parking** op de begraafplaats voorzien, wel aan het crematorium. De parking van de begraafplaats valt samen met de P+R parking 'Schoonselhof', aan de overzijde van de R11. Oversteken kan enkel via de lichten op het grote kruispunt Krijgsbaan - R11.

Figuur 1: P+R Schoonselhof

Figuur 2: Oversteekplaats op kruispunt R11 – Sint-Bernardsesteenweg

Aan de zijde van het crematorium zijn twee grote parkeergelegenheden, langs de zijde van de Krijgsbaan en langs de zijde van de Legerstraat.

Figuur 3: Parking (zijde R11)

Figuur 4: Parking (zijde Legerstraat)

Figuur 5: Personeelsparking crematorium

De grootte van het domein en een maximale toegankelijkheid voor bezoekers maken het wenselijk om autoluw verkeer en parkeren op de begraafplaats te tolereren.

Het parkeren van voertuigen op gazons en op wortels van dreefbomen is in het beschermde landschap echter een gevolg van deze toegankelijkheidsregeling. Er zijn geen parkings voorzien op de begraafplaats. Het verstrengen van het autoluwe karakter lijkt onafwendbaar om het beschermde landschap tot zijn recht te laten komen.

Dienstvoertuigen kunnen wel parkeren op de stelplaats en voor het kasteel en de neerhoeve.

Als problematische gevolgen van de toegankelijkheid van voertuigen wordt als eerste prioriteit aandacht geschonken aan het terugdringen van **sluipverkeer** op de begraafplaats. Voornamelijk tijdens de ochtendspits werd de begraafplaats belast door voertuigen die zich van de ene naar de andere uitgang begaven om zo files te vermijden op de Krijgsbaan. Een aangepaste toegankelijkheidsregeling van de toegangspoorten heeft deze problemen reeds voor het grootste deel geëlimineerd. Toch kan een verbod op sluipverkeer nog verbetering brengen. De huidige maatregelen zijn:

- De poort voor voertuigen aan het kruispunt Krijgsbaan – Sint Bernardsesteenweg wordt tijdens weekdays manueel geopend van 10u tot 16u. Deze poort wordt in het weekend enkel op zaterdagvoormiddag geopend om uitvaarten toegang te geven.
- De poort voor voertuigen, gelegen op de Krijgsbaan, aan de technische ruimtes van het crematorium) opent automatisch enkel tijdens weekends tussen 9u en 16u.
- De hoofdboort van het crematorium Pontes is op weekdays geopend van 7u tot 16u. Op zaterdag is deze enkel open als er crematieplechtigheden plaatsvinden. Op zondag is deze toegang gesloten.
- Voor alle voertuigen die op de begraafplaats aanwezig zijn is er een automatische uitgang gelegen aan de Legerstraat.

Er wordt bekeken of het mogelijk is om de politiecodex aan te passen en sluipverkeer strafbaar te maken in de nabije toekomst.

De snelheid op het hele domein is beperkt tot 15km/uur

Er maken heel wat fietsers gebruik van de begraafplaats. Momenteel zijn er geen doorgangsassen officieel voorzien. Fietsen na sluitingsuren van de poorten is in principe niet mogelijk. Fietsers dienen zich te houden aan de algemeen geldende verkeersregels. Een aansluiting op bestaande fietsroutes is zeker mogelijk.

Ook voetgangers dienen zich aan deze regels te houden. Honden moeten aan de leiband op het volledige domein, maar er is geen verdere beperking (vb.: men kan met de hond wel nog op de perken wandelen). Er zijn regelmatig campagnes om overlast van hondenuitwerpselen te beperken.

Aan het kasteel is er een beperkte mogelijkheid voor parkeren (voornamelijk dienstvoertuigen). Bezoekers van de dienst begraafplaatsen parkeerden hier ook op het ogenblik dat de diensten hier nog ondergebracht waren. Om de impact op het monument zo veel mogelijk te beperken, wordt best enkel parking voor dienstvoertuigen voorzien, en geen parking meer voor bezoekers. In de toekomstige invulling onder de erfpacht van Pontes, wordt een nota uitgewerkt rond parkeren op perk 18. => **zie bijlage nota dienstverlening Pontes**

3.2.1.3. Meubilair

De begraafplaats is op verschillende locaties voorzien van banken en (grote en kleine) vuilnisbakken.

Figuur 6: Houten banken (model Nachtegalenpark) staan verspreid over de site. Naast de banken bij de ingang is een kleine vuilbak voorzien.

Figuur 7: banken in blauwe hardsteen in de Franse tuin. Het betreft het originele ontwerp Schoonsel -Van Averbek, maar zijn wel replica's. De originele banken zijn met de tijd vergaan.

Figuur 8: centraal gelegen wachthuisje, voorzien van vuilbak, zitbanken en aftappunt voor water.

Figuur 9: Op meerdere plaatsen is er een stelplaats/haven in beton voorzien voor grote vuilnisbakken (op wielen). Dit vergemakkelijkt de huisvuilophaling en berging van de containers.

Figuur 10: Nabij de hoofdingang (aan de wachtruimte) is een fietsenstelplaats voorzien. Ook aan het crematorium is een fietsenstelplaats voorzien.

Er zijn verschillende waterkraantjes voorzien (niet drinkbaar), verspreid langs verschillende perken op de begraafplaats, met het oog op water om graven en beplantingen te bewateren. Deze werden aangelegd langs de nieuwe waterleidingen die in het verleden op het Schoonselhof werden aangelegd (ter vervanging van oude loden buizen). Het watertoevoersysteem is bijgevolg beperkt tot de aansluitingen op dit nieuwe netwerk.

Figuur 11: Waterkraantje nabij perk Z1

Figuur 12: overzicht met aftappunten (kaart: dienst begraafplaatsen, Stad Antwerpen).

De begraafplaats heeft geen stroomnet en is niet verlicht, enkel rond het crematorium is straatverlichting aanwezig.

Figuur 13: Straatverlichting (crematorium)

3.2.1.4. Verhardingen en wegenissen

Er zijn diverse types verhardingen en wegenissen op de begraafplaats. Dit gaat van geasfalteerde wegen, naar wegdek in klinkers en dals, tot ontharde stukken. De verhardingen op de hoofdwegen zijn van groot belang voor het toelaten van werfwagens op de begraafplaats.

Figuur 14: de begraafplaats is voorzien van brede geasfalteerde toegangswegen, die toegang met de wagen voor lokaal verkeer mogelijk maken. Ook nutsvoertuigen en zwaar verkeer voor aannemers en werken kunnen hierdoor gemakkelijk overal bij de perken geraken.

Figuur 15: Enkele wegen werden ingegroend en onthard, onder meer tussen de militaire ereperken (vb.: tussen 3 en 6) en tussen perken 9 en 10.

Figuur 16: Tussen de militaire ereperken is een wandelpad voorzien van dals en klinkers. Dit pad is niet met wagens (auto's) toegankelijk (wel voor dienstvoertuigen). Voor de meeste betondals wordt beter een overgang naar andere bestrating ingepland. Hier moet rekening gehouden worden met een onderhoudsvrije bestrating, de niet gevoegde kasseien zijn erg duur in onderhoud.

Figuur 17: Op diverse plekken liggen kasseiwegen (en -opritten), rond het crematorium zijn de wegen voorzien van klinkers. De oude kasseiwegen (nabij de Neerhoeve en achter perk 1) zijn niet geschikt voor het toelaten van zwaar werfverkeer (net zoals de met kassei ingelegde bruggen aan het kasteel). In het kader van het historisch landschap worden deze wegen echter wel onderhouden.

3.2.1.5. Omheiningen

Er zijn diverse types omheiningen op en rond de site, die deel uitmaken van de individuele erfgoeddelen zoals kasteel, neerhoeve of begraafplaatsontwerp. De diversiteit van omheiningen is bijgevolg aanvaardbaar vanuit de historiek en het respect voor de originele ontwerpen. Bij het kasteel staat nog een historische poort en afsluiting, rondom het domein zijn diverse types moderne afsluitingen en poorten gebruikt.

Figuur 18: aan de toegangswegen van het kasteel vinden we nog de oude afsluiting (palen met kettingen in gietijzer) en de poorten. De wegen hier zijn te smal om groot werfverkeer toe te laten (gewichtbeperking nodig).

Figuur 19: de oude muur en poort van de neerhoeve werden ondertussen gerestaureerd.

Figuur 20: Ook de hoofdingang met het gebouwtje en de toegangspoorten (ontwerp Van Averbek) maken deel uit van de historische omheiningen.

Figuur 21: omheining aan de zijde van het Fort

*Figuur 22: een moderne draadafsluiting staat aan de zijde van de Moerelei. Aan de toegang voor vrachtverkeer is er een opening tussen de draadomheining en de poort. Deze werd ondertussen gedicht. Dit is de **toegang voor werfverkeer** naar de te restaureren Neerhoeve en Kasteel Schoonselhof.*

Figuur 23: Een ander type moderne (lage) omheining staat langs de straatzijden van het crematoriumgedeelte. Dit is de geautomatiseerde uitgang na sluitingstijd van het domein die zich bevindt buiten de beschermde perimeter, nl. t.h.v. de oostelijke parking van het crematorium.

3.3. Informatie: informatieborden, plannen en informatiekkanalen

Er zijn diverse informatiekkanalen waarmee de bezoeker en de gebruiker van de begraafplaats geïnformeerd worden, zowel ter plaatse als op afstand (digitaal). Deze staan verspreid over de begraafplaats. Informatie relateert aan de primaire, secundaire en tertiaire informatie over de begraafplaats.

Informatie ter plaatse kan worden ingedeeld in

- Algemene informatie (primaire informatie)
- Perk gerelateerde informatie (primaire informatie)
- Graf gerelateerde informatie (primaire, maar soms ook tertiaire informatie)
- Andere informatie (flyers, historische beelden, informatieve borden, ...) (secundaire en tertiaire functies)

Een aandachtspunt is de enorme kost voor het opmaken van deze borden en infozuilen, die onderhevig kunnen zijn aan ontwerpvoorschriften (huisstijl). Het is aan te bevelen om voor deze borden een geleidelijke overgang te voorzien (vervanging wanneer nodig, met toepassing van de dan geldende ontwerpvoorschriften).

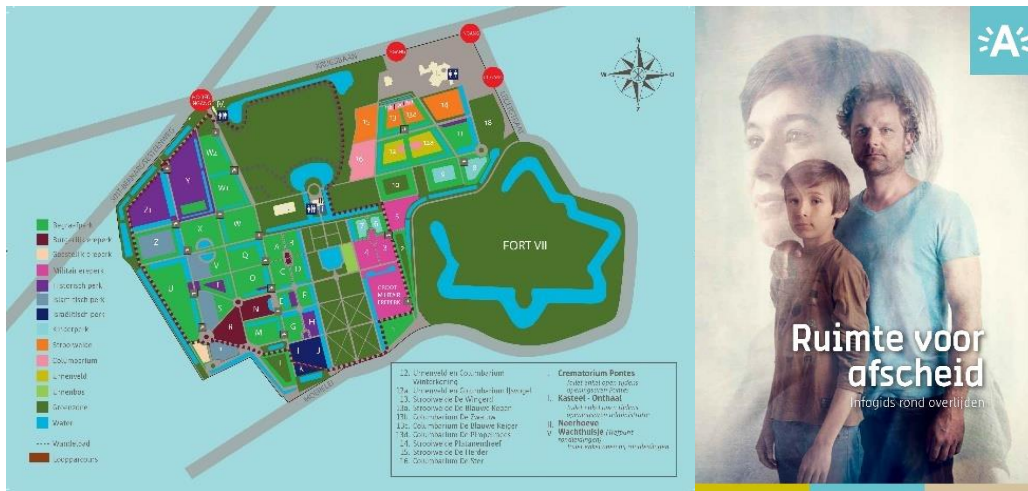
Figuur 24: Bij alle grote toegangen staan er zuilen met o.m. een grondplan en bewegwijzering. Deze staat bij de hoofdingang.

3.3.1. Algemene informatie: hoofdingang

Nabij de hoofdingang wordt primaire, secundaire en tertiaire informatie verstrekt.

Er zijn afgesloten kasten (algemene mededelingen) en open kasten (flyers en brochures) bij de hoofdingang en het kasteel. In deze kasten worden gratis belangrijke primaire brochures verstrekt, naast secundaire en tertiaire gratis informatie voor wandelingen (wandelpaden, joggingroutes en routes voor toeristisch bezoek). Het verdient aanbeveling om op enkele bijkomende punten (nabij andere ingangen) gelijkaardige kasten voor flyers en brochures (vb.: grondplannen) te voorzien.

Aanwezige brochures (deze zijn ook digitaal beschikbaar) met primaire functie zijn hier het hele jaar door beschikbaar:

- Algemeen plan (folder in drieluik), dat bezoekers hier kunnen meenemen tijdens hun bezoek aan de begraafplaats. Ligging van perken, toegangen en nutsvoorzieningen worden hierin toegelicht.
- Ruimte voor afscheid (naburgering): https://assets.antwerpen.be/srv/assets/api/download/5d4fad85-29de-4183-8d4b-390b8be21797/16421867_Naburgering_Afscheidsgids_A5_lores_WEB.pdf
- Via de website van de stad zijn volgende primaire informatiekanalen actief:
 - Het webkanaal rond overlijden - <https://www.antwerpen.be/nl/overzicht/overlijden>
 - Naburgeringsinformatie: <https://www.antwerpen.be/nl/overzicht/overlijden/brochures/naburgering-bereid-uw-overlijden-goed-voor>
 - Een naburgeringscampagne: Ruimte voor Afscheid: <https://www.antwerpen.be/nl/overzicht/overlijden/ruimte-voor-afschied>
 - Een campagne ter ondersteuning van herbestemming: <https://www.antwerpen.be/nl/overzicht/overlijden/nieuws/word-eens-peter-van-een-graf>
- De website wordt inhoudelijk momenteel nog verder bijgewerkt (voorjaar 2022). Er is veel informatiemateriaal beschikbaar, dat in de nabije toekomst nog ontsloten kan worden.

Volgende wandelbrochures zijn (gedrukt) meestal ter plaatse beschikbaar (wandelingen vertrekken bij de hoofdingang):

- Brochure 'Schoonselhof beroemd' (ook digitaal en/of via smartphone beschikbaar via): <https://www.antwerpen.be/nl/overzicht/overlijden/brochures/wandeling-schoonselhof-beroemd>
- Schoonselhof WOI (ook digitaal en/of via smartphone beschikbaar via): <https://www.antwerpen.be/nl/overzicht/overlijden/brochures/ontdek-de-oorlogsverhalen-van-pijn-en-moed-in-het-schoonselhof>
- Zoektocht 'ereburgers op het Schoonselhof' beschikbaar: https://assets.antwerpen.be/srv/assets/api/download/59f06c4d-e441-4625-a058-f7b573499cea/ereburgers_schoonselhof_zoektocht.pdf.pdf
- Zo spreken de doden – poëziewandeling van dichters met een rustplaats op Schoonselhof: zal in voorjaar 2022 online beschikbaar zijn
- De WOII wandeling: komt in aanbod via de Erfgoedapp vanaf mei 2022
- Kunstschilderswandeling i.s.m. het Koninklijk Museum voor Schone Kunsten Antwerpen: komt in aanbod via de Erfgoedapp vanaf mei 2022
- Wandelingen zijn ook beschikbaar via: <https://antwerpmuseumapp.com/nl/news/11782>

	
Infoborden en flyerkasten nabij hoofdingang	Flyerkasten nabij kasteel
	
Infoborden (einde termijnen) nabij hoofdingang	Kasten met algemene info (hoofdingang)

3.3.2. Algemene plannen

Op elke toegangsweg is een zuil met algemeen siteplan. Er is niet gekozen om in het domein bijkomende siteplannen te plaatsen. Er zijn in de infokasten kleine vouwplannetjes aanwezig voor de wandelaar.

Nabij de hoofdingang staat er een paneel met wegwijzers en een plan. Het plan staat op de achterzijde, en is voor bezoekers soms niet zo eenvoudig te vinden. Een zelfde bord staat ook aan het crematorium. Dit wordt aan de hoofdingang van de begraafplaats opgevangen door flyers met het grondplan in de flyerkasten nabij.

Verder staan er wegwijzers naar de verschillende perken op verschillende kruispunten van de begraafplaats.

3.3.3. Perkgerelateerde informatie (primaire informatie)

De perken worden voorzien van:

- Bordjes met nummer of letterteken
- Bordjes met informatie over de bescherming (bij de historische perken)
- Plannetjes (beperkt, enkel bij de militaire ereperken en kinderperk)
- Bordjes met informatie over eventuele sluiting van perken (vb.: strooiweides)
- Informatie over lijnen

	
Bordjes met informatie over de perknummer	
	
Borden met informatie over de aard van de perken (gesloten strooiweide met doorverwijzing en verzonken plaatjes (in blauwe hardsteen) in het begraafbos)	

Enkele perken hebben een bijkomende duiding met liggingsplan (militaire ereperken en kinderperk)

De lijnpalen (die deel uitmaken van het originele begraafplaatsontwerp) die vroeger hoger uit het gras staken, werden recent dieper teruggeplaatst. Dit voorkomt struikelincidenten, maar leverde ook meer efficiënt maaibeheer over, vermits de maaimachines over deze lagere paaltjes kunnen overrijden. De letters en cijfers werden met rode verf ingekleurd om de leesbaarheid te verhogen.

3.3.4. Graf-gerelateerde informatie (primaire informatie)

Kleine bordjes geven informatie bij de graven

- Bericht aan de nabestaanden
- Melding einde concessietermijn
- Verwaarlozing
- Informatie over mogelijkheid tot bruikleen
- Peterschappen

Infobordjes voor 2021-2022 (niet meer in gebruik)

Infobordjes vanaf 2021-2022

De vroegere metalen bordjes met aankondigingen werden in 2022 vervangen door exemplaren in blauwe hardsteen. Deze nieuwe bordjes hebben een veel duurzamer karakter (niet nodig telkens te vervangen), en sluiten zeer goed aan bij de bestaande beeldkwaliteit op de perken (en zeker voor de historische perken, waar bruikleen sterk in de kijker gezet wordt).

Peterschappen worden met kleine plaatjes aangeduid. Logo's van peters (indien verenigingen of bedrijven) kunnen worden aangegeven, in andere gevallen wordt gewerkt met QR codes.

3.3.5. Andere informatie (secundaire en tertiaire functies)

Op enkele plekken in de historische cultuurlandschapszone (zone kasteel en historische kasteeltuin) staan grote doorzichtige doeken met historische foto's (collectie Felixarchief). Deze dienen als evocatie van de toestand van voor de omschakeling naar de functie als begraafplaats. Doorheen het doek kan de bezoeker de huidige situatie bekijken. We krijgen onder meer de oude doorgang en een oud zicht op de Franse tuin te zien, waardoor de bezoeker zich snel bewust wordt van de lange geschiedenis als kasteeldomein. Bij vervanging in de toekomst kan (zeker voor een breed landschapszicht) overwogen worden om een lager panoramabord te plaatsen. Het plaatsen van dergelijke foto's is zeker verder aan te bevelen, en kan op basis van het beschikbare oude materiaal op nog verscheidene andere plekken op het Schoonselhof (vb.: kasteel, hoofdingang, enkele hoofddreven, aanleg van de grachten, neerhoeve, berceau, ...).

Figuur 25: doek met historisch beeld (sterrenbos)

Figuur 26: doek met historisch beeld van de Franse tuin (ten tijde van de aankoop door de stad), opgericht tussen het kasteel en de Franse tuin.

Enkele borden verwijzen naar wandel

routes en naar andere initiatieven om het Schoonselhof anders te beleven (Belpop, joggingparcours, ...). Deze sluiten goed aan bij secundaire functies, waarbij de onmiddellijke omgeving gebruik kan maken van de begraafplaats als plek om in eigen omgeving te wandelen, te sporten, te verpozen, ...

Figuur 27: bewegwijzering voor loop- en wandelparcours

Voor de meer toeristische (tertiaire) functies zijn er bordjes aangebracht voor bewegwijzerde wandelingen. Momenteel wijzen de blauwe pijltjes de bezoeker de weg voor de brochure 'Beroemd Schoonselhof' die ook aan de inkom gratis verkrijgbaar is. Deze kleine paaltjes hebben echter wel een sterke impact op het maaibeheer.

Figuur 28: informatieborden voor tertiaire functies: bewegwijzering wandeling 'Beroemd Schoonselhof' (zie ook brochure) en informatie over 'Belpop Bonanza'.

3.4. Bouwkundig erfgoed

Het Schoonselhof heeft op vlak van bouwkundig erfgoed veel te bieden.

Voor volgende constructies werden reeds restauratienota's opgemaakt (het voorliggende beheersplan verzorgt hier bijgevolg enkel een **actualisatie**):

- Neerhoeve (zie ook restauratienota K. Beeck)
- Kasteel Schoonselhof (zie ook restauratienota TV-Origin)

Volgende constructies werden nog niet eerder in een **beheersplan** of restauratienota opgenomen en werden bijgevolg uitgebreid besproken in dit plan:

- Toegangsgebouw en toegangspoot (E. Van Averbek)
- Wachtplaats (hoofdingang) (A. Fize)
- Schuilhuisjes (F. Peeters)

Het crematorium (M. De Vocht e.a.) valt **buiten de perimeter** van de bescherming (en is enkel opgenomen als vastgesteld bouwkundig erfgoed) en wordt enkel in zijn hoedanigheid als aanwezige constructie met impact op het landschap besproken in onderstaand deel.

Verdwenen structuren die in het verleden aanwezig waren op het Schoonselhof werden opgenomen in het **archeologische** luik van dit beheersplan. Voor de bestaande gebouwen werden historische foto's en plannen telkens naast de huidige toestand gelegd.

3.4.1. Toegangsgebouw en toegangspoot(hoofdingang begraafplaats)

Deze constructie werd in 1921 gerealiseerd naar het ontwerp van toenmalig stadsarchitect Emiel Van Averbek.

In 1905 kwam Van Averbeké in dienst van de Stad Antwerpen, later werd hij aangesteld tot stadsbouwmeester van de stad. Hij bleef deze functie vervullen tot aan zijn dood in 1947 en realiseerde in die periode heel veel projecten in en rond Antwerpen. Hij manifesteerde zich als belangrijke vertegenwoordiger van art nouveau in Antwerpen, later ook van de art deco. Hij realiseerde mee delen van het ontwerp van de Zoo (Dierentuin) van Antwerpen (onder meer het inkomgebouw) en het Liberaal Volkshuis 'Help U Zelve'2.

3.4.1.1. Historische foto's (archieven)

Er zijn een drietal duidelijke foto's bewaard in het Felixarchief. Deze geven een goed inzicht in hoe de toegang er kort na de opbouw uitzag. Over het algemeen kunnen we zeggen dat er op vlak van uitzicht weinig aan deze inkom gewijzigd werd in de loop der jaren. De functie van het gebouw wijzigde wel, van portiersgebouwtje naar een technische ruimte voor de waterafvoer (waterpompen). Het inkomgebouw werd opgetrokken in baksteen, heeft een rieten dak en is voorzien van ramen, deuren en luiken in hout. De muren aan de binnenzijde werden bepleisterd.

Ontwerp voor 'tijdelijke' ingang (archief kasteel Schoonselhof)

foto sa228162 (opgelet: gespiegeld!), ca. 1930 (collectie Felixarchief)

2 <https://inventaris.onroerenderfgoed.be/personen/1188> (geraadpleegd 1/09/2021).

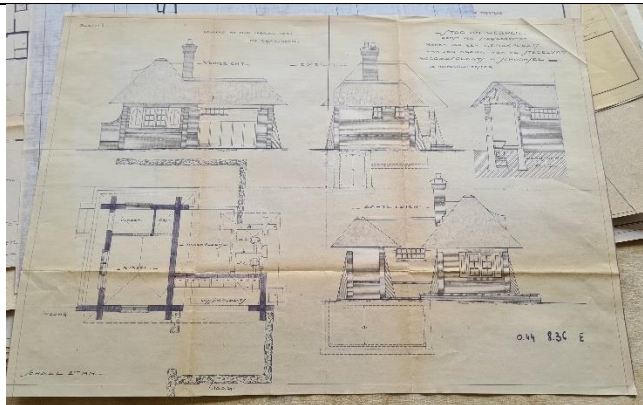
Foto sa132144/37878 ongedateerde foto van het toegangsgebouw (collectie Felixarchief)

foto sa132143/37277: ongedateerde foto van het ingangsgebouw (collectie Felixarchief)

Ontwerp van het toegangsgebouw
Archief kasteel Schoonselhof

3.4.1.2. Beschrijving huidige toestand: opgelet restauratie lopend in 2022

3.4.1.2.1. Toegangspoorten

Algemeen overzicht	
Poort rechts (voetgangerstoegang)	
Poort links (voetgangerstoegang)	

Poort centraal (toegang voor wagens en vrachtwagens) ⇒ Voegen aan de achterzijde staan hier en daar open	
Pilaren Foto Felixarchief (20070816ad37)	
Muur (straatzijde)	

3.4.1.2.2. Portiersgebouwtje

Dakconstructie Over het rieten dak is een gaas gespannen. Er ontwikkelde zich mos in de loop der jaren (door de beperkte lichtinval onder de bomen). De dakkapel is in goede toestand. De nok en de dakkapel werden voorzien met dakpannen in rood aardewerk.	
Dakkapel ⇒ Relatief veel mosvorming, door ligging onder de bomen	
Voorzijde Er werd een bel aangebracht tegen de gevel, samen met een informatiebord. Naast het portiersgebouw staan informatieborden en infokasten voor brochures. Ingemetselde gedenksteen (slachtoffer V-bom) Tekst: TER NAGEDACHTENIS VAN TECHNICUS VAN PUT FRANS LOUIS GEBOREN TE WILRIJK 3 MAART 1893 OVERLEDEN TE EDEGEM 2 JANUARI 1945 SLACHTOFFER DER V-BOMMEN	

Rechterzijde (straatzijde)

De open achterzijde werd afgesloten met houten panelen.

⇒ Onderaan het gebouw vochtschade en mosvorming

Linkerzijde (zijde begraafplaats) met het markante naambord 'Schoonselhof'

Achterzijde

De achterzijde is niet zichtbaar, noch toegankelijk op dit moment.

Trappen en platform

- ⇒ Voegen komen los, zowel in de steunelementen als in het platform. Op termijn zal dit zorgen voor losliggende/loskomende stenen

	
Interieur: inkomhal	

Interieur: waterpompinstallatie en technische installatie

- ⇒ Geen aanwijzingen van vroeger interieur meer aanwezig

Infoborden en -kasten

3.4.2. Wachtplaats

Het oprichten van een 'gebouw, bestemd tot rouwplaats' werd voorgelegd aan de Antwerpse gemeenteraad op 8/07/1950. Het lokaal moest plaats bieden aan ca. 100 mensen om gepast afscheid te nemen en werd voorzien van houten banken en toiletten. Het werd begroot voor de prijs van 852.842 Bfr. , De Wachtplaats werd uiteindelijk gerealiseerd in 1951, naar het ontwerp van toenmalig stadsarchitect André Fizez, met kenmerken van (late) art deco en modernisme. André Fizez was in Antwerpse stadsdienst als tijdelijk tekenaar vanaf 1914 en als hoofdarchitect in opvolging van Emile Van Averbeké vanaf 1946³.

De ruimte stond geruime tijd leeg, maar werd in 2018 gerenoveerd om er bij de afbraak van de niet-historische bijgebouwen van de neerhoeve, tijdelijk voor de diensten een kleedkamer en refter te voorzien, samen met een vergaderruimte. Daarbij werd een constructie met panelen toegevoegd om de refterruimte met keuken te scheiden van de toegangen naar de toiletten. Er werd een inbraakinstallatie geplaatst na herhaalde gevallen van inbraak en vandalisme met glasbreuk. Momenteel is de ruimte ook in gebruik als sanitaire voorziening tijdens uitvaarten en funerair wandelingen (door vzw Grafzerkje en hebben verschillende gidsen, waaronder Jacques Buermans en Tamara Ingels) toegang om groepen hier toegang te verschaffen tot de toiletten.

³ <https://inventaris.onroerenderfgoed.be/personen/2162> (geraadpleegd 1/09/2021).

3.4.2.1. Foto's archieven

Zicht op de zitbanken

Foto genomen voor de renovatie

Foto Felixarchief

Zicht op de kenmerkende
blauwgroene vloer en
raamkozijnen

Foto genomen voor de renovatie

Collectie Felixarchief

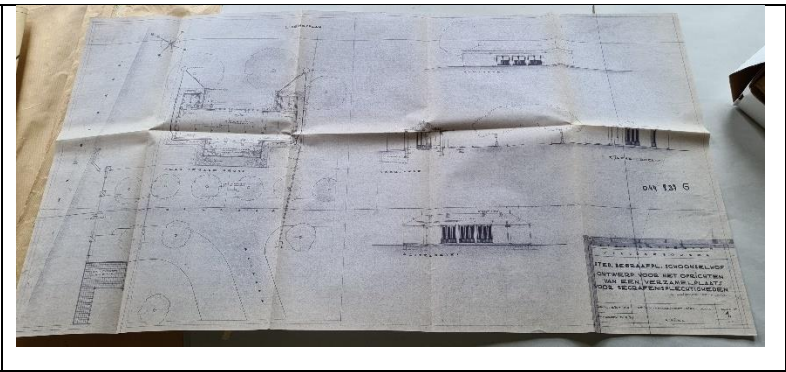
Foto nr. sa043089, 1960

Het exterieur is niet opvallend
gewijzigd.

Collectie Felixarchief

Plan met ontwerp van architect
Fivez, d.d. 12/06/1950

3.4.2.2. Beschrijving huidige toestand

Voorgevel en ingang	
Zijgevel rechts	
Zijgevel links	

Achterzijde

Centrale ruimte met keuken

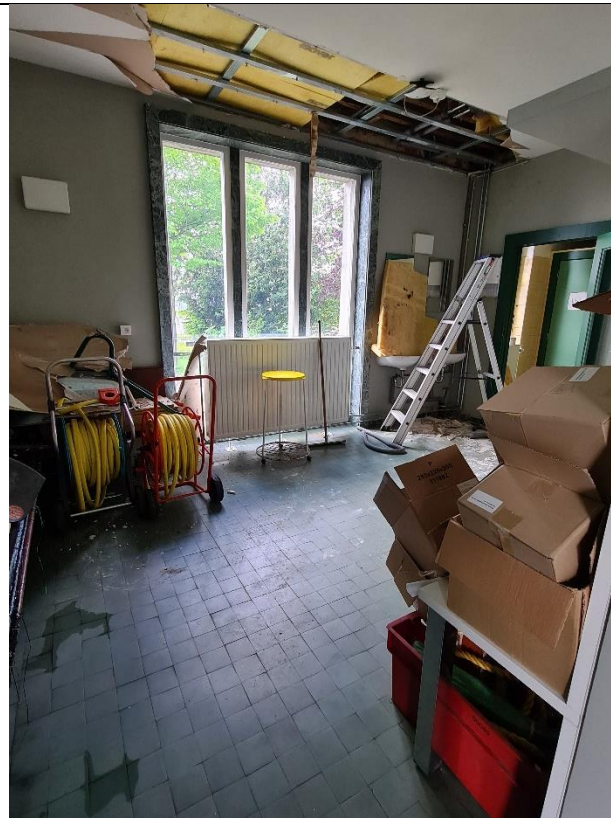

Toiletten en nutsruimte rechts

Toiletten en nutsruimte links

- Instorting plafond zomer 2021
- Zicht op achterliggende toiletten

Fietsenstalling

Ingang

3.4.3. Schuilhuisjes

Uit dossiers in het Felixarchief blijkt dat de schuilhuisjes die verspreid op het domein staan, een eigen geschiedenis kennen. Op 10 juli 1958 werd besloten om drie schuilhuisjes op te trekken voor het publiek, met als motivering dat ze ter vervanging dienden van gebouwen die na oorlogsschade niet meer terug opgericht zouden worden. ze kregen ook de functie om de toezichters van de begraafplaats her en der te verspreiden over het domein. De oorspronkelijke plannen, opgemaakt door architect Ferdinand Peeters, voorzagen schuilhuisjes met plinten in breuksteen, die met subsidie (oorlogsschade/wederopbouw) konden worden opgetrokken. In oktober 1958 gaf de Koninklijke Commissie voor Monumenten en Landschappen echter een negatief advies, met de vraag om schuilhuisjes te genereren met een 'aangenamere esthetiek' en een lichter uitzicht. De plinten in breuksteen moesten tevens vervangen worden door bakstenen varianten. Reeds in november 1958 was er klaarblijkelijk reeds een schrijven, waarin de hoogdringendheid van de werken naar de Commissie werd aangegeven. De huisjes waren ondertussen aanbesteed en de opbouw zou niet lang meer op zich laten wachten. De bouw van deze drie huisjes werd toegewezen aan de firma Vergauwen te Boom voor een bedrag van 279.272 Bfr. Daarvan kon de Stad rekenen op 176.862 Bfr. Staatssteun.

De eerste drie huisjes werden opgetrokken

- nabij perk Z
- nabij perk U
- nabij het toenmalige dodenhuis (grenzend aan perk 10)

Uit plannen die momenteel nog bewaard worden in de archiefruimte van het kasteel Schoonselhof blijkt dat de overige vier huisjes in 1971 werden opgetrokken, opnieuw volgens de plannen van architect Peeters.

3.4.3.1. Ligging op kaart (situatie 2021)

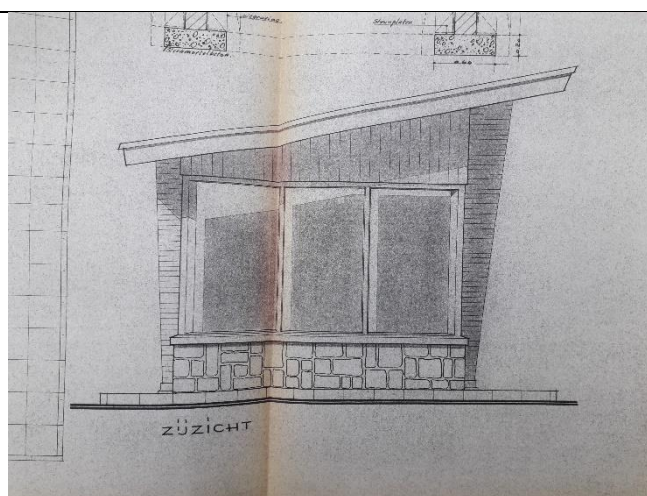
3.4.3.2. Foto's archieven

Er is één markante foto gekend van een voorloper van de schuilhuisjes op het Schoonselhof. De exacte locatie van deze constructie is niet gekend

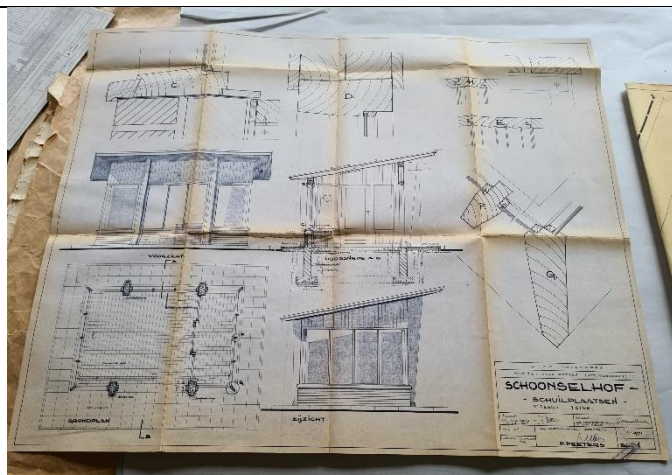
Foto nr.: sa075183 (bron Felixarchief)

Detail van het plan uit 1958, waarop in zij aanzicht duidelijk de plint met breuksteen te zien is in het oorspronkelijke ontwerp (collectie Felixarchief)

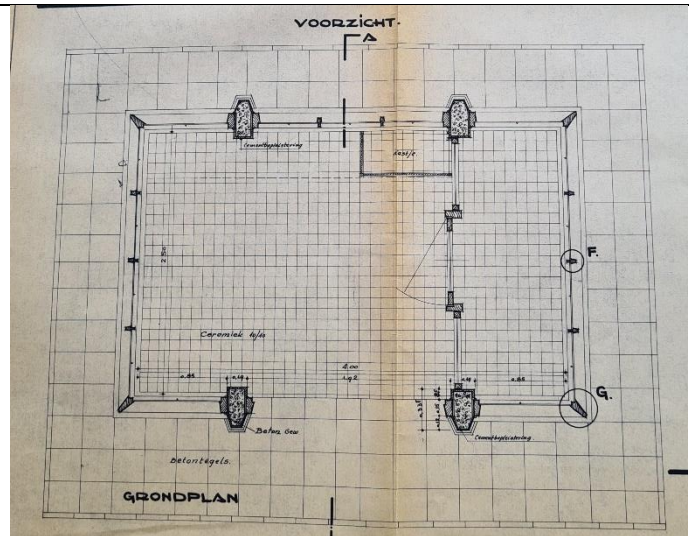

Plan van architect Peeters met ontwerp van de schuilhuisjes, 1971 (archief kasteel Schoonselhof)

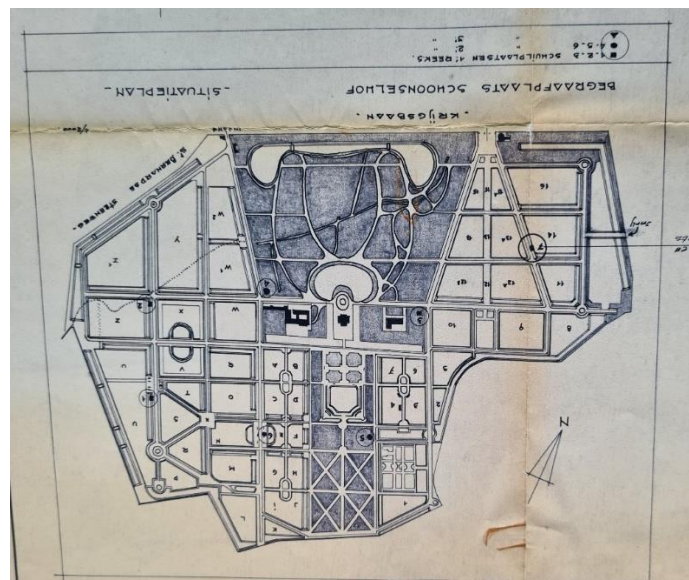
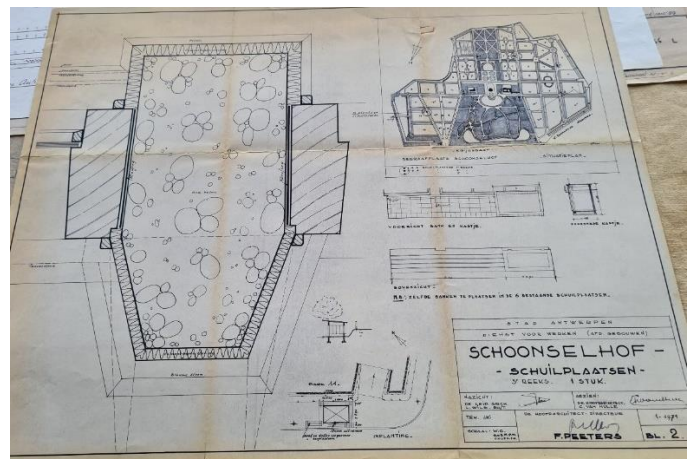

Detail vorige foto, grondplan met zicht op de indeling

- Kleine ruimte met deur (voor de parkwachter)
- Kastje
- Locatie bank (naast kastje)
- Schuilruimte

Situatieplan (liggingsplan) van de schuilhuisjes (1971)

3.4.3.3. Beschrijving huidige toestand

De toestand van de schuilhuisjes is over het algemeen zorgwekkend. Een groot deel van de huidige schade is een gevolg van vandalisme, dat plaatsvindt na de openingsuren van de begraafplaats. Zo stellen we glasbreuk vast in alle huisjes, naast sporen van graffiti en achtergelaten zwerfvuil.

Figuur 29: foto genomen door de dienst Begraafplaatsen

Een beperkt aantal huisjes wordt bij regenweer effectief gebruikt door bezoekers en gidsen, al is het door glasbreuk en andere schade soms moeilijk om veilig te schuilen. Het schuilhuisje op de hoek tegenover perk 16 is voor schuilende voetgangers momenteel nog het meest geschikt en verkeert in de beste staat.

Verder is de bouwkundige toestand van veel van deze huisjes alles behalve goed. Hieronder volgt een bespreking met de belangrijkste schade per wachthuisje.

Noordelijke hoek perk Z

- ⇒ Ramen ontbreken grotendeels
- ⇒ Glasbreuk (scherpe loshangende delen)
- ⇒ Raamkozijnen in slechte staat (waterinsijpeling)
- ⇒ Latten bovenaan (dak) in slechte staat

Was één van de oorspronkelijke schuilhuisjes (1958)

Oostzijde perk U

- ⇒ Ontbrekende ramen
- ⇒ Koffer (interieur) redelijk
- ⇒ Gebruikt als schapenstal (uitwerpselen)
- ⇒ Latten in mindere staat

Was één van de oorspronkelijke schuilhuisjes (1958)

Oostzijde perk N (kant perk E)

- ⇒ Glasbreuk
- ⇒ Enkele ramen ontbreken
- ⇒ Raamkozijnen in mindere staat
- ⇒ Koffer (interieur) intact, maar geen slot)
- ⇒ Gebruikt als schapenstal (uitwerpselen)

Tegenover Groot Militair Ereperk
(oostelijke zijde sterrenbos)

- ⇒ Heel wat ramen ontbreken
- ⇒ Raamkozijnen in slechte staat
- ⇒ Koffer (interieur) is stuk
- ⇒ Plafond is erg beschadigd (een deel ligt open)
- ⇒ Losliggende stenen (platform)

Hoek tegenover perk 16 (noordelijke hoek van perk met verdwenen dodenhuis)

- ⇒ Dit schuilhuisje is nog frequent in gebruik als ontmoetingsplaats en daardoor in betere staat dan alle anderen.
- ⇒ De afgesloten ruimte dient als opslagplaats voor materialen.
- ⇒ Glas op twee plekken vervangen door panelen, enkele ramen ontbreken

Was één van de oorspronkelijke schuilhuisjes (1958)

Zuidelijke hoek perk 14

- ⇒ Glasbreuk
- ⇒ Koffer (interieur) in slechte staat
- ⇒ Ontbrekende ramen
- ⇒ Raamkozijnen in slechte staat (rechterzijde)

Zuidelijke hoek Engelse
tuin/toegangsdreef Kasteel

- ⇒ Bij een storm geraakt door een
omgevalen boom. Hierbij werd
het schuilhuisje ernstig beschadigd
- ⇒ Glas is verdwenen uit de
constructie
- ⇒ Inrichting (kist, bank, enz).
beschadigd

3.4.4. Crematorium en technische ruimtes

De intercommunale Pontes is eigenaar van het crematorium en de omliggende gronden. Deze zijn vastgesteld als bouwkundig erfgoed, maar niet mee beschermd. We inventariseren daarom enkel de buitenzijde van het crematorium, aangezien dit impact heeft op het landschap en de funeraire functies van de begraafplaats.

Er is een beheersovereenkomst met de Stad Antwerpen (2019-2024)⁴. Daarnaast zijn er ook gesprekken en afspraken inzake nieuwe functies van de dienstverlening en kantoren van het crematorium in het Kasteel.

De eerste steen van het gebouw werd gelegd op 9/9/1981, naar het plan van architect Maurice De Vocht (1914-2006), het crematorium opende in februari 1983. Vandaag omvat het geheel een complex met aula's voor plechtigheden en zalen voor uitvaartmaaltijden en een aparte technische ruimte met vijf ovens.

In het Felixarchief zijn er meerdere fotoreeksen bewaard gebleven die de bouw van het crematoriumcomplex documenteren.

3.4.4.1. Foto's archieven

Exterieur: opbouw Fotonr. NEG#23289 (collectie Felixarchief)	
Opbouw kelderruimtes technische installatie Fotonr.: NEG#19674 (collectie Felixarchief)	

⁴ Beslissing CBS, 9/4/2021, raadpleegbaar op e-besluit.antwerpen.be

Foto van de 'kapel'

Fotonr. #29619 (collectie
Felixarchief)

Inkomhal met doorgang naar de
aula's Aster en Chrysant

Fotonr.: #29617 (collectie
Felixarchief)

Koffiezaal

Fotonr.: #29618 (collectie
Felixarchief)

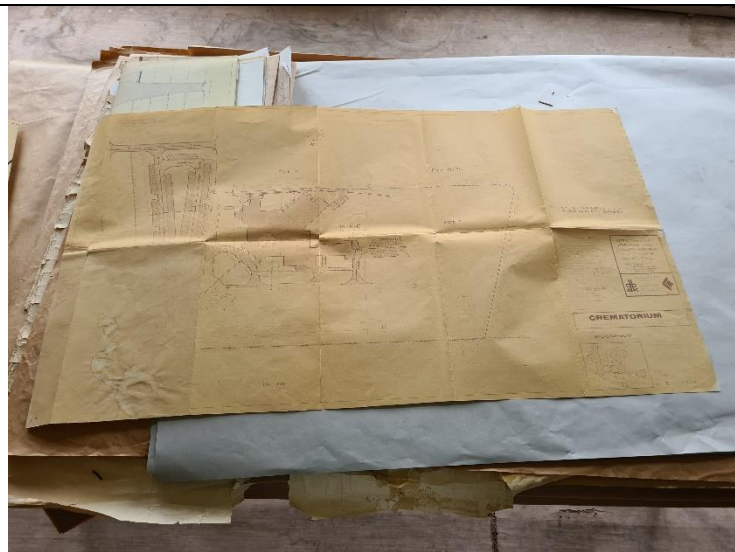
Ontwerp verbrandingsoven,
ontwerp architect Peeters

Collectie archief kasteel
Schoonselhof

Ontwerp crematorium (M. De
Vocht e.a.)

Collectie archief kasteel
Schoonselhof

3.4.4.2. Beschrijving huidige toestand

3.4.4.2.1. Hoofdgebouw

Hoofdingang

	
Zijgevel rechts (met ingang cafetaria en koffieruimtes)	

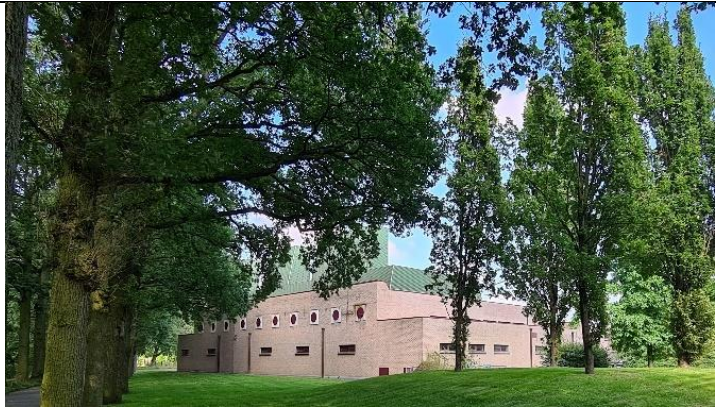
Zijgevel links

3.4.4.2.2. Gebouw met technische ruimten

Gevels

3.4.5. Neerhoeve en stelplaats groendienst

De historiek van de Neerhoeve werd onderzocht in het beheersplan dat hiervoor werd opgesteld. **Zie beheersplan Neerhoeve.** Er werden in dit kader afspraken over restauratie en subsidies gemaakt in het goedgekeurde beheersplan opgemaakt tussen Stad Antwerpen (dienst Vespa) en het Agentschap Onroerend Erfgoed Vlaanderen. De onderzoekers konden in het kader van dit beheersplan dit goedgekeurde dossier niet inkijken/raadplegen.

Bijgevolg blijft de actualisatie beperkt tot het inschatten van de huidige toestand (opgemaakt periode 2021). Deze wordt in bijlage uitvoerig besproken. **Zie bijlage 1.**

Belangrijk om hierbij te duiden is:

- Het kasteel en de aan het kasteel verwante gebouwen behoren (en dus ook de neerhoeve) tot de kern van het kasteeldomein. Het masterplan vermeldt (p. 11): *“Er ontstaat een symbiose tussen het kasteeldomein en de begraafplaats. Het is evident dat deze historische layer ook als basis wordt gebruikt voor de verdere ontwikkeling, niet enkel omwille van de historiek op zich, maar ook omwille van de intrinsieke kracht en de vele mogelijkheden voor de toekomst”*
- dat op de plek van het kleine bijgebouw een nieuwe stelplaats opgebouwd werd
- dat de muur en hekwerk reeds gerestaureerd werden
- dat de toegevoegde 20ste -eeuwse dienstgebouwen ondertussen verwijderd werden
- er zijn sterke aandachtspunten voor stabiliteit van serre en vloeren/plafonds
- dat restauratie in de nabije toekomst ingepland wordt (met als nieuwe functie het huisvesten van de administratieve en technische diensten begraafplaats)

Het gebouw staat nu leeg. We geven de sterkste aanbeveling om de restauraties snel te laten aanvangen om verder verval tegen te gaan en de kosten te beperken, dit in de geest van het Masterplan (p.35): *“Door het in gebruik houden van neerhoeve en kasteel wordt het stedelijk patrimonium bewaard en onderhouden”*.

3.4.6. Kasteel

De historiek van het Kasteel werd opgenomen in het dossier ‘**Synthese bouwgeschiedenis en waardenstelling**’ (beheersplan kasteel)

Volgende kernpunten werden genoteerd:

- 14de eeuw: eerste vermelding van een stenen hoeve ‘Sconcele’
- 1545: Gaspare Ducci (eigenaar tussen 1543-1573) bouwt een ‘zeer kostelijk huis van plaisantie’
- 1592-: Francesco de Sevilla wordt eigenaar van het landgoed; vermoedelijk is hij de bouwheer van de Neerhoeve
- 1639-1651: Alfonso Carillo legde een tuin aan en verbreedde de toegangswegen 18de eeuw:
- 17de eeuw-18de eeuw: het kasteeldomein verwisselde meermaals van eigenaar;
- 1737-1779: Transformatie van het kasteel in rococostijl door bouwmeester Jan Peter van Bourscheit (bouwheren Markies de Rubi en Joannes Anthonius de Bois de Vroylande)
- 1769: in bezit van jonkheer Joannes-Anthonius du Bois de Vroylande; domein werd uitgebreid tot 110 ha.
- 1809-: Marie-Louise-Joséphine du Bois de Vroylande wordt eigenaar van het kasteel.
- 1825: kasteel in eigendom van Agustin Moretus della Faille; vermoedelijk ook de aanleg van de Engelse landschapstuin.
- 1830-1840 : verbouwing van het kasteel in neoclassicistische stijl
- 1871: Jules Jean Thomas Moretus is eigenaar. De decoratie van de 48 kamers werd bijgewerkt door een Brussels kunstenaar. Wanden en deuren werden herschilderd, en de deuren werden aangepast (deurkrukken).
- 1911: De stad koopt het domein na het overlijden van de eigenaar. Het domein
- 1921: aanpassingswerken aan het Kasteel en zijn nabije omgeving.
- 1949-51: restauratiewerkzaamheden van beschadigingen na WOII
- 1965: vernieuwen van blauwe hardstenen trappen

De actualisatie voor de huidige toestand (periode 2021) wordt in bijlage uitvoerig besproken. **Zie bijlage 2**

Voor het kasteel kunnen we hierbij als aandachtspunten en randvoorwaarden vermelden:

Algemeen:

- Het kasteel en de aan het kasteel verwante gebouwen behoren tot de kern van het kasteeldomein. Het masterplan vermeldt (p. 11): *“Er ontstaat een symbiose tussen het kasteeldomein en de begraafplaats. Het is evident dat deze historische layer ook als basis wordt gebruikt voor de verdere ontwikkeling, niet enkel omwille van de historiek op zich, maar ook omwille van de intrinsieke kracht en de vele mogelijkheden voor de toekomst”*
- Horeca gerelateerd aan de begraafplaatsactiviteit is mogelijk op het domein. Hierbij kan gedacht worden aan bv. koffietafels of een eenvoudige drankgelegenheid. Hiervoor worden ook geen nieuwe gebouwen opgetrokken. Hier moeten natuurlijk een aantal randvoorwaarden aan gekoppeld worden, om de belasting voor de beschermde begraafplaats aanvaardbaar te maken: logistiek en (tijdstip van) leveringen, huisstijl, parking voor bezoekers en dienstverkeer (masterplan p. 33)

Bouwtechnisch:

- Er waterinsijpeling werd vastgesteld op de bovenverdieping: dit wordt best zo snel als mogelijk opgelost.
- De muren van de vijvers vertonen schade
- De restauratie van het kasteel gepland staat in de nabije toekomst, op basis van het reeds bestaande beheersplan/ontwerp
- Aandachtspunten zijn vooral het probleem rond
 - o Parkeergelegenheid (het is niet wenselijk dat er geparkeerd wordt aan het kasteel, tenzij voor directe dienstverplaatsingen. Het kan niet de bedoeling zijn dat deelnemers aan koffietafels hier ook gaan parkeren. De locatie is immers een belangrijke verbindingsweg tussen de oostelijke en westelijke zijde van het domein.
 - o Het toelaten van zwaar verkeer is niet wenselijk op de historische bruggen. Dit omdat zij mogelijk geen zwaar verkeer kunnen dragen. Bij restauratiewerken is dit een ernstig aandachtspunt. Verder bouwtechnisch onderzoek is hier aangewezen.
 - o Het genereren van voldoende toegankelijkheid voor de koffieruimten (er is momenteel geen lift voorzien).

Het kasteel zal in de toekomst door Pontes in gebruik zal genomen worden, via een erfpachtovereenkomst. In deze overeenkomst worden een aantal van de bovenvermelde aandachtspunten opgenomen. Er is in deze een voorbereidende nota vanwege Pontes toegevoegd in bijlage => **Zie bijlage 3**. De architecten die in opdracht van Pontes werken zullen in de nabije toekomst een nota opleveren m.b.t. de visie rond dienstverlening en parkeervraagstuk. Er is reeds een suggestie dat een kleine parking met shuttledienst voor nabestaanden zal voorzien worden op perk 18. In ieder geval sluit dit aan bij de visie van het masterplan die reeds hierboven werd vermeld:

Horeca gerelateerd aan de begraafplaatsactiviteit is mogelijk op het domein. Hierbij kan gedacht worden aan bv. koffietafels of een eenvoudige drankgelegenheid. Hiervoor worden ook geen nieuwe gebouwen opgetrokken. Hier moeten natuurlijk een aantal randvoorwaarden aan gekoppeld worden, om de belasting voor de beschermde begraafplaats aanvaardbaar te maken: logistiek en (tijdstip van) leveringen, huisstijl, parking voor bezoekers en dienstverkeer (masterplan p. 33)

Het gebouw staat sinds oktober 2022 leeg. We geven de sterkste aanbeveling om de restauraties snel te laten aanvangen om verder verval tegen te gaan en de kosten te beperken, dit in de geest van het Masterplan (p.35): *“Door het in gebruik houden van neerhoeve en kasteel wordt het stedelijk patrimonium bewaard en onderhouden”*.

Conclusie

- ⇒ Er zijn beheersplannen van kracht voor Kasteel en Neerhoeve, die reeds in werking zijn en waarvoor opvolging reeds loopt. Restauraties zullen in de loop van dit beheersplan van start gaan en voltooid worden, zodat de gebouwen in hun nieuwe functies in gebruik zullen worden genomen
- ⇒ Het toegangsgebouw (Van Averbek) werd recent gerestaureerd en zal regelmatige opvolging nodig hebben
- ⇒ Acties rond restauratie en gebruik zijn vooral nog nodig voor de wachtplaats en de schuilhuisjes.

3.5. Landschappelijk erfgoed

Ook voor het onderdeel landschappelijk erfgoed werd een actualisatie doorgevoerd. Hierbij werd uitgegaan van het reeds bestaande natuurbeheersplan (Arcadis), dat in 2021-2022 door de onderzoekers van het huidige beheersplan geactualiseerd werd. Onderstaande onderdelen zijn de neerslag van deze actualisatie.

3.5.1. Abiotiek

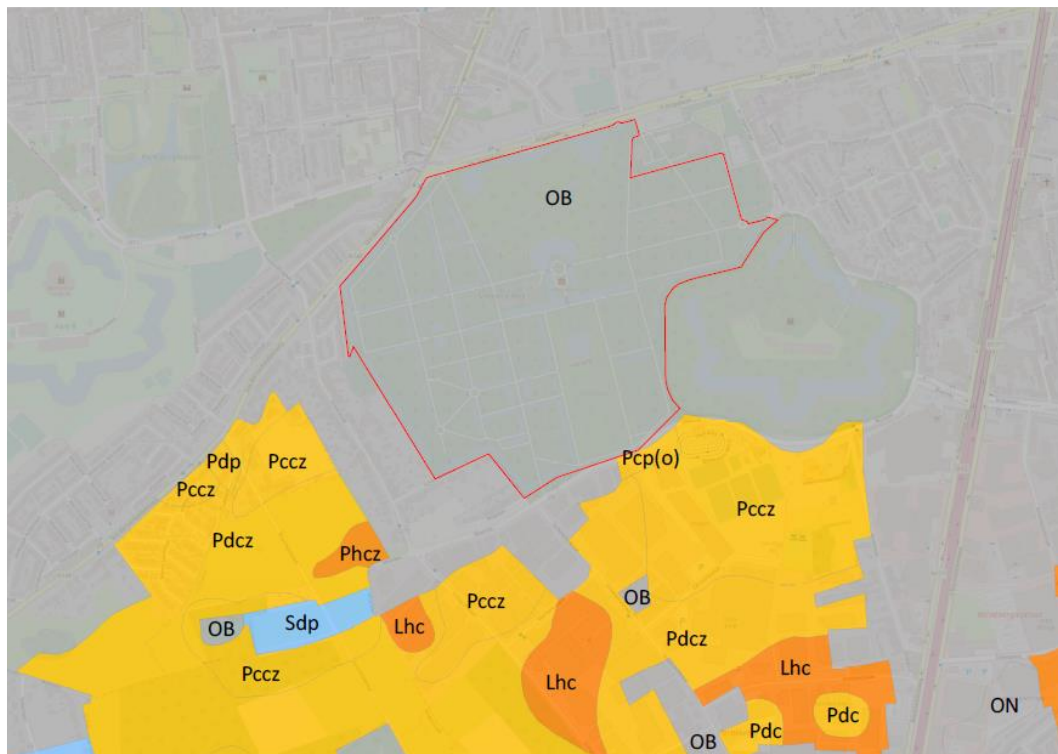
De beschrijving van de biotiek is in belangrijke mate gebaseerd op het beheerplan uit 2012 (Arcadis) en de studie rond waterhuishouding van het Schoonselhof (IMDC, 2019).

3.5.1.1. Bodem

Het Kwartair pakket in het gebied is 5 tot 10 m dik en bestaat uit dekzanden. Hieronder bevindt zich het Tertiair pakket met de kleigronden van de Formatie van Heers. Uit een boring in de noordrand van het Schoonselhof bleken de zandgronden tot op 8 m diepte aanwezig, hieronder waren het kleigronden.

Het volledige gebied is op de bodemkaart ingetekend als verstoorde bodems (OB, antropogeen gebied). Het grootste deel van het plangebied bestaat uit (vochtige) leemhoudende zandbodems tot zandleembodems.

Bodemkaart (toestand jaren '60, Geopunt)

3.5.1.2. Reliëf

Het gebied is op macroschaal gelegen op een rug, het interfluvium tussen Scheldevallei en de vallei van de Benedenvliet. De zuidgrens van Schoonselhof valt samen met de top van het interfluvium. Het terrein helt dan ook af van zuid naar noord. Het studiegebied heeft een absolute hoogteligging tussen 14 en 21 m TAW.

Op microschaal is het reliëf sterk antropogeen bepaald. Het patroon van de sloten valt duidelijk af te lezen uit de hoogtekaart (Skyview) als lagere lineaire elementen. De perken ertussen vormen de positieve antropogene reliëfs ertussen. In het noordelijke bosgebied is er nog min of meer het oorspronkelijke (reliëf), uitgezonderd verhoogde dreven, de vijvers en aanpalende oevers en greppelpatroon. De loop van de Hollebeek is zichtbaar op de reliëfkaart.

In meerdere deelzones van het Schoonselhof - met name perken, rand noordelijk parkbos, berceau- vinden we een gelijkaardige antropogene reliëfopbouw terug. Het gaat om een getrapt profiel, waarin met horizontale vlakken worden verbonden door rechte taluds van meestal 45°. Vaak werd het uitgegraven materiaal gebruikt om de hoogste trap te reconstrueren. De laagste trap is meestal lager dan het maaiveld en vaak waterhoudend. Het volgende niveau is min of meer het oorspronkelijke maaiveld. De hoogste trap is enkele decimeters tot meer dan een meter verhoogd t.o.v. maaiveld.

Hieronder een vergelijking van deze opbouw in verschillende deelzones.

Locatie	Laagste trap	Middelste trap	Hoogste trap
Berceau	spiegelvijver	Maaiveld franse tuin	Niveau van berceau (ca. 1m hoger); oorspronkelijk begrensd door haag
Perken	sloten	Paden en wegen	Perk (0.5 tot 1.5 m hoger); begrensd doorhagen
Noordelijk parkbos	vijver B	Pad langs vijver B	Bospercelen (enkele decimeters hoger)

Vermoedelijk is het ontwerp van verhoogde perken / uitgegraven sloten geïnspireerd door de opbouw van de veel oudere berceau. De noordelijke vijver (vijver B) werd aangelegd in dezelfde periode als de perken en de gelijkaardige opbouw is dan ook hoogstwaarschijnlijk niet toevallig.

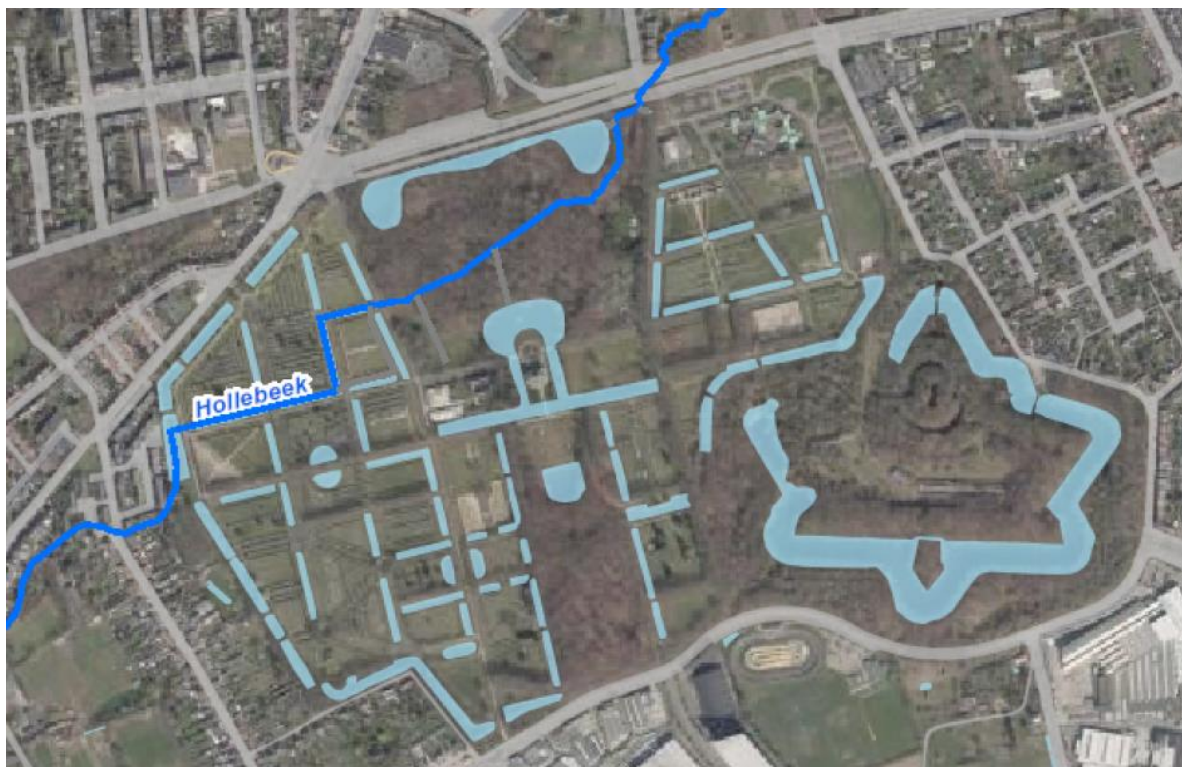
3.5.1.3. Hydrografie

Hydrografie op macroschaal

Het Schoonselhof ligt op het interfluvium tussen de Scheldevallei (noordwesten) en het stroomgebied van de Benedenvliet. Het stroomgebied watert volledig af naar de Schelde. In het stroomgebied zijn geen recent overstroomde gronden gelegen.

Hollebeek

De Hollebeek is de enige gerangschikte waterloop in de nabijheid van het Schoonselhof en is in beheer van de Provincie Antwerpen. Het is een waterloop van 2e categorie, die van zuidwest naar noordoost door Schoonselhof stroomt en uiteindelijk in de Schelde uitmondt. In het bos ten noorden van het kasteel heeft de Hollebeek nog haar oorspronkelijke loop: het is een licht kronkelende bosbeek met natuurlijke karakteristieken. De bedding werd een meter uitgediept bij de aanleg van de begraafplaats, om een goede afwatering te verzekeren. In het noordoosten van het bos, ter hoogte van 'post 2' (voormalig toegangsgebouw), stroomt de Hollebeek in een duiker onder de Krijgsbaan. In het westelijke deel van Schoonselhof is de oorspronkelijke loop van de Hollebeek volledig verdwenen. In 1927 werden er 5 sloten aangelegd ter vervanging van de Hollebeek. Het water van de Hollebeek stroomt aan de zuidwestgrens van perk Z in de grenssloot 'perk Z', en vervolgens via sloten Perk_Z1_1, Perk_Y_1 en Perk_W2_1 naar de open bedding van de Hollebeek in het parkbos.

Zowel hydrografisch als (hydro-)ecologisch vormt de Hollebeek een belangrijke waarde in het verstedelijkt gebied van Antwerpen. Hij fungeert als 'blauwe vinger' die de 'groene' gebieden Parkbegraafplaats Schoonselhof en de stroomafwaarts gelegen Hollebeekvallei verbindt.

Kaart met verbindingen tussen de verschillende grachten en weergave hoogteligging (IMDC, 2020)

Kasteelvijvers

Vijver A: Kasteelvijver ten noorden van kasteel

Op de Ferrariskaart (Kaart x) bemerken we reeds een waterpartij ter hoogte van vijver A;

Omstreeks 1850 (kaart x) zijn er twee duidelijk gescheiden vijvers met rechtlijnige begrenzing

Op de kaart van 1895 (Kaart x) staat voor het eerst min of meer de huidige vorm van de vijver.

Deze vijver ontvangt in principe het water van het volledige zuidelijke deel van Schoonselhof. Overloop aan noordgrens, waarna het water via 'den bol' naar een zijloop van de Hollebeek stroomt. 'Den bol' is een betonnen stop die via een metalen ketting op en neer kan gehaald worden. Wanneer deze stop wordt omhoog getrokken kan er een veel groter debiet uit de vijver stromen. Dit kunstwerk mag max. 4 uur openstaan, anders is er wateroverlast langs de Hollebeek verder stroomafwaarts. Ontvangt het afvalwater van kasteel en Neerhof (is dit nog zo?).

Vijver B: Langgerekte vijver met 2 verbredingen aan uiteinden. Aangelegd omstreeks 1925 ter begrenzing van Schoonselhof.

Ontvangt het water van de meest noordwestelijke perken + overstort van Sint-Bernardsesteenweg. Waterpeil kan geregeld worden via uitlaatconstructie naar de Hollebeek.

Vijver C:

- Rechthoekige kleine vijver, met aan zuidzijde 2 uitsparingen
- Spiegelvijver van het kasteel
- Reeds op Ferrariskaart met huidige vorm weergegeven
- Maakt deel uit van de Franse tuin: strak regelmatig ontwerp met taxushaag er rond (niet aan noordzijde);

Vijver D en E:

- Voorloper op Ferrariskaart (Kaart x);
- Omstreeks 1850 (Kaart x) al met huidige vorm, maar nog bestaande uit meer compartimenten (of meer bruggen erover?);
- Nabij het kasteel bestaat de oever uit een gemetste muur (die op verschillende plaatsen schade vertoont);
- Oostelijk deel van E droogvallend, door bladval en doordat verbinding met grenssloot niet meer functioneel is.

Grenssloten & sloten langs perken

Bij het ontwerp voor de begraafplaats Schoonselhof (periode 1911-1920) werd vastgesteld dat er een ondiepe grondwatertafel in het gebied aanwezig was. Om de mogelijkheid te creëren om te begraven werd een netwerk van sloten aangelegd. Deze werden voorzien met een breedte van 5 m breed en minstens 15 m lang (Verpoest, 2005). Via ondergrondse buizen zijn de sloten onderling verbonden en wateren ze uiteindelijk af naar de Hollebeek. De buizen worden afgesloten met een kleppensysteem van ijzer. De grond die uit de sloten wordt gehaald werd gebruikt om de percelen op te hogen, om een drogere toestand te bereiken. Vermoedelijk werd er nog extra (gebiedsvreemde) grond gebruikt om de percelen extra op te hogen.

De grenssloten werden vermoedelijk aangelegd met een dubbel doel: enerzijds de droogtrekking ifv. begraving en anderzijds het creëren van een natuurlijk ogende begrenzing (er werd bewust niet voor een ommuring gekozen). De grenssloten zijn breder dan de overige sloten.

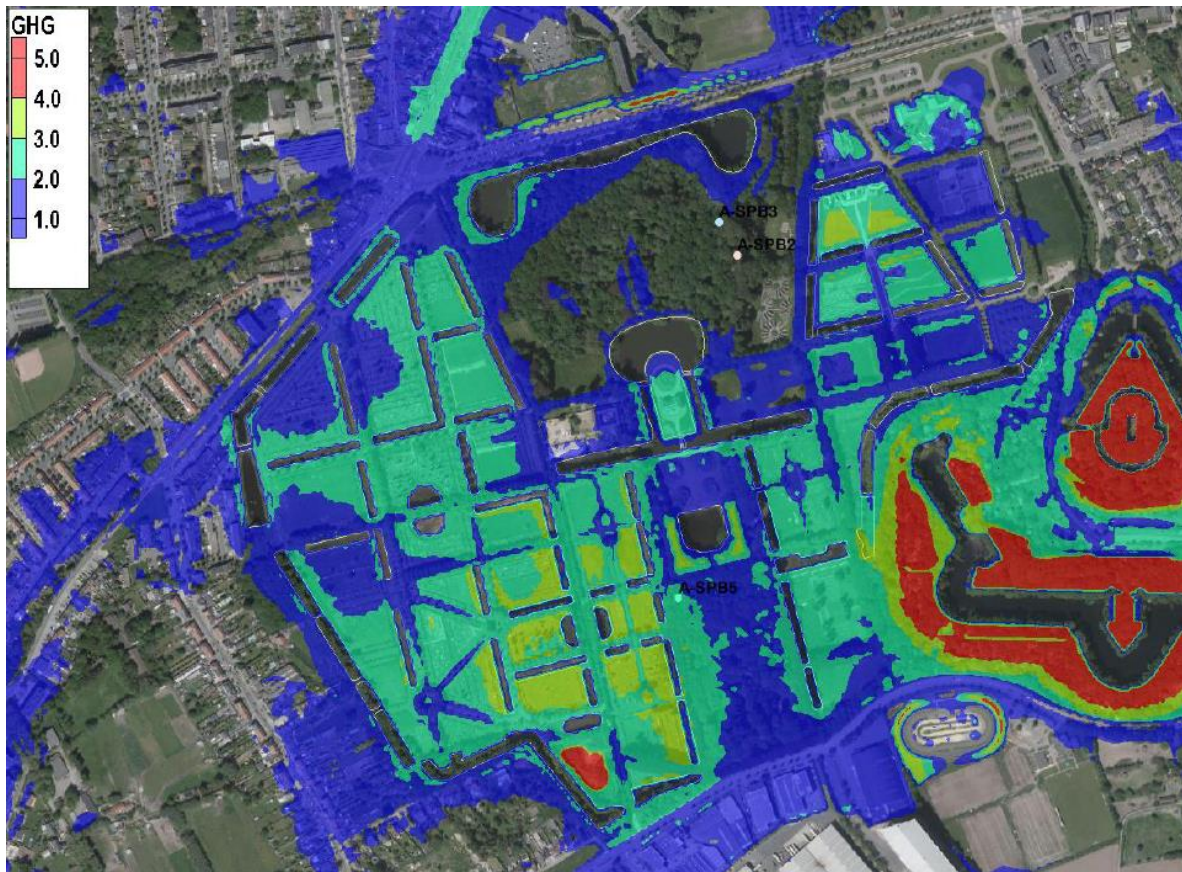
De sloten en grenssloten werden systematisch aangelegd vanaf 1925. De glooiingen van de grachten om de perken werden bekleed met loodslakken, als bodem en oeververdediging (Verpoest, 2005).

Ter hoogte van het columbarium zouden destijds grensslotten geweest zijn die enkele decennia geleden gedempt werden.

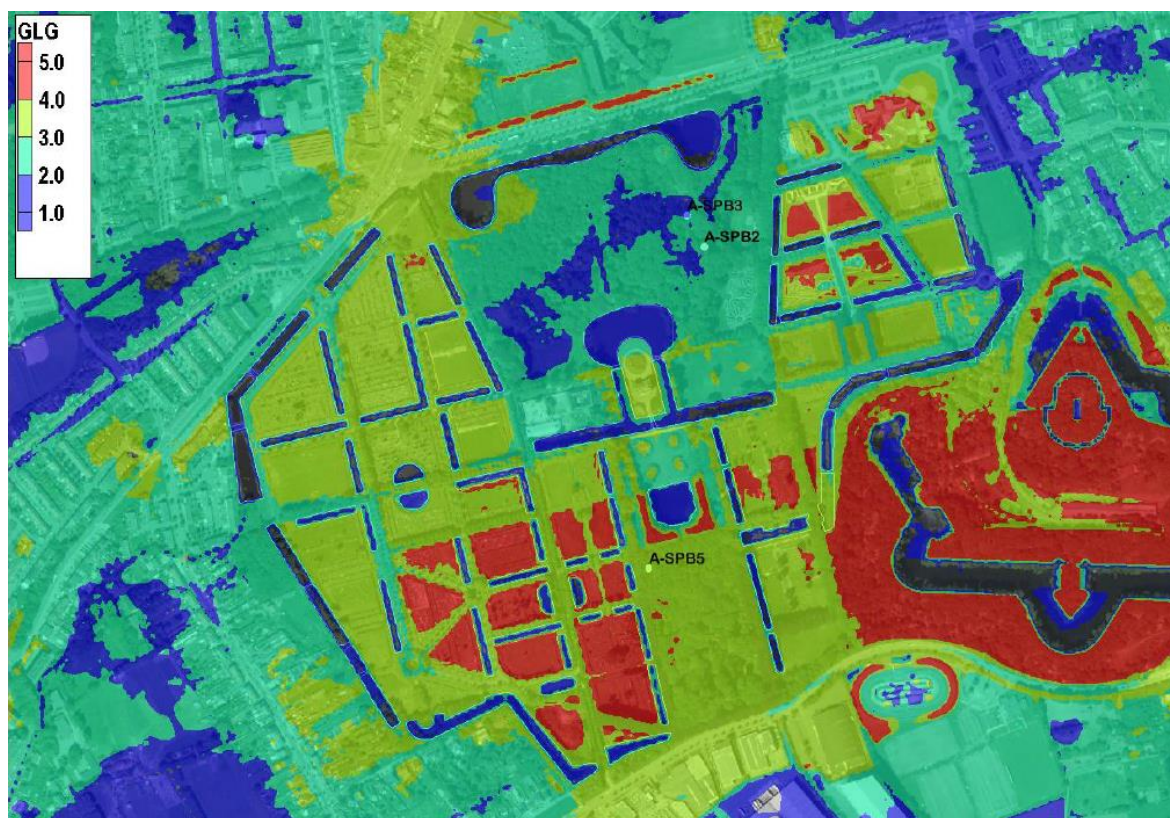
3.5.1.4. *Hydrologie*

In 2019-2020 werd een uitgebreide studie mbt. de waterhuishouding in het gebied uitgevoerd (IMDC, 2020). Hierbij werd onder meer op basis van meetreeksen van peilbuizen in het gebied een modellering opgemaakt met de gemiddelde grondwaterdiepte tijdens de wintermaanden en tijdens de zomermaanden. In de studie zijn voorstellen uitgewerkt om de waterhuishouding in het Schoonselhof te verbeteren, dit onder meer door het verbeteren van de doorstroming. Zie voor verdere details de vermelde studie.

Modellering grondwaterdiepte in de winter (IMDC, 2020).

Modellering grondwaterdiepte in de zomer (IMDC, 2020).

3.5.2. Biotiek

3.5.2.1. Actuele biologische waarderingskaart

De bestaande biologische waarderingskaart is weinig gedetailleerd en dateert het terreinwerk van 1998. In kader van dit beheerplan werd de biologische waarderingskaart in 2022 geactualiseerd en gedetailleerd, zie kaart 2.1. Als basis werd de groeninventaris van de Stad Antwerpen gebruikt.

Een groot deel van het Schoonselhof is biologisch waardevol (graslanden) tot biologisch zeer waardevol (waterpartijen, bossen en schrale graslanden).

Binnen het Schoonselhof (77 ha) werden volgende biotopen onderscheiden:

Vijvers en grachten

In totaal zijn er 6,58 ha waterpartijen aanwezig. Hiervan zijn er 3 ha vijvers die zich van noord naar zuid bevinden in de noordelijke boszone, rond het kasteel en aan de Franse tuin. De vijvers zijn matig ontwikkeld met weinig waterplanten en beperkt oevervegetatie (**ae**). Aan de westrand van de begraafplaats is een stelsel van bredere grachten aanwezig die veelal afgezoomd zijn met een bomenrij of een smalle bosstrook. Op de vrij steile oevers is er opslag aanwezig. Binnen het domein is er een netwerk van een 40-tal grachten die zeker in het zuidelijk deel niet permanent waterhoudend zijn. Oevervegetatie is weinig tot matig ontwikkeld en de zijn de steile oevers veelal grazig.

Graslanden

In de omgeving van het kasteel centraal in het gebied is ca. 3 ha grasland aanwezig dat te karteren is als mesofiel hooiland (**hu**). Het grasland van de Franse tuin ten zuiden van het kasteel is schraler en is een vrij goed ontwikkeld struisgrasland (**ha**) met muizenoor, gewone veldbies, ... Het grootste deel (ca. 40 ha) van de graslanden is echter aanwezig in en op de randen van de perken. Op de randen en in de bermen zijn de meeste grazige zones vrij schraal en zijn er heel wat te typeren als weinig tot matig ontwikkeld struisgrasland (**ha**), de wat rijkere stroken zijn mesofiel hooiland (**hu**). Ook in de perken zelf zijn de meeste grazige zones vrij schraal en hebben ze kenmerken van struisgrasland en mesofiel hooiland. Beperkt komt droog heischraal grasland (**hn**) voor, dit vooral in perk R waar er o.a. borstelgras, struikhei, zandblauwtje, ... aanwezig is. De meer intensief gebruikte perken zijn gekarteerd als 'parkachtige begraafplaats' (**kp**) met al dan niet een graslandtype als tweede eenheid.

De oevers en randen van de grachten die minder intensief worden begraasd zijn te typeren als verruigd grasland (**hr**).

Bossen

Er zijn twee grotere boszones op de begraafplaats, in het noorden een vrij gemengd loofbos (12 ha) met een beperkt aandeel naaldhout dat is te typeren als een zuur beukenbos (**fs**) met elementen van zuur eikenbos (**qs**). Er is beperkt voorjaarsflora in aanwezig. In het zuidelijk deel is er 4,7 ha vrij homogeen beukenbos (**fs**) aanwezig met beperkt inmenging van zomereik en linde. Op de randen van de begraafplaats is er vooral in de zuidelijke helft een smalle bosstrook aanwezig die is te typeren als een oudere loofhoutaanplant (**na**).

Overige

Ca. 6 ha bestaat uit gebouwen en verharding (wegen, pleinen).

3.5.2.2. Flora

De flora werd in het Schoonselhof goed onderzocht en werden de zeldzamere soorten in 2018 gedetailleerd in kaart gebracht en dit op basis van een lijst van doelsoorten die voor de kerngebieden werd opgesteld. Verder werden er tijdens de terreinbezoeken in 2021 losse waarnemingen van interessante soorten genoteerd.

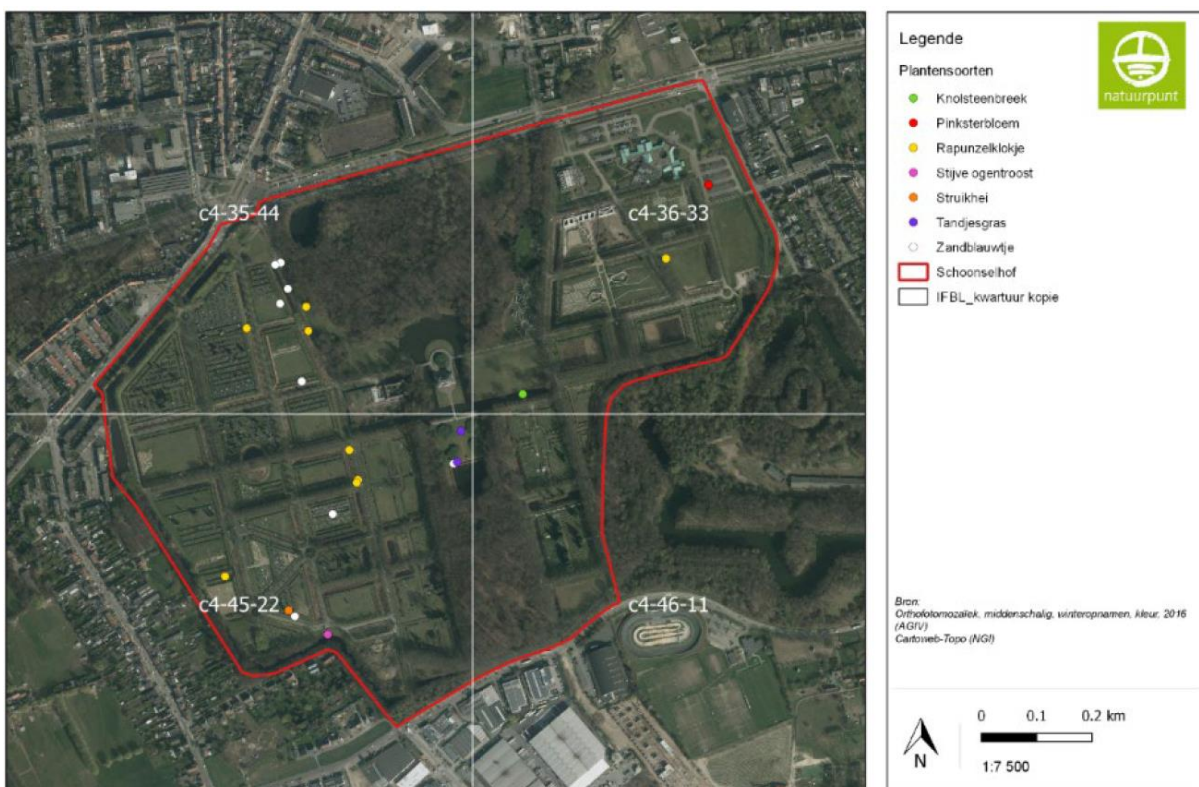
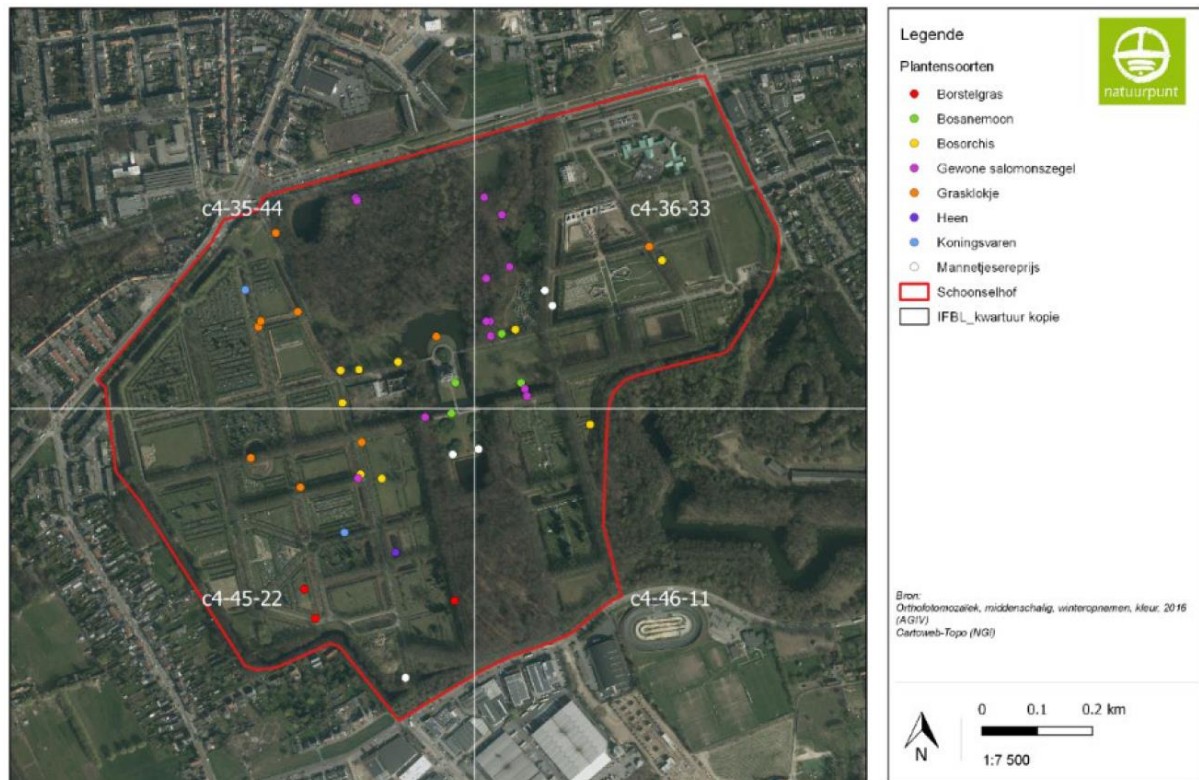
Doelsoorten

In kader van de monitoring van de kerngebieden groenplan Stad Antwerpen werd in 2018 ook het Schoonselhof geïnventariseerd op een reeks doelsoorten (Steeman R. *et al*, Natuurpunt Studie, 2018). Voor de bespreking per doelsoort wordt verwezen naar vermeld rapport.

In 2018 werden er in het Schoonselhof 286 plantensoorten genoteerd. Er zijn 9 soorten gezien die op de Rode Lijst staan (Van Landuyt *et al.*, 2006): Gevlekte orchis (Kwetsbaar), Tandjesgras (Achteruitgaand), Beemdkroon (Achteruitgaand), Korenbloem (Achteruitgaand), Struikhei (Achteruitgaand), Grasklokje (Achteruitgaand), Borstelgras (Achteruitgaand), Stengelloze sleutelbloem (Zeldzaam), Stijve ogentroost (Zeldzaam).

*Aangetroffen doelsoorten in 2018 in het Schoonselhof (Steeman R. *et al.*)*

Soort	Aantal locaties	Aantal exemplaren	Oppervlakte in m ²
Borstelgras	3		43
Bosanemoon	5		22
Bosorchis	9	594	
Grasklokje	6	35	
Mannetjesereprijs	4		79
Pinksterbloem	1	5	
Rapunzelklokje	7		8
Salomonszegel	15		25
Struikhei	1		4
Stijve ogentroost	1	100	
Tandjesgras	1		100
Zandblauwtje	6		20
Heen	1	1000	
Koningsvaren	2	2	
Knolsteenbreek	1	1	

De aanwezigheid van **oud-bosplanten** is beperkt tot de twee boszones en directe omgeving. Zo komt Bosanemoon beperkt voor in de zuidrand van het noordelijk bos. In het bos komt Gewone salomonszegel vrij talrijk voor en is ook Wilde hyacint (hier te beschouwen als een stinzenplant) er beperkt aanwezig (vooral aan de oostrand). Langs de oevers van de Hollebeek die door het bos loopt is er verspreid Ruige veldbies aanwezig. In het zuidelijk Beukenbos zijn een paar grotere vlekken met

Lelietje-van-dalen aanwezig.

Foto links: kleine populatie Bosanemoon op grachtwal zuidelijke kasteelvijver – Foto rechts: Ruige veldbies op de oever van de Hollebeek (Greenspot, 7 mei 2021).

Foto: een grote vlek Lelietje-van-dalen in het zuidelijk beukenbos (Greenspot, 7 mei 2021)

Door de aanwezigheid van zandige bodems, de afwezigheid van bemesting en een natuurgericht maaibeheer hebben zich op verschillende locaties **heischrale vegetaties** kunnen ontwikkelen. Deze zones bevinden zich in de bermen langs de grachten en in de centrale graslanden. Hier komen typerende soorten voor als Tandjesgras, Muizenoor, Borstelgras, ... In de zuidwesthoek is zelfs een groeiplaats met Struikhei aanwezig.

Invasieve exoten

Tijdens de monitoring in 2018 werden ook de exoten in kaart gebracht. Van de 38 aangetroffen soorten exoten zijn er 10 soorten die als invasief zijn te beschouwen. De populaties van de aangetroffen invasieve exoten zijn beperkt en zijn niet problematisch binnen het Schoonselhof. Zo komt Amerikaanse vogelkers beperkt voor. Japanse duizendknoop werd wel op een 5-tal locaties, vooral op de westelijke buitenrand, aangetroffen en een strikt op te volgen en moeilijk te bestrijden soort. De verwilderde tuinplant Bonte gele dovenetel werd niet gedetailleerd in kaart gebracht maar in het zuidelijk beukenbos is een omvangrijke populatie aanwezig die er over tientallen m² vlakdekkend aanwezig is.

Aangetroffen invasieve exoten in 2018 in het Schoonselhof (Steeman R. et al.)

Soort	Aantal locaties	Aantal exemplaren	Oppervlakte in m ²
Mahonie	2	2	
Amerikaanse vogelkers	11		100
Amerikaanse eik	2	2	
Amerikaans krentenboompje	1	1	
Pontische rhododendron	3	3	
Robinia	3	3	
Zwart tandzaad	3	3	
Japanse duizendknoop	5		5
Late guldenroede	1		1
Bezemkruiskruid	1	1	

Verspreiding invasieve exoten in 2018 in het Schoonselhof (Steeman R. et al.)

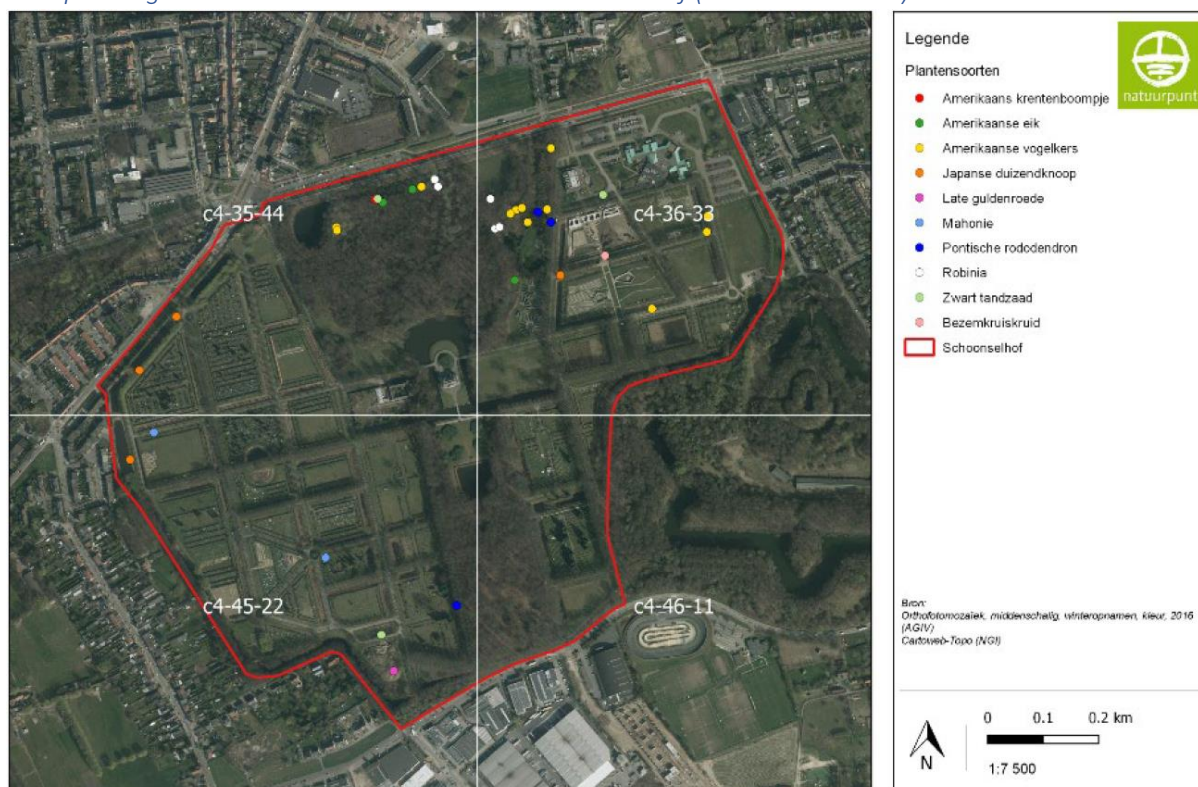

Foto: omvangrijke populatie Bonte gele dovenetel in het zuidelijk beukenbos (Greenspot, 7 mei 2021).

3.5.2.3. Fauna

In kader van de monitoring van de kerngebieden groenplan Stad Antwerpen werden in 2018 verschillende soorten van enkele diergroepen in het Schoonselhof geïnventariseerd (Steeman R. *et al*, Natuurpunt Studie). Zo werden de vleermuizen, vogels, dagvlinders, libellen en amfibieën geïnventariseerd.

3.5.2.4. Vogels

In het gebied komen volgende roofvogels regelmatig (jaarlijks) broeden: Bosuil (1 paar), Buizerd (1 à 2 paar) en Sperwer (vermoedelijk 1 paar). Minder algemene broedvogels gebonden aan water zijn onder meer Kuifeend (1 paar), Krakeend (vermoedelijke broedvogel) en IJsvogel (mogelijks broedvogel, wel broedvogel in Fort VII). In de noordelijk bos was er in 2018 een broedterritorium van Kleine bonte specht en minstens 6 broedparen van Boomklever in beide bossen. In de rietzones in de grachten werden er 4 broedterritoria van Kleine karekiet vastgesteld.

In de noordrand van het noordelijk bos is een vrij grote broedkolonie van Blauwe reiger aanwezig. Momenteel broeden er een 40-tal paren (in 2018 werden 47 bezette nesten geteld). Vroeger was de kolonie beduidend groter met maximaal 161 broedparen in 1983.

3.5.2.5. Vleermuizen

In 2015 vond reeds zeer grondig vleermuisonderzoek plaats in het Schoonselhof met manuele detectoren. Tijdens het onderzoek in 2018 werden automatische detectoren ingezet.

In het Schoonselhof werden er tijdens de onderzoeken in 2014 en 2018 acht verschillende vleermuissoorten aan. Het gebied biedt onder meer een geschikt foerageerhabitat voor Gewone en Ruige dwergvleermuis, Watervleermuis, Rosse vleermuis en Gewone grootoorvleermuis. Baard/Brandts vleermuis werd slechts eenmaal waargenomen. Franjestaart en Laatvlieger werden in 2014 in het gebied aangetroffen, maar niet tijdens het onderzoek in 2018.

De aangetroffen soorten betreffen zowel typische gebouwbewoners (Gewone dwergvleermuis) als typische boombewoners (Watervleermuis, Rosse vleermuis, Ruige dwergvleermuis). Gewone grootoorvleermuis kan zowel op zolders als in boomholten verblijven.

De sterkte van het gebied wordt gevormd door de uitgestrektheid van het domein, en de combinatie van bomenrijen en dreven, de afwisseling van open, halfopen en gesloten habitat, graslanden, beboste delen en waterpartijen met begroeide oevers. Dit geheel omvat voor meerdere soorten voldoende kwaliteitsvol foerageerhabitat.

De connectiviteit binnen de verschillende zones van het gebied is erg gunstig, voornamelijk omwille van de vele oudere dreven.

3.5.2.6. Amfibieën en reptielen

De exoot Meerkikker is algemeen aanwezig in de vijvers en grotere grachten in het gebied. De inheemse en zeldzame Poelkikker werd tijdens het onderzoek in 2014/8 niet aangetroffen. Bruine kikker en Gewone pad zijn (algemeen?) aanwezig en ook Alpenwatersalamander en Kleine watersalamander werden er in de omgeving van de noordelijke boszone en het kasteel aangetroffen.

In de vijvers rond het kasteel en in de gracht aan de zuidoosthoek werd de exoot Lettersierschildpad (Geelbuik- of Roodwangschildpad) waargenomen.

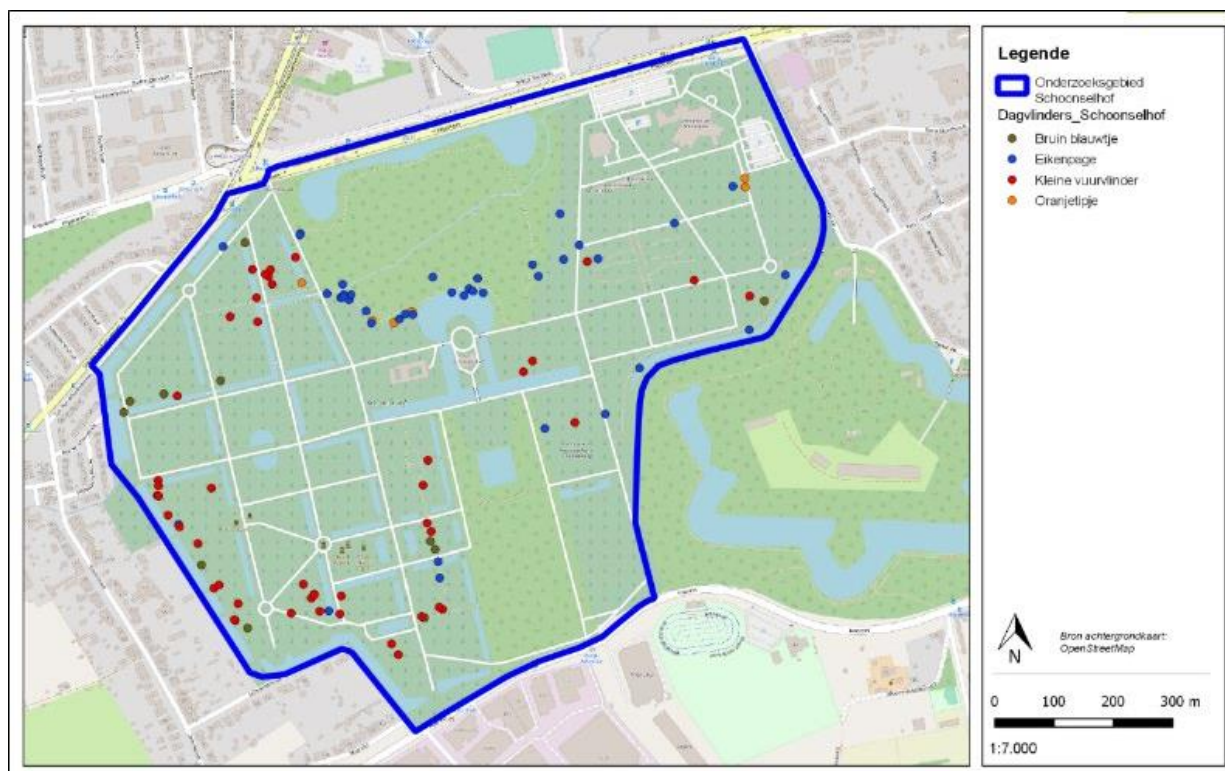
3.5.2.7. Dagvlinders

Het gebied is door de veelheid aan biotopen en de structuurrijke zones een aantrekkelijk gebied voor dagvlinders. In 2018 werd een mooie populatie van Eikenpage aangetroffen en Iepenpage ook voor het eerst vastgesteld. Ook verschillende graslandsoorten als Kleine vuurvinder en Icarusblauwtje zijn vrij algemeen.

Dagvlinderwaarnemingen in 2018 in het Schoonselhof (Stemans et al., 2019).

Naam	Wetenschappelijke naam	Rode Lijst categorie	Habitattypisch	# wrn	# exempl.
Dagpauwoog	<i>Aglais io</i>	Momenteel niet in gevaar	neen	64	107
Kleine vos	<i>Aglais urticae</i>	Bijna in gevaar	neen	2	2
Oranjetipje	<i>Anthocharis cardamines</i>	Momenteel niet in gevaar	neen	6	7
Landkaartje	<i>Araschnia levana</i>	Momenteel niet in gevaar	neen	8	17
Bruin blauwtje	<i>Aricia agestis</i>	Momenteel niet in gevaar	ja	11	12
Boomblauwtje	<i>Celastrina argiolus</i>	Momenteel niet in gevaar	neen	41	48
Hooibeestje	<i>Coenonympha pamphilus</i>	Momenteel niet in gevaar	neen	5	7
Eikenpage	<i>Favonius quercus</i>	Momenteel niet in gevaar	ja	40	76
Citroenvlinder	<i>Gonepteryx rhamni</i>	Bijna in gevaar	neen	29	32
Kleine vuurvinder	<i>Lycaena phlaeas</i>	Momenteel niet in gevaar	neen	46	55
Bruin zandoogje	<i>Maniola jurtina</i>	Momenteel niet in gevaar	neen	178	960
Groot dikkopje	<i>Ochlodes sylvanus</i>	Momenteel niet in gevaar	neen	31	82
Koninginnenpage	<i>Papilio machaon</i>	Momenteel niet in gevaar	neen	2	2
Bont zandoogje	<i>Pararge aegeria</i>	Momenteel niet in gevaar	neen	32	38
Groot koolwitje	<i>Pieris brassicae</i>	Momenteel niet in gevaar	neen	34	40
Klein geaderd witje	<i>Pieris napi</i>	Momenteel niet in gevaar	neen	23	27
Klein koolwitje	<i>Pieris rapae</i>	Momenteel niet in gevaar	neen	94	143
Koolwitje onbekend	<i>Pieris spec.</i>	/	/	3	7
Gehakelde aurelia	<i>Polygonia c-album</i>	Momenteel niet in gevaar	neen	23	30
Icarusblauwtje	<i>Polyommatus icarus</i>	Momenteel niet in gevaar	neen	36	48
Oranje zandoogje	<i>Pyronia tithonus</i>	Momenteel niet in gevaar	neen	5	13
Iepenpage	<i>Satyrion w-album</i>	Kwetsbaar	neen	2	2
Atalanta	<i>Vanessa atalanta</i>	Momenteel niet in gevaar	neen	11	13
Distelvlinder	<i>Vanessa cardui</i>	Momenteel niet in gevaar	neen	5	6
Eindtotaal				731	1774

Verspreiding van de dagvlinderdoelsoorten waargenomen in 2018 (Stemans et al., 2019).

3.5.2.8. Libellen

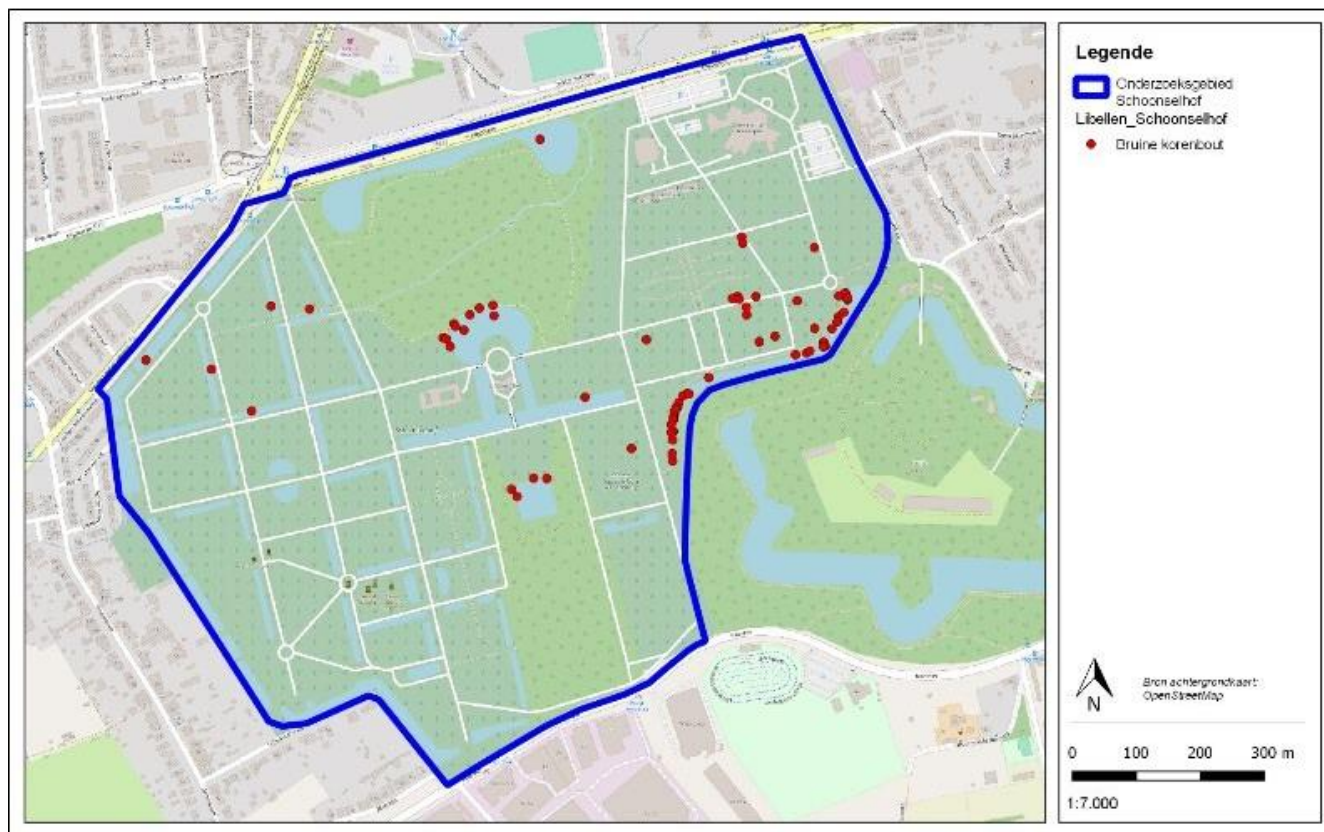
Op basis van de monitoring in 2018 blijkt de libellengemeenschap van het Schoonselhof van hoge kwaliteit. Het gebied huisvest niet alleen een grote populatie van de (uitbreidende) Bruine korenbout, maar ook andere habitatspecialisten zoals Vroege glazenmaker, Glassnijder en Variabele waterjuffer. Deze laatste soorten zijn alle typische soorten van goed ontwikkelde zoetwaterhabitats en aanpalende moerasgebieden/vochtige graslanden. De instandhouding van de waardevolle waterhabitats en de moerasvegetaties kan dan ook gedefinieerd worden als één van de prioriteiten.

Libellenwaarnemingen verricht in 2018 in Schoonselhof (Steemans et al., 2019).

Naam	Wetenschappelijke naam	Rode Lijst categorie	Habitattypisch	# wrn	# exempl.
Vroege glazenmaker	<i>Aeshna isoeles</i>	Ernstig bedreigd	ja	21	25
Paardenbijter	<i>Aeshna mixta</i>	Momenteel niet in gevaar	neen	33	42
Glazenmaker spec	<i>Aeshnidae spec.</i>	/	/	1	1
Grote keizerlibel	<i>Anax imperator</i>	Momenteel niet in gevaar	neen	61	81
Glassnijder	<i>Brachytron pratense</i>	Kwetsbaar	ja	5	8
Weidebeekjuffer	<i>Calopteryx splendens</i>	Momenteel niet in gevaar	ja	1	1
Houtpantserjuffer	<i>Chalcolestes viridis</i>	Momenteel niet in gevaar	neen	8	8
Azuurwaterjuffer	<i>Coenagrion puella</i>	Momenteel niet in gevaar	neen	130	584
Variabele waterjuffer	<i>Coenagrion pulchellum</i>	Bedreigd	ja	4	4
Gaffelwaterjuffer	<i>Coenagrion scitulum</i>	Onvoldoende data	ja	9	14
Smaragdlibel	<i>Cordulia aenea</i>	Momenteel niet in gevaar	neen	22	41
Vuurlibel	<i>Crocothemis erythraea</i>	Momenteel niet in gevaar	neen	7	10
Grote roodoogjuffer	<i>Erythromma najas</i>	Momenteel niet in gevaar	neen	13	101
Kleine roodoogjuffer	<i>Erythromma viridulum</i>	Momenteel niet in gevaar	neen	2	2
Lantaantje	<i>Ischnura elegans</i>	Momenteel niet in gevaar	neen	41	49
Gewone pantserjuffer	<i>Lestes sponsa</i>	Momenteel niet in gevaar	neen	4	9
Noordse witsnuitlibel	<i>Leucorrhinia rubicunda</i>	Kwetsbaar	ja	1	1
Bruine korenbout	<i>Libellula fulva</i>	Bedreigd	ja	71	115
Viervlek	<i>Libellula quadrimaculata</i>	Momenteel niet in gevaar	neen	19	38

Gewone oeverlibel	<i>Orthetrum cancellatum</i>	Momenteel niet in gevaar	neen	19	22
Blauwe breedscheenjuffer	<i>Platycnemis pennipes</i>	Momenteel niet in gevaar	neen	109	450
Vuurjuffer	<i>Pyrhosoma nymphula</i>	Momenteel niet in gevaar	neen	55	86
Metaalganslibel	<i>Somatochlora metallica</i>	Momenteel niet in gevaar	neen	1	1
Bruine winterjuffer	<i>Sympecma fusca</i>	Momenteel niet in gevaar	neen	20	28
Bloedrode heidelibel	<i>Sympetrum sanguineum</i>	Momenteel niet in gevaar	neen	164	365
Bruinrode heidelibel	<i>Sympetrum striolatum</i>	Momenteel niet in gevaar	neen	13	19
Eindtotaal				834	2105

Verspreidingskaart van Bruine korenbout in het Schoonselhof (Steemans et al., 2019)

3.5.2.9. Oude bomen en boomgroepen

Zowel in de begraafplaats en de omgeving van het kasteelpark als in de bosbestanden zijn verschillende oude en historische bomen en heesters aan te treffen. Op kaart 2.2 zijn de verschillende bomen en heesters met hun code weergegeven.

De onderstaande tabel bevat een olijsting van de meest monumentale bomen en heesters.

Onderstaande tabel is gebaseerd op het beheerplan van 2012 (Arcadis) en werd in 2021-2022 geactualiseerd.

Tabel x: Bijzondere solitaire bomen en bomengroepen in Schoonselhof (toestand 2022).

Nr.	KLE	Species	Omschrijving
B1	Boom	<i>Fagus sylvatica bornyensis</i>	Treurbeuk met uitzonderlijk goede conditie en vitaliteit (1), geen schade
B2	Boom	<i>Tilia cordata</i>	Kleinbladige linde met omtrekken van >200cm
B3	Boom	<i>Tilia cordata</i>	Kleinbladige linde met omtrekken van >200cm

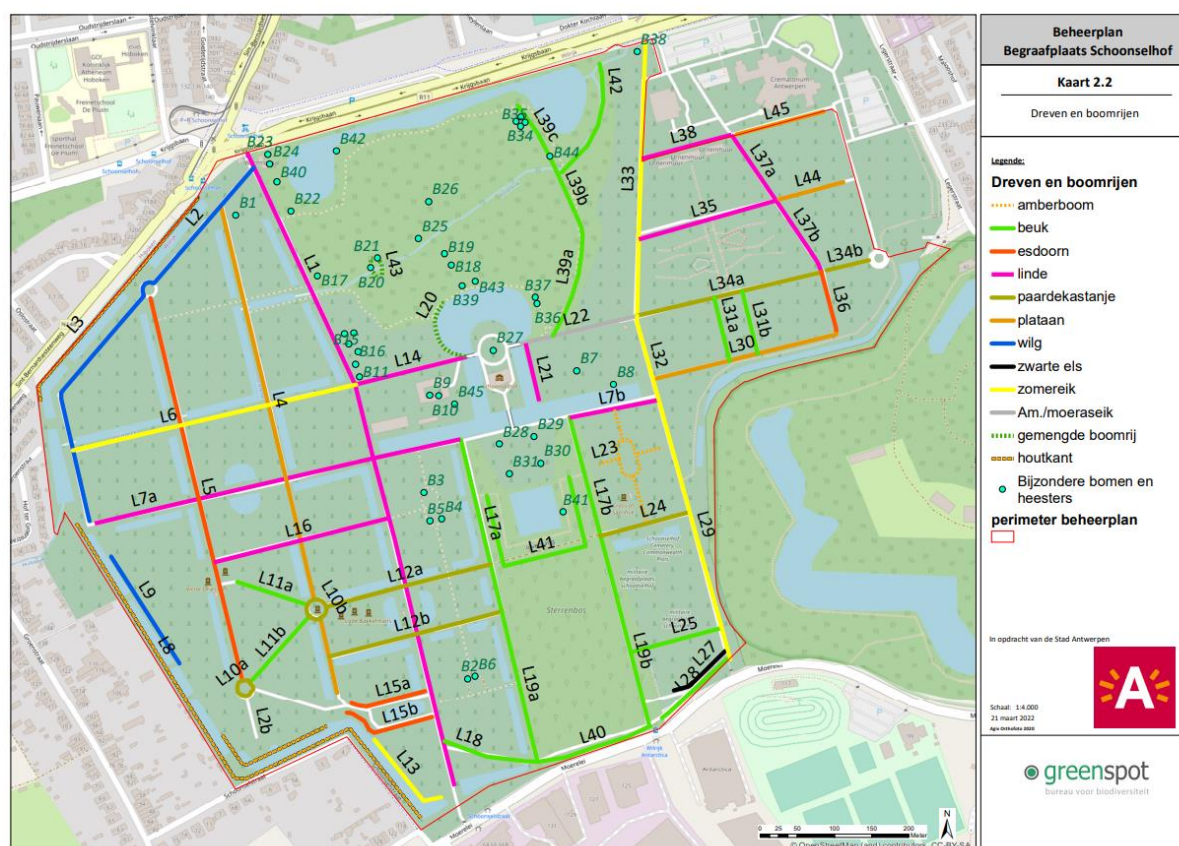
B4	Boom	<i>Tilia cordata</i>	Kleinbladige linde met omtrekken van >200cm
B5	Boom	<i>Tilia cordata</i>	Kleinbladige linde met omtrekken van >200cm
B6	Boom	<i>Tilia cordata</i>	Kleinbladige linde met omtrekken van >200cm
B7	Boom	<i>Liriodendron tulipifera</i>	prachtig exemplaar op verhevenheid aan Lijkenhuisje; ouder dan Lijkenhuisje; zeer goede vitaliteit (0,9);
B8	Boom	<i>Quercus rubra</i>	Amerikaanse eik van meer dan 100 jaar oud; was dubbele stam; 1 zijde uitgescheurd met bijgevolg grote wonde; onevenwicht in boom;
B9	Boom	<i>Araucaria araucana</i>	Slangenden op binnenkoer van Neerhof; volledig omgeven doorverharding met kasseien; goede conditie
B10	Boom	<i>Araucaria araucana</i>	2 slangendennen op binnenkoer van Neerhof; volledig omgeven door verharding met kasseien; goede conditie
B11	Boom	<i>Fagus sylvatica rubra</i>	rode beuk in de bossfeer
B12	Boom	<i>Fagus sylvatica rubra</i>	rode beuk in de bossfeer
B13	Boom	<i>Fagus sylvatica rubra</i>	rode beuk in de bossfeer
B14	Boom	<i>Fagus sylvatica rubra</i>	rode beuk in de bossfeer
B15	Boom	<i>Fagus sylvatica rubra</i>	rode beuk in de bossfeer
B16	Boom	<i>Fagus sylvatica rubra</i>	rode beuk in de bossfeer
B17	Boom	<i>Fagus sylvatica rubra</i>	rode beuk in de bossfeer
B18	Boom	<i>Fagus sylvatica rubra</i>	rode beuk in de bossfeer
B19	Boom	<i>Fagus sylvatica rubra</i>	rode beuk in de bossfeer
B20	Boom	<i>Fagus sylvatica rubra</i>	rode beuk in de bossfeer
B21	Boom	<i>Fagus sylvatica rubra</i>	rode beuk in de bossfeer
B22	Boom	<i>Fagus sylvatica rubra</i>	rode beuk in de bossfeer
B23	Boom	<i>Fagus sylvatica rubra</i>	rode beuk in de bossfeer
B24	Boom	<i>Fagus sylvatica rubra</i>	rode beuk in de bossfeer
B25	Boom	<i>Fagus sylvatica rubra</i>	rode beuk in de bossfeer
B26	Boom	<i>Aesculus hippocastanum</i>	Paardenkastanje in de bossfeer (enige levende exemplaar van 3)
B27	Heester	<i>Rhododendron pontifica</i>	Pontische rhododendron
B28	Heester	<i>Rhododendron pontifica</i>	Pontische rhododendron
B29	Heester	<i>Rhododendron pontifica</i>	Pontische rhododendron
B30	Heester	<i>Rhododendron pontifica</i>	Pontische rhododendron
B31	Heester	<i>Rhododendron ponticum</i>	Pontische rhododendron
B32	Boom	<i>Acer pseudoplatanum</i>	Plataan in de bossfeer
B33	Boom	<i>Acer pseudoplatanum</i>	Plataan in de bossfeer
B34	Boom	<i>Acer pseudoplatanum</i>	Plataan in de bossfeer
B35	Boom	<i>Acer pseudoplatanum</i>	Plataan in de bossfeer
B36	Boom	<i>Taxodium distichum</i>	Moerascypres langs de rand van de vijver tegenover kasteel
B37	Boom	<i>Taxodium distichum</i>	Moerascypres langs de rand van de vijver tegenover kasteel
B38	Boom	<i>Fagus sylvatica</i>	zeer dikke Beuk (415 in omtrek) in het N van open bosstrook
B39	Boom	<i>Fagus sylvatica</i>	gewone Beuk in de bossfeer
B40	Boom	<i>Fagus sylvatica</i>	gewone Beuk in de bossfeer
B41	Boom	<i>Quercus robur</i>	Zomereik langs ZO oever, reeds vaak gesnoeid; '1000-jarige eik' genoemd; goede vitaliteit (0,8)
B42	Boom	<i>Quercus robur</i>	Zomereik in de bossfeer op de Z oever van de lange vijver
B43	Boom	<i>Quercus rubra</i>	Amerikaanse eik naast vijver voor kasteel
B44	Boom	<i>Acer pseudoplatanum</i>	Gewone Plataan in Beukendreef
B45	Boom	<i>Sequoiadendron giganteum</i>	Mammoetboom ten oosten van Neerhof; 360 cm omtrek; 30 m hoog; goede conditie; ook vermeld op http://users.telenet.be/sequoiadendron

Foto links: de oude Zomereik (B41) op de oever van de vijver – Moerascipres, achterste boom, (B36) aan rand kasteelvijver (Greenspot, 7 mei 2021).

3.5.2.10. Dreven en bomenrijen

De dreven en bomenrijen in het Schoonselhof vormen de basis van het groen netwerk in het domein. Op kaart 2.x zijn alle dreven, bomenrijen en houtkanten met hun nummer weergegeven.

Onderstaande tabel is gebaseerd op het beheerplan van 2012 (Arcadis) en werd in 2021-2022 geactualiseerd.

Tabel x: Overzicht van alle dreven, bomenrijen en houtkanten in het Schoonselhof (toestand 2022).

Symbool	Type	Soort(en)	Wetenschappelijke naam	Omschrijving	Ouderdom	Volledigheid
L1	dreef	zLI	<i>Tilia platyphyllos</i>	dreef van geknotte zLI, oude bomen (100 j) in zeer goede conditie, 60-150 cm, in het Z recent geknot; beperkt aantal inboeten	>100	>90%
L2	dreef	Wi spp.	<i>Salix babylonica</i>	dreef van Treurwilgen, ooit geknotte kroon voor snoeivorm. Stukken jonger en delen ontbreken (westen)	50-75	50-75%
L3	houtkant	gemengd LH	/	Rij van Thuja met andere soorten ten Z hiervan (Thuja, gEd, zE, Vlier, Hu), strook is breder ten W van domein dan ten N	Ongelijk-jarig	nvt
L4	dreef	Pla spp.	<i>Platanus</i>	dreef van jongere Platanen.	0-20	>90%
L5	dreef	gEd	<i>Acer pseudoplatanus</i>	middeloude dreef (60 à 70 j), goede snoeivorm. Bomen naar Z toe (thv perk S) kwijsend, bladverlies aan hoogste takken; oorzaken: 1/ ooit geknot en nadien niet herhaald 2/ schorsbrand 3/ hoge waterstand in aanpalende sloot in het verleden?	50-75	>75%
L6	dreef	zE/wE	<i>Quercus robur/Quercus rubris</i>	jonge dreef, 18 à 20 j, enkele bomen ontbreken; andere in mindere conditie oa door maaischade, te diep geplant	0-20	>75%
L7a	dreef	zLI	<i>Tilia platyphyllos</i>	Oude dreef, 100 j vrij volledig. Niet geknot, wel	>100	>90%

				vormsnoei		
L7b	dreef	zLI	<i>Tilia platyphyllos</i>	vervolg L7: Oude dreef, 100 j vrij volledig. Niet geknot, wel vormsnoei	>100	>90%
L8	houtkant/ bomenrij	gemengd LH	/	Langs beide oevers van de beek: gemengde houtkant van LH: tKa, aE, zE, gEd, sWi, bWi in HH met SL van Vlier, Meid, gEd, Haz, enkele aVk. In Z een bredere houtkant van voornamelijk oud hH.	0-20	nvt
L9	bomenrij	Wi spp.	<i>Salix spp.</i>	Bomenrij van 12-tal oude wilgen (>100 j), omtrekken > 200 cm.	>100	50-75%
L10a	bomen- cirkels	pKa	<i>Aesculus hippocastanum Boumannii</i>	2 concentrische cirkels van witte pKa, geknot in kandelaarvorm. Vrij oud (>100 j). Rondom gedenkplaat van 'Baron Henri Leys'	>100	>90%
L10b	bomen- cirkels	pKa	<i>Aesculus hippocastanum Boumannii</i>	cirkel van witte pKa, geknot in kandelaarvorm. Vrij oud(>100 j). Rondom monument 'Hulde Mevr. Leopold De Wael - Van Gend'	>100	>90%
L11a	dreef	B	<i>Fagus sylvatica 'pendula'</i>	jonge dreef van Treurbeuk, 16 à 18 j oud.	0-20	>90%
L11b	dreef	B	<i>Fagus sylvatica 'pendula'</i>	idem L11: jonge dreef van Treurbeuk, 16 à 18 j oud.	0-20	>90%
L12a	dreef	pKa	<i>Aesculus hippocastanum</i>	dreef van middeloude witte pKa, sluit aan op L10 bis, evenoud; matige conditie	50-75	>90%
L12b	dreef	pKa	<i>Aesculus hippocastanum</i>	idem L12: dreef van middeloude witte pKa, even oud. In het Z duidelijk jonger of slechte groei (langs watergracht)	50-75	>90%
L13	bomenrij	zE	<i>Quercus robur</i>	bomenrij van oude zE	>100	>75%
L14	dreef	Li spp.	<i>Tilia platyphyllos</i>	dreef van oude Linde, jongere exemplaren tussen geplant	>100	>75%
L15a	bomenrij	Ed spp.	<i>Acer Pseudoplatanus /saccharinum?</i>	bomenrij langs beide kanten van vijver, meeste gEd enenkel ZilverEd	50-75	>75%
L15b	bomenrij	Ed spp.	<i>Acer pseudoplatanus/ saccharinum?</i>	bomenrij langs beide kanten van vijver, meeste gEd enenkel ZilverEd	50-75	>75%
L16	dreef	Li spp.	<i>Tilia platyphyllos/ Tille europaea 'euchlora'</i>	Oude Lindendreef (Hollandse linde en Zomerlinde), 100 j, niet geknot, wel gesnoeid.	>100	>75%
L17a	dreef	B	<i>Fagus sylvatica</i>	dreef van oude dikke groene Beuken, 120-140 j oud	>100	>90%
L17b	dreef	B	<i>Fagus sylvatica</i>	dreef van oude dikke groene Beuken, 120-140 j oud	>100	>90%
L18	dreef	rB	<i>Fagus sylvatica rubris</i>	dreef van oude dikke rode Beuken, 120-140 j oud; vrijvolledig	>100	>90%
L19a	dreef	rB	<i>Fagus sylvatica rubris</i>	dreef van oude dikke rode Beuken, 120-140 j oud; vrij volledig	>100	>90%
L19b	dreef	rB	<i>Fagus sylvatica rubris</i>	dreef van oude dikke rode Beuken, 120-140 j oud; vrijvolledig	>100	>90%
L20	bomenrij	menging	meerdere soorten	bont allegaartje van diverse soorten met verschillende habitus aan gebogen westelijke vijverrand; van noord naar zuid: <i>Fraxinus excelsior</i> , <i>Fraxinus ornus</i> in zeer slechte conditie (vitaliteit 0,2), jonge zuilvormige <i>Acer</i> sp., jonge (10j Treurbeuk), jonge zuilvormige <i>Acer</i> sp; 2 <i>Acer</i> spp.; 4 nEd 60 jaar,	Ongelijk-jarig	/
L21	dubbele bomenrij	menging	<i>Tilia platyphyllos/Quercus robur</i>	dubbele bomenrij met in oorsprong 13 koppels bomen; nu 3Zomereiken, 14 Linde; 9 bomen weg (35%); 5 bomen in relatief slechte conditie (19%); meerdere bomen aangetast door <i>Armillaria</i> (honingzwam);	50-75	50-75%
L22	dreef	aE en mE	<i>Quercus rubra/ Quercus palustris</i>	enkele bomen verdrongen door Beuken van beukendreef	20-50	
L23	dreef	Amberboom	<i>Liquidambar styraciflua</i>	dreefjes van ongeveer 20 jaar oud	0-20	>90%
L24	dreef	pKa	<i>Aesculus hippocastanum</i>	dreef van middeloude witte pKa, 100-120 jaar	>100	>90%
L25	dreef	rB	<i>Fagus sylvatica rubris</i>	dreef van ongeveer 100 j oud, goed gesnoeid	>100	>90%
L26	bomenrij	zEI	<i>Alnus glutinosa</i>	enkele Zwarte elzen op een rij, 15j oud	0-20	50-75%
L27	bomenrij	zEI	<i>Alnus glutinosa</i>	enkele Zwarte elzen op een rij, 15j oud	0-20	50-75%

L28	bomenrij	B+ andere	<i>B en 2aE en 2 Be</i>	merendeel oude en jonge B met enkele andere spp. in oosten	Ongelijk-jarig	>75%
L29	dreef	zE	<i>Quercus robur</i>	oude zE	>100	>90%
L30	dreef	Pla spp.	<i>Platanus acenfolia</i>	Zeer mooie oude Platanendreef in optimale conditie. Zeerhoog opgaand	>100	>90%
L31a	dreef	rB	<i>Fagus sylvatica rubris</i>	Zeer mooie, volledige oude rode Beukendreef	>100	>90%
L31b	dreef	rB	<i>Fagus sylvatica rubris</i>	Zeer mooie, volledige oude rode Beukendreef	>100	>90%
L32	dreef	zE	<i>Quercus robur</i>	Aftakelende zomereikendreef (10/25 bomen), reeds ingeboet met 5 exemplaren. De inboeten halen de vereistevorm niet.	>100	65%
L33	dreef	zE	<i>Quercus robur</i>	Gezonde oude Zomereikendreef. Stamvoet in wegverharding aan het groeien	>100	>90%
L34a	dreef	pKa	<i>Aesculus hippocastanum</i>	Oude Paardekastanjedreef met één soortvariant. Allemaal onderhevig aan Mineermotaantasting behalve de soortvariant.	>100	>90%
L34b	dreef	pKa	<i>Aesculus hippocastanum</i>	Jonge aanplant (omtrek ca. 0,5 m)	0-20	>90%
L35	dreef	Li spp.	<i>Tilia platyphyllos</i>	Middeloude Lindedreef in goede conditie	50-100	>90%
L36	dreef	Ed spp.	<i>Acer platanoides 'Globosum'</i>	Ongelijkjarige bolvorm-Esdoorn dreef, reeds ingeboet en enkele aftakelende exemplaren aanwezig. Ze groeien traag	Ongelijk-jarig	>90%
L37a	dreef	Li spp.	<i>Tilia platyphyllos</i>	Middeljonge Lindedreef, meeste in goede conditie, doch enkele in centrum aangetast (Harsslakzwam)	20-50	>90%
L37b	dreef	Li spp.	<i>Tilia platyphyllos</i>	Middeljonge Lindedreef, meeste in goede conditie, doch enkele in centrum aangetast (Harsslakzwam)	20-50	>90%
L38	dreef	Li spp.	<i>Tilia platyphyllos</i>	Middeljonge Lindedreef, meeste in goede conditie, doch enkele in centrum aangetast (Harsslakzwam)	20-50	>90%
L39A	dreef	B	<i>Fagus sylvatica (groen)</i>	Oude (schatting 100 jaar) beukendreef; in oostelijke rij enkele exemplaren verdwenen + enkele in minder goede conditie; basisoorzaak is vermoedelijk te natte toestand; ; door uitval andere exemplaren met zonnebrand; kort bij elkaar geplant; meest zuidelijke stuk van dreef verhard met kassei	>100	50-75%
L39B	dreef	B	<i>Fagus sylvatica (groen)</i>	Oude (schatting 100 jaar) beukendreef in bos met goedeconditie	>100	>90%
L39C	bomenrij	B	<i>Fagus sylvatica (groen)</i>	Oude geknotte beuken aan westzijde wandelpad thv vijverB;	75-100	>90%
L40	bomenrij	rB	<i>Fagus sylvatica rubris</i>	Oude beuken bomenrij langs de verharding, volledig en in zeer goede conditie	>100	>90%
L41	berceau	B	<i>Fagus sylvatica (groen)</i>	zeer sterk uitgegroeide berceau van beuk; vitaliteit zeer goed (1); zonnebrand op sommige stammen; grote cultuurhistorische waarde; standbeeld op hoekpunten met beuken in cirkelvorm errond;	>100	
L42	bomenrij	B	<i>Fagus sylvatica (groen)</i>	rij beuken langs beide zijden van de Hollebeek; nietcontinue rij (uitval); op de oever	75-100	50-75%
L43	dubbele bomenrij	gemengd	rode beuk, Tamme kastanje, Zomereik, Zomerlinde	2 halve maantjes langs berm (zie besprekinglandschappelijk erfgoed)	>100	50-75%
L44	dreef	Pla spp.	<i>Platanus x hispanica</i>		20-50	>90%
L55	dreef	Pla spp.	<i>Platanus x hispanica</i>			

Foto: de 900 m lange oude lindendreef L1 (Greenspot, 25 februari 2022).

Foto: links: bruine beukendreef L19a aan de westrand van het Sterbos – rechts: oude Zomereikendreef L29 (Greenspot, 7 mei 2021).

3.5.2.11. Hagen

3.5.2.11.1. Functie en vormgeving van de hagen in het oorspronkelijke ontwerp

Schmitz en Janlet voorzagen in hun ontwerp omsloten tuinen, van elkaar gescheiden door hagen om de harmonie van het geheel te vrijwaren en om 'aan elken tuin of vergunning de keus te laten voor wat de inwendige inrichting betreft'. 'Op geregelde afstand zouden standbeelden, vazen in leemten van de hagen worden geplaatst. Zodus is er overal voor gezorgd het uitzicht van een park te behouden'.

Hun opvolger, Van Mechelen, werkte het ontwerp met hagen uit, opdat de grafzerken op de perken nooit vanaf de grote wegen te zien zouden zijn (Verpoest, 2005). De hoger gelegen perken werden omzoomd met hagen van 2 m hoog en 50 cm breed. De grafzerken mochten niet hoger zijn dan 1,50 m (vergunningen niet hoger dan 2m). Achter elke rij zerken werd een haag geplant, zodat de achterkant ervan nooit zichtbaar zou zijn.

Momenteel zijn de grafperken van het Schoonselhof omgeven door hagen, soms zijn er dit twee (buitenhaag en binnenhaag), anders is het er maar één (buiten of binnenhaag). De locatie en het soort gebruik worden hieronder beschreven. De tabel hieronder bevat een overzicht van alle hagen per perk met specificaties als locatie, soort, hoogte en toestandsbeschrijving. Hierin wordt gespecificeerd over welke kant van de haag het effectief gaat, zijnde O (oost), Z (zuid), W (west), N (noord) als er verschillen zijn.

3.5.2.11.2. Soorten

De volgende soorten worden gebruikt in de hagenpartijen van het Schoonselhof.

- **Liguster** (Lig): doet het op meerdere plaatsen niet goed; jonge heraanplanten geraken niet gelanceerd. Lokaal grote variatie in conditie: dode/slechte plekken in vele hagen.
- **Taxus** (Tx): In principe gevoelig voor ziektes: taxuskever, schotziekte, spint. Staat over het algemeen zeer goed. Lokaal aangetast door fytofera (bodemschimmel), o.a. aan kasteel.
- **Haagbeuk** (hB): lijkt vooral recenter vaker gebruikt. Doet het over het algemeen zeer goed.
- **Beuk** (B of rB): rode beuk in perk 4 en rode en groene beuk in perk 5. Doordat verdorde blaadjes in winter op plant blijven, heeft beuk in de winter een sterkere schermfunctie als haagbeuk
- **Chamaecyparis** (Cham): sporadisch aanwezig in de haagstructuur van het Schoonselhof. Staat over het algemeen vrij goed.
- **Thuja**: veelvuldig aanwezig in de haagstructuur van het Schoonselhof. Staat over het algemeen vrij goed.

3.5.2.11.3. Locaties

De hagenstructuur in het Schoonselhof kan als volgt omschreven worden: Er wordt gebruikt gemaakt van :

- **Buitenhagen**: meestal een lage tot middelhoge haag, onderbroken aan de toegang van het perk.
- **Binnenhagen**: iets hogere haag als de buitenhaag. Soms zijn er meerdere rijen van deze aanwezig (ook centrumhaag) ter bevordering van het intieme/rust gevoel.
- **Compartimenteringshagen**: Korte hagen tussen de graven. Vaker gebruikt bij oudere graven/perken.

Er is echter grote variatie in het toepassen van deze structuur. Slechts sporadisch wordt er gebruik gemaakt van compartimenteringshagen. Vaak is er slechts gedeeltelijk een buiten- en/of binnenhaag aanwezig. De soorten worden door elkaar gebruikt. De hagenrijen zorgen ervoor dat er veel geïnvesteerd moet worden in een intensief beheer van scheren, rooien en (her)aanplant. De vraag stelt zich of dit wenselijk is, te meer omdat er geen uniformiteit en dus een lagere esthetische waarde te vinden is.

Tabel x: Overzicht van alle hagen in het Schoonselhof (toestand 2022).

Perk	Plaats	soort	Hoogte (cm)	toestand
1	Binnenhaag Zuid	Tx	120	zeer goed
2	Buitenhaag	Lig	100	erg schraal; niet goed
2	Binnenhaag	Tx	100	
3	Buitenhaag	hB	90	
3	Binnenhaag	Thuja		dorre plekken + gaten
5	Buitenhaag	hB	150	
5	Binnenhaag	rB+B	200	goede toestand;
6	Buitenhaag	hB	90	
7	Buitenhaag	hB	90	
7	Binnenhaag	Thuja		
8	Buitenhaag	hB/Lig	100	opschot in haag
8	Binnenhaag	Thuja	150	
9	Geen Buitenhaag			
9	Binnenhaag	Thuja	150	
9	Compartimenteringshaag O En W	Thuja	150	
9	Buitenhaag	Lig	100	
9	Binnenhaag	geen		
10	Geen Buitenhaag			
10	Binnenhaag	Thuja	140	met gaten; recent delen bijgeplant
12	Buitenhaag	hB	100	
12	Binnenhaag	Thuja	150	veel haagwinde
13	Buitenhaag	Lig	100	
13	Binnenhaag	Lig	120	
A	Binnenhaag O,N	hB	120	Jonge planten in het O, N goed (en hoger 150)
A	Buitenhaag W	Lig	150	goed
A	Geen Buitenhaag Z			
A	Binnenhaag W	hB	150	goed
ABCD	Rondganghaag	hB	150	goed
B	Buitenhaag O,N,Z	Lig	100	Noordelijk zeer ijl , O goed, Z onderbroken
B	Buitenhaag W	Tx	100	slecht
B	Binnenhaag N	Tx	100	slechts
bibo- ereper k	Buitenhaag	rB	120	strak onderhouden jonge haag tegen groene draadafsluiting, met konijnendraad
C	Buitenhaag	Lig	120	Z goed, N, W, O reeds ingeboet maar slechte conditie
C	Binnenhaag O	Tx	80	goed
C	Binnenhaag W	Lig	150	goed
D	Buitenhaag Centrum	hB	120	hier en daar ijl, zeer jong
D	Buitenhaag O	Lig	120	goed (1 ijl stuk 2m)

D	Binnenhaag O,Z	Tx	80	goed
D	Buitenhaag Z	hB	120	goed
E	Buitenhaag	hB	120	goed, O zeer ijl, jonge aanplant
F	Buitenhaag Z, ZW Hoek	hB	120	goed
F	Buitenhaag W	Lig	80	hier en daar uitval, goed
franse tuin	Rond Vijver	Tx	80	goede toestand; opmerkelijke opening aan 1000-jarige eik ifv onderhoud (?)
G	Buitenhaag O,Z,W	Lig	100	zeer slecht, veel uitval
G	Binnenhaag N,W	Thuja	150	goed
G	Geen Binnenhaag Z,O			
G	Buitenhaag N	hB	120	goed
H	Buitenhaag N, Deel O	Lig	100	veel uitval
H	Binnenhaag	Lig	100	goed
H	Grafdelingshaag	Lig/Tx/Thuja	120	Vaak goed, door elkaar gebruikt en onderbroken
H	Buitenhaag W	hB	80	goed,
H	Geen Buitenhaag Z (Centum)			
HG	Buitenhaag	hB	80	
I+J	Buitenhaag N	hB	100	goed, zeer jong
I+J	Buitenhaag O	Lig	120	O redelijk, soms uitval
I+J	Binnenhaag O	Lig	150	goed, in Z en N aangevuld met Chamaecyparis -wel symmetrie in soort doch verschil in leeftijd
I+J	Compartimenteringshagen (C Tot W 4*)	Thuja	150	
I+J	Geen Buitenhaag Aan Z Ijde Onder Beuken			
I+J	Binnenhaag Z	Thuja	150	matig goed, dubbele haag
IJ	Fout Op Kaart - Geen Symmetrie Met HG			
K	Buitenhaag W	Lig	100	Matig
K	Binnenhaag W	Lig	100	matig
kasteel	Grens Gazon/Verharding	Tx	80	globaal goed; lokaal slecht, vermoedelijk door bodemschimmel; reeds meerdere keren opnieuwgeplant, maar slaat niet aan
L	Buitenhaag O	Lig	150	O goed
L	Binnenhaag	Thuja	150	O goed
L	Buitenhaag N	hB	100	hier en daar uitval
L	Binnenhaag N	Thuja	120	goed
lijken-huisje	Geen Haag			
M	Buitenhaag	hB	150	goed
M	Binnenhaag OZW	Thuja	120	goed
Mil. Ereperk	Noordelijk Deel Westgrens	Lig	120	goed
N	Buitenhaag	Tx	80	goed
N	2de, 3de Compartimenteringshaag	Tx	80	goed
O	Buitenhaag O	HB	150	goed
O	Buitenhaag N	Lig	120	Schraal aan de linden rand
O	Binnenhaag O,Z,W	Thuja	150	goed
O	Compartimenteringshaag N,Z	Thuja	150	goed

O	Binnenhaag N	Tx	150	goed
O	Centrumhaag	Lig	150	goed
O	Buitenhaag W	Lig	120	Z helpt goede staat/ N helpt ingepland en in slechtstaat
Os	Buitenhaag OZN	Thuja	150	goed, onderbroken in N hoek
Os	Buitenhaag W	Laurierkers	180	goed
P	Buitenhaag O Hoek	HB	100	goed
P	Geen Buitenhaag NO			
P	Binnenhaag NO	Thuja	150	goed
P	Buitenhaag W	Lig	150	goed
4	Buitenhaag	rB	120	strak onderhouden jonge haag tegen groene draadafsluiting, met konijnendraad
Q	Buitenhaag O,N,Z	Lig	120	goed
Q	Binnenhaag Z, N	Lig	120	goed
Q	Compartimenteringshaag Z	Thuja	150	goed
Q	Geen Binnenhaag O,W			
R	Geen Buitenhaag NW			
R	Binnenhaag	Thuja	150	Goed
R	2 ^e Compartimentering Vanaf W	hB	150	goed
R	3 ^e Compartimenteringhaag Van W	Lig	150	Goed
R	4e&5de Compartimenteringhaag Van W	Thuja	150	goed
R	Binnenhaag	Thuja	120	goed
R	Buitenhaag O-ZW	hB	120	goed
S	Buitenhaag NO, W	Lig	80	zeer onvolledig, lje stukken
S	Binnenhaag W, NO, ZW	Thuja	150	goed
S	Geen Buitenhaag O,Z			
S	Centrumhaag Van N Naar Z	Tx	150	goed
T	Buitenhaag O,ZW, W, N	HB	80	zeer goed
T	Binnenhaag ZW, N	Thuja	150	goed
T1	Buitenhaag	Tx	30	Matig, hier en daar uitval
tss 9 en 10	Geen Hagen			
U	Binnenhagen (Ong. 10)	Thuja	150	goed
U	Buitenhaag O	Lig	150	meestal goed, hier en daar onvolledig
U1	Rondganghaag	Tx	50	Goed
V	2de, 3de, 4de In OostelijkeHelft	Thuja	150	goed
V	Buitenhaag Z,O,W, N Deels	Lig	120	goed
V	Binnenhaag Z,O	Thuja	150	goed
VX	Bomenrijen	Rob	150	Mooie bolvormige knotvormen
W	Buitenhaag	Tx	80	goed
W	Binnenhaag N	Thuja	180	goed
W1	Buitenhaag	Tx	80	goed
W1	Binnenhaag	Thuja	170	zeer goed, hier en daar ingeboet, zelden gaten
W1	2ecompartimenteringhaag Z	Lig	150	Redelijk goed, soms ingeboet
W2	Buitenhaag Z,W	Lig	120	Goed, ingeboet over 15 meter in W haag
W2	Grafdelinghaag O	tx	50	slechts enkelen aanwezig
W2	Buitenhaag N,O	hB	180	Goed

W2	Binnenhaag N En Grafdelingshaag N	Thuja	210	goed
X	Binnenhaag N,O,W	Thuja	180	goed
X&X1	Buitenhaag W	hB	80	goed
X2	Buitenhaag	Lig	100	goed
Y	Geen Buitenhaag NO	pas geroid		
Y	Buitenhaag NW	Lig	140	goed
Y	Binnenhaag NW	Tx	100	regelmatig onderbroken
Y	Buitenhaag W	hB	150	goed
Y	Binnenhaagw	Thuja	150	goed
Y1	Binnenhaag	Tx	100	regelmatig onderbroken
Y2	Binnenhaag	Thuja	180	
Y3	Buitenhaag	Menghaag	250	goed
Z	Buitenhaag W	HB	300	goed, intentie zicht blokkeren maar lukt niet
Z	Buitenhaag N,O	Lig	120	goed
Z	Binnenhaag N,Z	Thuja	150	goed
Z	Buitenhaag Z	Lig	100	af en toe zeer ijl (vnl ZW hoek)
Z1	Buitenhaag N,W	Lig	100	goed met gaten van uitsnoei zE
Z1	Binnenhaag OZW	Thuja	150	goed
Z1	Binnenhaag	Thuja	150	goed
Z1	Grafdelinghaag	Thuja	150	slechts sporadisch aanwezig
Z1	Buitenhaag Z	Thuja	150	goed
Z1	Oostgrens	Lig	150	goed
Z1	Binnenhaag N/Z	rode beuk	120	goed

3.6. Archeologisch erfgoed

Grosso modo kunnen we het Schoonselhof in twee grote stukken opdelen wat betreft archeologische verwachting:

- Het gedeelte dat tussen 1916 en 1921 werd aangelegd als begraafplaats en nadien als hoofdbegraafplaats van de stad Antwerpen wordt gebruikt
- Het gedeelte van de neerhoeve, het kasteel, de parktuin en het sterrenbos

Het Schoonselhof heeft ook heel wat verdwenen structuren (zonder mogelijke archeologische kennisvermeerdering). Ook hier staan we in een onderdeel kort bij stil.

3.6.1. Het gedeelte dat tussen 1916 en 1921 werd aangelegd als begraafplaats en nadien als hoofdbegraafplaats van de stad Antwerpen wordt gebruikt

Dit gedeelte werd flink opgehoogd omdat het gebied oorspronkelijk laaggelegen drassige gronden waren die zich in de vallei van de Hollebeek bevonden. De grondwaterstand bevond zich slechts op ca. 40 cm onder het maaiveld, wat uiteraard ongeschikt is voor begraving. Daarom werd het gebied gedraineerd door een systeem van grachten en werden de perken voor begraving opgehoogd met grond uit die diezelfde grachten. Op die manier ontstonden de perken die geschikt werden voor 'droge' begraving. Deze opgehoogde laag, waar sindsdien de doden in worden begraven, hebben dan ook heel weinig potentieel wat betreft archeologische vondsten in situ. De werken werden bij aanleg gedocumenteerd op foto (zie onderstaande figuur).

Figuur 30: aanleg van de grachten in 1926. Op deze oude opname is heel goed te zien hoe het terrein aan de linkerkzijde werd opgehoogd voor begraving met grond uit de grachten (bron: Felixarchief Antwerpen).

Over het oorspronkelijke maaiveld en de potentieel archeologische lagen daaronder is momenteel weinig geweten. We kunnen dus niet met zekerheid zeggen of deze bodems verstoord zijn of niet, want ze bevinden zich nog onder de opgehoogde laag waarin begraven wordt. Met andere woorden: als er ooit grotere graafwerken staan te gebeuren die dieper gaan dan de begraving en ook dieper dan het oorspronkelijke maaiveld, kunnen de oorspronkelijke bodems alsnog verstoord worden en is een archeologisch traject (bureaustudie, landschappelijke en/of archeologische boringen in geval van vermoeden van steentijdartefacten, en eventuele proefsleuven en kijkvensters) met het oog op kenniswinst over het bodemgebruik en mogelijke bewoning voor de omvorming tot begraafplaats aangewezen.

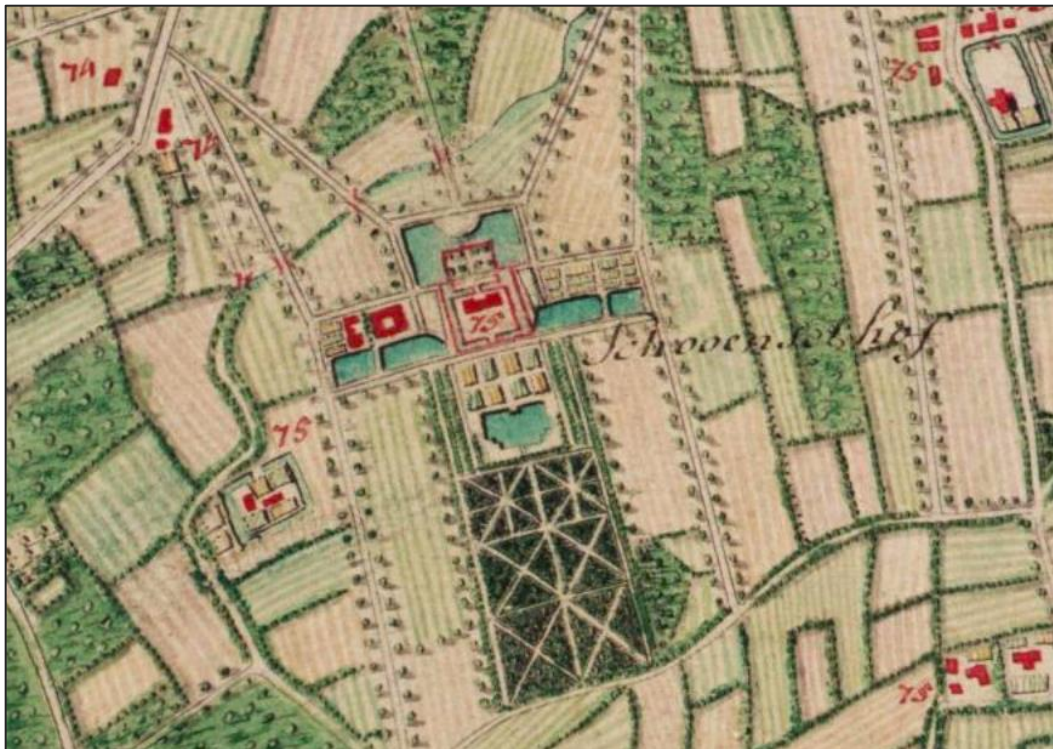
Een andere mogelijkheid tot archeologische kennisvermeerdering in deze zone zou kunnen voortvloeien uit het onderzoek van de menselijke resten uit de ossuaria, bijvoorbeeld in het kader van eetgewoonten, levensomstandigheden of epidemiologisch onderzoek naar ziektenbeelden in de 19^e en vroege 20^e eeuw. Maar dit zijn een zeer specifieke onderzoeken waarvoor er momenteel geen aanvragen zijn (er moeten immers de nodige vergunningen en toestemmingen voor gegeven worden, want dit staat gelijk aan ontgraving) en zijn dus archeologisch niet relevant op dit moment. Er kan in de toekomst evenwel over nagedacht worden, in overleg met bijvoorbeeld universitaire partners (vb.: fysische antropologie/archeologie).

3.6.2. Het gedeelte van de neerhoeve, het kasteel, de parktuin en het sterrenbos

Al minstens sinds de tijd van Ferraris⁵ (1771 – 1778) (zie figuur met detail kaart Ferrariskaart) weten we met redelijke zekerheid dat de vorm en de invulling van dit gedeelte min of meer dezelfde zijn gebleven. Dit deel heeft op zich heel wat archeologisch potentieel.

Hoewel de aanleg van een postmiddeleeuws kasteeldomein bestaande uit meerdere grote gebouwen, grachten, vijvers en aangeplante bossen, een groot deel van het bodemarchief van de prehistorie tot en met de middeleeuwen mogelijk verstoord heeft, is er nog steeds een potentieel op archeologische kenniswinst wat betreft het erfgoed uit de 18e, 19e en begin 20e eeuw. Dit zowel met betrekking tot de gebouwen en hun bewoners zelf maar ook wat bijvoorbeeld de tuinarcheologie betreft.

⁵ Geraadpleegd op het Geoportaal van het agentschap Onroerend Erfgoed.

Figuur 31: Het Schoonselhof zoals weergegeven op de kaart van Ferraris (©Geoportaal).

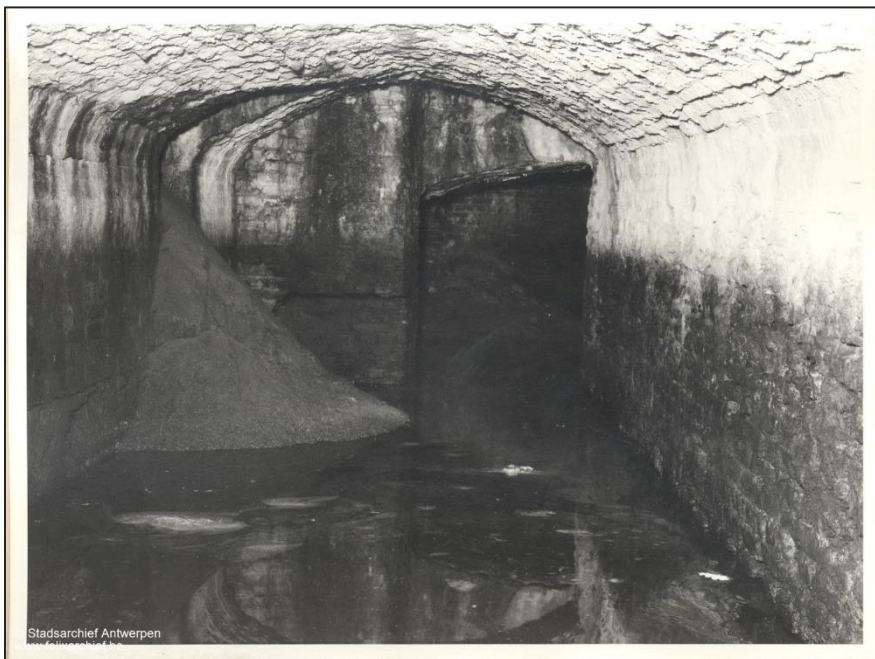

Figuur 32: zone mogelijke archeologie domein Schoonselhof. Orthofoto middenschallig, winter 2021 (bron: Geopunt Vlaanderen).

Dat een toevalsvondst ook hier niet uitgesloten kan worden, wordt mooi geïllustreerd door de ontdekking van een ondergrondse cisterne die waarschijnlijk diende om de waterstand van de kasteelgracht en de vijver te reguleren. Deze werd ontdekt nadat een storm een boom ontwortelde in 1964⁶, en werd opnieuw archeologisch onderzocht in 2006⁷.

Figuur 33: opening naar de onderaardse cisterne onder een omgewaaide boom in 1964 (bron: Felixarchief Antwerpen)

Figuur 34: binnenzicht van de onderaardse cisterne, zoals herontdekt in 1964 (Bron: Felixarchief Antwerpen)

Wat betreft de geschiedenis van het kasteel, kan het echter wel interessant zijn om tijdens werken in of rond de kelders van zowel kasteel als neerhoeve deze archeologisch op te volgen. Vooral dan in de

⁶ Felixarchief (sa043084).

⁷ Beheerplan voor de parkbegraafplaats Schoonselhof te Antwerpen, opgemaakt door Arcadis Belgium B.V. (2012), p. 46.

hoop om een wetenschappelijk antwoord te verkrijgen op de vraag waar het middeleeuwse kasteel zich ooit bevond.

We weten dat gedurende de late middeleeuwen ergens op de locatie van het huidige grondgebied van het Schoonselhof er een hoeve moet hebben gestaan⁸. Waar precies, is vooralsnog niet geweten. Vermoed wordt dat deze laatmiddeleeuwse hoeve de voorloper is van de latere neerhoeve, die er nu nog steeds staat (mogelijkheid 1). We weten dat er rond 1540 er een "*steen en huysinge (...) geh. Schoensele*" moet gestaan hebben, die in 1545 in opdracht van toenmalige eigenaar Gaspar Ducci verbouwd werd tot "*... seer costelycke huysinghe*". In 1578 werd het goed beschreven als een "*stenen huizing van plaisantie met bogard, warande, grachten...*"⁹.

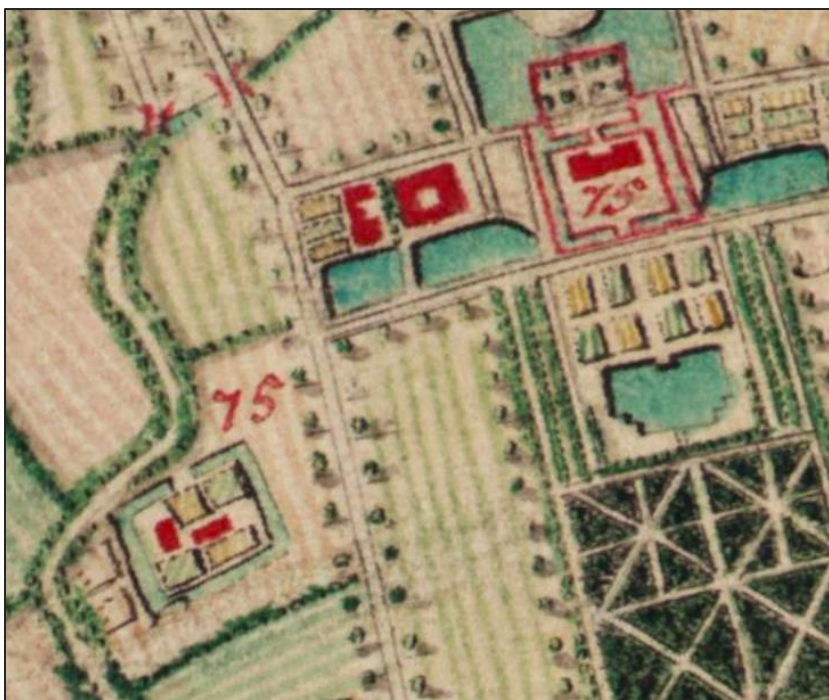
Uit deze laatste passage zou men echter ook kunnen afleiden dat het hier over het huidige kasteel gaat (mogelijkheid 2). Want Het Schoonselhof wordt immers op de kabinetskaart van de Ferraris (1770-1778) voorgesteld als een kasteel binnen een rechthoekige omgrachting, maar met ten noorden van het kasteel een boomgaardje op een eilandje binnen de omgrachting. Ten oosten, zuiden en westen van het kasteel liggen waterpartijen en moestuinen. Ten westen bevinden zich op de Ferrariskaart twee losstaande gebouwen op de locatie waar nu de neerhoeve staat. Verder bouwkundig onderzoek van kelder en fundamenteën van de neerhoeve kan hier meer uitsluitsel over geven. Hiervoor verwijzen we dan ook graag naar de bouwhistorische nota.

Het zou ook nog kunnen dat deze laatmiddeleeuwse hoeve zich op de plaats bevond waar op de historische kaarten een schranshoeve met gracht te zien is (onder het huidige perk Q) en die tot 1916 bewoond/gepacht werd door een pachter Constant De Groof.¹⁰ Deze schranshoeve werd echter volledig met de grond gelijk werd gemaakt bij de aanleg van de begraafplaats. Nadien werd perk Q boven de locatie aangelegd. Zoals hierboven reeds aangehaald, kunnen we niet met zekerheid zeggen of er al dan niet nog resten van deze hoeve (gebouwen en gracht) in de bodemlaag onder het oorspronkelijke maaiveld aanwezig zijn.

⁸ Een hoeve in het bezit van *Jan van Wilrike of van Sconsele* werd een eerste maal vermeld begin 14de eeuw, Inventaris Onroerend Erfgoed, <https://id.erfgoed.net/erfgoedobjecten/11634>.

⁹ Idem

¹⁰ (Bronvermelding)

Figuur 35: op de kaart van Ferraris ziet men links onder een omgrachte schranshoeve, iets ten zuidwesten van de neerhoeve, onder het huide perk Q (bron: Geoportaal Onroerend Erfgoed).

Figuur 36: Detail van een plan uit 1915, vlak voor de aanpassingswerken. De schranshoeve is nog steeds aanwezig en bij de hoeve staat genoteerd "Constant De Groof tot 15 maart 1916". (bron: Felixarchief)

3.6.3. Verdwenen structuren

Hieronder vermelden we een aantal structuren en gebouwen waarvan we weten waar ze gestaan hebben en hoe ze eruit hebben gezien, aan de hand van tekeningen en/of foto's. Ze zijn relatief recent verdwenen en werden soms slechts deels gedocumenteerd alvorens ze werden afgebroken. Soms zijn er weliswaar foto's beschikbaar.

Enkel de verdwenen schranshoeve vormt hier een uitzondering op omdat deze niet zo goed gedocumenteerd is. We hebben hiervan enkel een locatie en een mogelijke bouwevolutie op basis van plattegronden op de beschikbare historische kaarten. Voorlopig is in ons onderzoek nog geen foto van de hoeve opgedoken.

We nemen deze verdwenen structuren niet op in het onderdeel 'inventaris bouwkundig erfgoed', omdat de structuren verwijderd werden en niet meer in het hedendaagse landschap te zien zijn (ze komen ook niet meer in aanmerking voor heropbouw of restauratie). Bij mogelijke bodemonderzoeken kan evenwel nog steeds archeologisch potentieel verwacht worden. Onderstaand bespreken we de verschillende structuren en de inschatting op vlak van archeologische kenniswinst.

3.6.3.1. *De Schranshoeve*

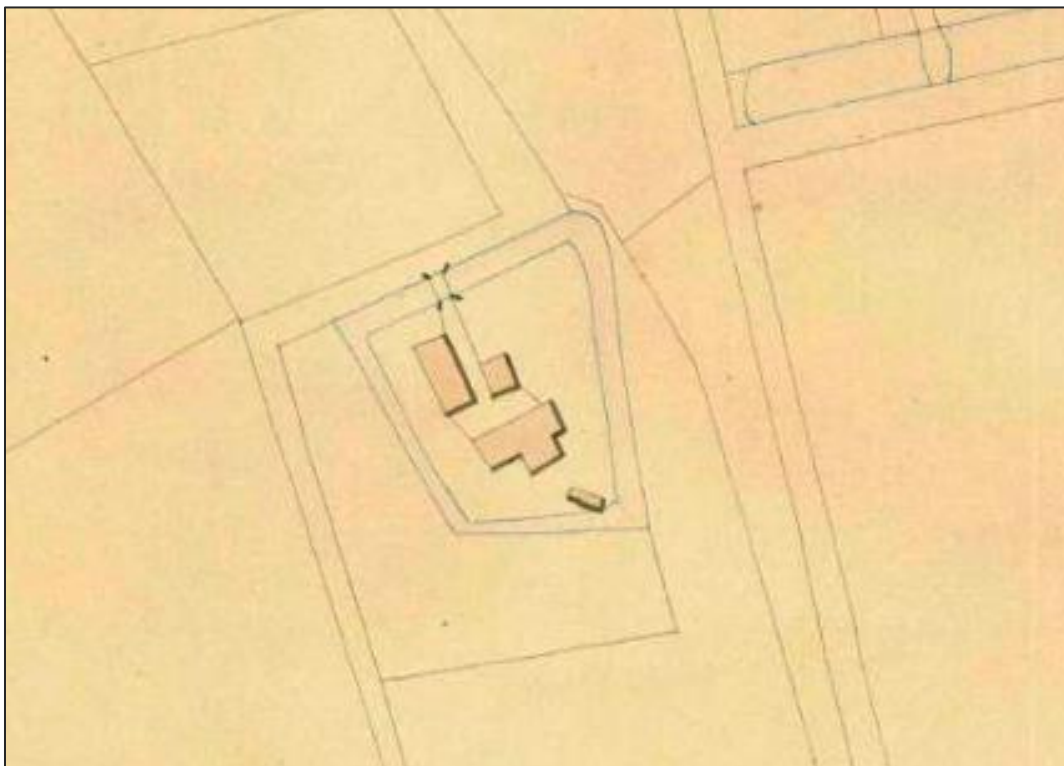
Deze Schranshoeve met bijbehorende omgrachting lag ongeveer op de plaats waar nu het huidige perk Q zich bevindt. De locatie en de structurele morfologie van het geheel is reeds op de kaart van Ferraris te zien, en de daaropvolgende bekende historische kaarten¹¹. De morfologie van de plattegronden verschilt op de verschillende kaarten (zie onderstaande figuren). Dit kan verklaard worden door eventuele verbouwingen door de tijd heen – tussen ca. 1770 (Ferraris) en ca. 1870 (Popp) – maar kan evengoed door het verschil in accuraatheid van de kaartenmaker verklaard worden¹². Door de aanleg van de begraafplaats(perken), en vooral de aanleg van perk Q, is deze schranshoeve volledig verdwenen. Mogelijk is (een deel van) de omgrachting van de hoeve mee opgenomen in het huidige grachtenplan en het afwateringssysteem van de begraafplaats, maar dat is op basis van het historische kaartenmateriaal niet met zekerheid te zeggen.

¹¹ Atlas de Buurtwegen, kaart Vandermaelen, Popp-kaart.

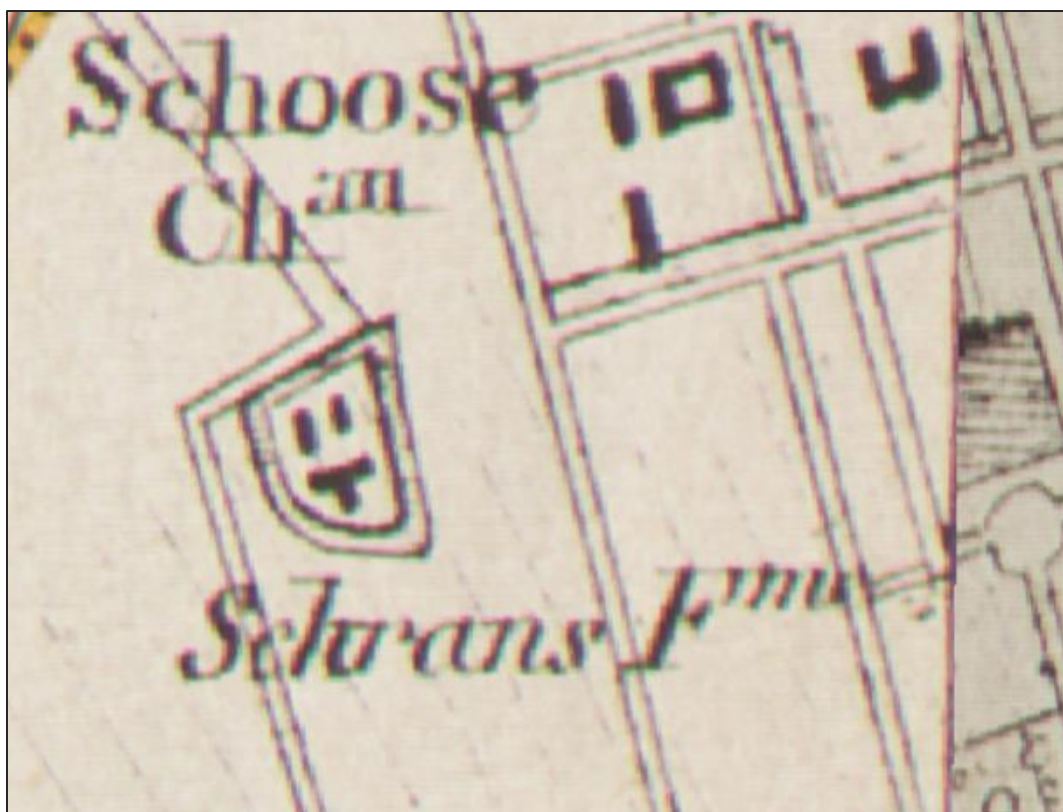
¹² De kaart van Ferraris is een militaire kaart en heeft een ander doeleinde dan de latere op het primitieve kadaster van 1815 gebaseerde kaarten zoals de Atlas der Buurtwegen en Vandermaelen. Voor de Oostenrijkers was de preciese vorm van ondergeschikt belang op de precieze locatie en de strategische omgevingsfactoren (bomenrijen, grachten, gebouwen, etc.).

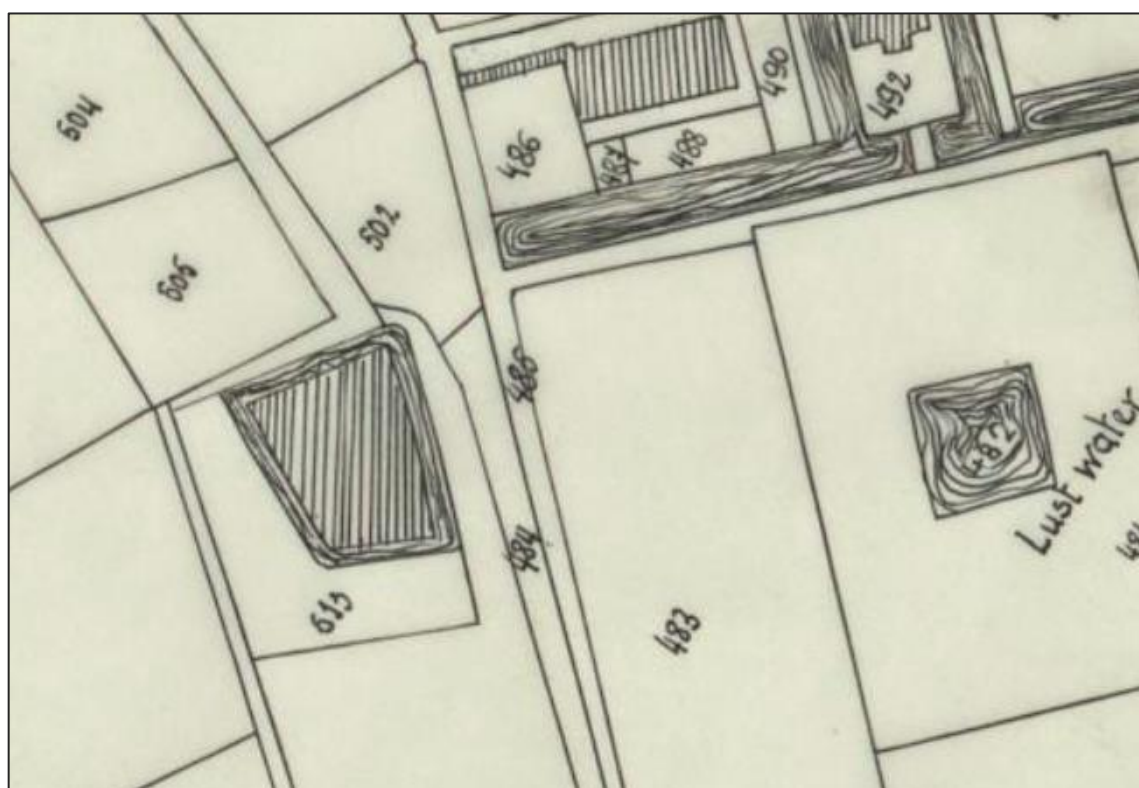
Figuur 37: detail van de schranshoeve op de kaart van Ferraris, ca. 1777 (bron: Geoportaal Onroerend Erfgoed)

Figuur 38: detail van de schranshoeve uit de Atlas der Buurtwegen, ca. 1840. De morfologie van het grondplan wijkt af van Ferraris (Bron: Geoportaal Onroerend Erfgoed).

Figuur 39: detail van de schranshoeve zoals weergegeven door Vandermaelen, ca. 1850. De morfologie is dezelfde als op de Atlas der Buurtwegen (bron: Geoportaal Onroerend Erfgoed).

Figuur 40: locatie van de schranshoeve op de kaart van P.C. Popp, tweede helft 19e eeuw. Deze kaart geeft geen morfologische informatie over de schranshoeve omdat het primair en kadastrale kaart was. Merk op dat het terrein van de schanshoeve op dezelfde manier gearceerd is als de neerhoeve en het kasteel. (bron: Geoportaal Onroerend Erfgoed).

3.6.3.2. Afgebroken bijgebouwen Neerhoeve

Aan de westzijde van de neerhoeve hebben tot 2018 (zie volgende figuren) nog een aantal bijgebouwen gestaan die in de loop der eeuwen tegen de originele hoeve werden aangebouwd. Deze bijgebouwen werden door de dienst voor begraafplaatsen van de stad Antwerpen als stockage- en personeelsruimte gebruikt. Deze bijgebouwen zijn in hun laatste incarnatie tijdens de jaren 50 van de vorige eeuw ge- of verbouwd. De plannen voor deze uitbreiding werden teruggevonden in het archief. Hiervoor verwijzen we dan ook graag naar de desbetreffende passages in dit beheersplan, met name de historische nota en het bouwhistorisch onderzoek.

Figuur 41: orthofoto van de neerhoeve in de winter van 2017. Aan de westzijde staan de bijgebouwen nog steeds aangebouwd (bron: Geoportaal Onroerend Erfgoed)

Figuur 42: orthofoto van de neerhoeve in de zomer van 2018. Merk op dat de bijgebouwen verdwenen zijn en er een nieuwe werkplaats in de zuidwesthoek van het ommuurde neerhoevedomein werd gebouwd (bron: Geoortaal Onroerend Erfgoed).

3.6.3.3. Driebogenportiek (Sterrenbos)

Tot aan de Eerste Wereldoorlog stond er in het midden van het sterrenbos nog een neoclassicistische driebogenportiek. Dit gebouw was mooi zichtbaar als men via de officiële toegang het kasteeldomein benaderde en zich vanaf de huidige Moerelei richting kasteel begaf (zie onderstaande foto). Van dit bouwwerk zijn er nog enkele foto's bewaard voor het tijdens WO I door een Duits bombardement werd vernietigd. Het gebouwtje werd na de oorlog niet meer terug opgebouwd. We weten waar het gestaan heeft en hoe het eruit zag. Archeologisch onderzoek van de mogelijk achtergebleven fundering is dan ook weinig zinvol op dit moment. De stad Antwerpen heeft zelf een grote doorkijkfoto vlak voor de ingang van het kasteel geplaatst, zodat men goed kan zien hoe de tuin, de spiegelvijver, de berceau en achteraan in het sterrenbos ook het portiekje eruit zagen tijdens voor de datum van afbraak.

Figuur 43: Het verdwenen driebogenportiek tussen de spiegelvijver en het sterrenbos (© Felixarchief Antwerpen)

3.6.3.4. Onbekende 19^e -eeuwse structuur

In de uiterste zuidwestelijke hoek van het Schoonselhof zou er volgens het voornaamste historische kaartmateriaal uit de 19^e eeuw¹³ ook nog ergens een gebouw gestaan hebben. Zoals gewoonlijk geeft de Atlas der Buurtwegen het meest gedetailleerde beeld. Vandermaelen en Popp geven eerder enkel een contour en een locatie mee. Op basis van de Atlas der Buurtwegen kan men aannemen dat het hier om een hoeve of boerderij met bijgebouwen (stallingen) en een vijver (of eventuele mestvaalt) gaat. Deze boerderij dateerde ten vroegste van het eind van de 18^e eeuw (van na Ferraris) en van voor 1815, toen de Atlas der Buurtwegen werd gemaakt. Het archiefonderzoek in kader van dit beheersplan heeft een historische kaart opgeleverd die deze boerderij al voor 1815¹⁴ plaatst. Deze boerderij werd mee met de grond gelijk gemaakt bij de aanleg van de begraafplaats, zonder verdere noemenswaardige vermelding. Mogelijk was de boerderij op dat moment reeds verlaten/vervallen en had ze een lagere status dan de schranshoeve van de familie De Groof, die zowel de schranshoeve (Constant De Groof) als de neerhoeve (August De Groof) bewoonde. Een mogelijk aanknopingspunt voor de juiste locatie is de vijver, die eventueel nog steeds deel uitmaakt van de waterhuishouding van het terrein, maar dan in uitgediepte vorm (zie ovale gracht/bekken gelegen tussen de perken M en L). Dat laatste zou een mogelijke verklaring kunnen zijn waarom dit de enige gracht is die een meer rond/ovale vorm heeft. Ook het plan uit 1915 (zie figuur hierboven) duidt deze boerderij nog aan (linksonder op de foto).

Figuur 44: verdwenen boerderij in de zuidwesthoek van het domein Schoonselhof. Linksboven ter referentie de eveneens verdwenen schranshoeve, zoals weergegeven in de Atlas der Buurtwegen, ca. 1840 (bron: Geoportaal Onroerend Erfgoed).

¹³ Atlas der Buurtwegen, Vandermaelen, Popp.

¹⁴ Plan 1815: Felixarchief.

Figuur 45 detail van de verdwenen boerderij in de Atlas der Buurtwegen. Let op de morfologie en vooral de ovale vijverachtige structuur, die mogelijk nog steeds herkenbaar is in het huidige grachtenplan (bron: Geoportaal Onroerend Erfgoed).

Figuur 46: orthofoto genomen tijdens de winter van 2017 waarop duidelijk de ovale waterpartij nog steeds op min of meer dezelfde plaats als in 1840. Is dit een overblijfsel van deze verdwenen boerderij? (bron: Geoportaal Onroerend Erfgoed).

3.6.3.5. *Het voormalige dodenhuis*

Op het grasperk ten oosten van het kasteel, iets ten zuidwesten van de eerste columbaria, stond tot op het einde van de 20^e-eeuw nog een mooi dodenhuis of mortuarium. Het werd opgetrokken in de jaren 1950 nadat eerst enkele ruimten in de noordoostelijke hoek van de neerhoeve hiervoor werden gebruikt. Het mortuarium deed dienst tot in 1999. Het werd onder andere gebruikt om forensisch onderzoek te doen en was voorzien van alle gerief dat hiervoor nodig is, zoals speciale lijktafels met afvoer voor lichaamssappen en koelkasten om het rottingsproces te vertragen¹⁵. De Nederlandse website Urbex.nl toont nog beelden van zowel exterieur als interieur, niet lang voor de sloop. Vooral de interieurfoto's geven een luguber beeld omdat veel van het autopsie-instrumentarium en chemische producten zoals formol en balsem nog steeds aanwezig waren, alsof het mortuarium in 1999 hals over kop moest verlaten worden...

De plannen voor dit dodenhuisje zijn eveneens bewaard in het archief van de stad en worden behandeld in de historische nota. Op de orthofoto uit 2008¹⁶ (winteropname) is het mortuarium nog te zien. Op de orthofoto uit 2009¹⁷ (zomeropname) is het gesloopt. Op het digitale hoogtemodel¹⁸ kan men tegenwoordig ook nog duidelijk herkennen waar dit gebouwtje heeft gestaan. Ook hier valt er weinig archeologische kennisvermeerdering te verwachten.

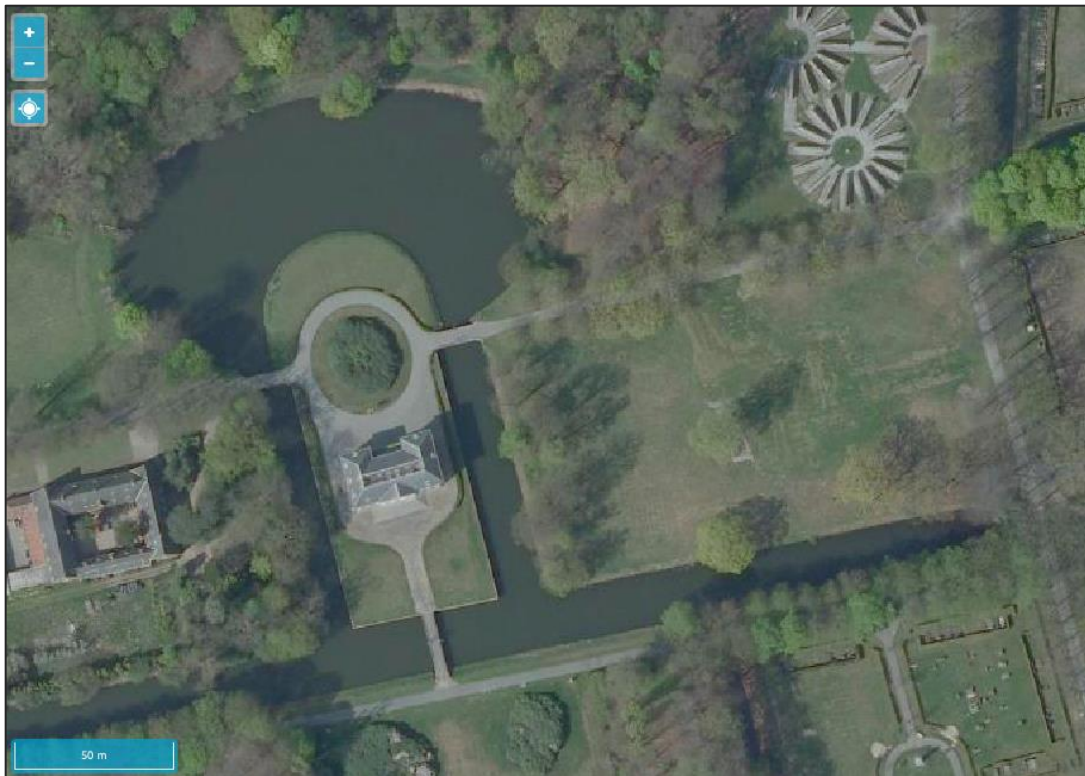
Figuur 47: orthofoto uit 2008 (winteropname) met daarop nog het mortuarium ten oosten van het kasteel (bron: Geoportaal Onroerend Erfgoed)

¹⁵ <https://www.urbex.nl/mortuarium-schoonselhof>

¹⁶ Zie: Geoportaal Onroerend Erfgoed, lagen.

¹⁷ Idem.

¹⁸ Zie: Geoportaal Onroerend Erfgoed, lagen (DHMV II, multidirectionale hillshade 0,25m)

Figuur 48: de orthofoto uit 2009 (zomeropname) toont mooi aan dat het dodenhuis werd afgebroken tussen de winter van 2008 en de zomer van 2009 (bron: Geoportaal Onroerend Erfgoed).

Figuur 49: digitaal hoogtemodel (multidirectionale hillshade 0,25m) van de plaats waar het voormalige dodenhuisje tot eind jaren 1970 heeft gestaan. Er is nog een duidelijk hoogteverschil waarneembaar waar de toegangswegen en het plateau waarop het dodenhuisje gebouwd was (bron: Geoportaal Onroerend Erfgoed).

3.6.4. Archeologische inventaris van vondsten in de buurt

Om een beter zicht te krijgen op het archeologische potentieel van het Schoonselhof, kijken we ook naar de gekende archeologische vondsten die in de buurt van het domein gedocumenteerd werden. Hiervoor werd de Centraal Archeologische Inventaris (CAI) van het agentschap Onroerend Erfgoed (d.d. 29/11/2021) geraadpleegd¹⁹. Voor verder info wordt verwezen naar het overzicht in tabelvorm (Excel) van de relevantste archeologische vaststellingen binnen een straal van 1 km (1000 meter) van het domein in de bijlagen.

CAI: Overzicht archeologische waarnemingen < 1000m v/h projectgebied			
Locatie / ID	Datering / periode	Beschrijving	Afstand tot projectgebied
104780	late middeleeuwen	Erfgoedonderzoek: laat middeleeuwse hoeven Schoonselhof (!)(2001)	< 200m
366086	moderne tijd	Fort VII: monumentale militaire structuur	ca. 200m - 400m
366020	late ijzertijd	Lievrouwskensbos: losse vondsten (aardewerk)	ca. 400m - 600m
105039	geen datering	Evaluerend terreinonderzoek verkaveling Korenbloem: losse aardewerkvondsten + paalsporen	
366023	ME / NT	Erfgoedonderzoek: sporen van schansen (antropogene reliëfverschillen)	ca. 600m - 800m
152707	late middeleeuwen	Opgraving De Bist: laat middeleeuwse waterputten	ca. 800m - 1000m
982539 (vertrouwelijk)	metaaltijden, middeleeuwen, nieuwe tijd	Proefsleuvenonderzoek. Grondsporen: ijzertijdkuilen, vroegmiddeleeuwse paalsporen, volmiddeleeuwse gebouwplattegronden, tuinstructuren nieuwe tijd; aangevuld met aardewerkvondsten uit de verschillende periodes.	> 1000m (optioneel, tot max. 2000m)
105040	neolithicum, ijzertijd, Romeinse tijd (late) ijzertijd	Veldkartering. Lithisch materiaal (neolithicum); aardewerk (ijzertijd + Romeinse tijd)	
981055 (vertrouwelijk)		Archeologisch vooronderzoek: rurale bewoningssite (grondsporen + gebruiksvoorwerpen)	
104778 + 113059	NT (18e eeuw)	Erfgoedonderzoek: laat middeleeuwse hoeven Reigershoek	
101032	vroege ijzertijd	Archeologische opgravingen: crematie- en vlakgraven + ceramiek	
105002	neolithicum, ijzertijd	Toevalsvondsten, grondsporen: ijzertijdgraven (urnen) + afvalkuilen	

Wilrijk is archeologisch gekend als vermoedelijke locatie voor een ijzertijdnederzetting. Stadsarcheoloog Tim Bellens verwijst in zijn recente boek²⁰ naar een opgegraven urnenveld, en in de CAI staan de vondsten naar waar hij verwijst opgesomd. Maar deze archeologische vondsten liggen op meer dan 1000 meter van het domein Schoonselhof verwijderd. Er zijn echter enkele vindplaatsen uit de metaaltijden (aardewerk, paalsporen) binnen een cirkel van een kilometer die wijzen op mogelijke bewoning in de metaaltijden, alsook waterputten uit de late middeleeuwen. We kunnen archeologisch dan ook niet uitsluiten dan er in de ondergrond van het Schoonselhof – en met name binnen de afgebakende polygoon met mogelijke archeologie) en in de bodemlagen onder het oorspronkelijke

¹⁹ Onder voorbehoud dat de Centraal Archeologische Inventaris ook maar weergeeft wat er daadwerkelijk momenteel gecapteerd en archeologisch geattesteerd is. Deze kan steeds en op elk ogenblik aangevuld worden met nieuwe data en gegevens, en is mag dus niet gezien worden als een definitieve inventaris. Verder archeologisch onderzoek kan altijd extra kennis opleveren en is dan ook in veel gevallen wenselijk. Geraadpleegde pagina: <https://inventaris.onroerenderfgoed.be/waarnemingsobjecten/104780> (22/08/2023).

²⁰ T. Bellens, Antwerpen – Een archeologische kijk op het ontstaan van de stad, Pandora Publishers, Antwerpen 2021, p. 37.

maaiveld van voor de aanlag als begraafplaats – sporen aanwezig kunnen zijn uit de (late) middeleeuwen en verder in het verleden, tot in de metaaltijden en mogelijks late steentijd.

3.6.5. Conclusie

Het Schoonselhof is beschermd omwille van zijn historische waarde. Er valt op deze site dan ook best nog wat archeologisch erfgoed te verwachten, met een zeer ruime geschiedenis die opklimt minstens tot in de middeleeuwen en gaat tot in de vroege 20ste eeuw. Ook deze meer recente periodes zijn zonder meer archeologisch interessant.

Bij toekomstige bodemingrepen moet men bijgevolg rekening houden met dit archeologisch erfgoed. Een archeologisch onderzoek kan hierbij noodzakelijk zijn, hetzij binnen het kader van de toelatingsplichtige handelingen binnen de bescherming, hetzij binnen het reguliere kader van een omgevingsvergunning. Als er impacterende, toelatingsplichtige werken zouden gebeuren, moet men dan ook nagaan of er een omgevingsvergunning nodig is. Voor bodemingrepen in het kader van een omgevingsaanvraag, dient de geldende decreet- en regelgeving in acht te worden genomen. Indien het beheersplan na afweging van de erfgoedwaarden alsnog graafwerken zou voorzien, dan dient bij de aanvraag van deze werken aangegeven te worden hoe men met het archeologisch erfgoed zal omgaan (bv. bij sanering van perken of andere impacterende grondwerken zoals het uitdiepen of verbreden van grachten, enz.).

3.7. Funerair erfgoed

3.7.1. De begraafplaats: een verhaal van een veranderend landschap en een sterke beeldkwaliteit per perk

Het verhaal van het Schoonselhof is ook een verhaal van perken. De in totaal 48 perken kennen een ruime geschiedenis. De begraafplaats werd vanaf de opening in 1921 (en in feite reeds sinds 1914) slechts stapsgewijs in gebruik genomen, omwille van de noden qua aanleg voor de perken, en de plaatsdruk. In onderstaand overzicht geven we algemene informatie rond de ontwikkeling van de perken, met aandacht voor ingebruikname, ontruimingen, informatie uit luchtfoto's en informatie uit foto's die ons iets over de ontwikkeling van het landschap kunnen vertellen. Op basis daarvan voegen we verder in bijlage voor de perken waar het nodig is perknota's toe, met aandacht voor de inventarisatie en historiek per perk. Onderstaand plan (opgemaakt door Stad Antwerpen) geeft een overzicht van de ligging van de perken en eventuele specifieke functies of status van de perken (vb. urnenveld, begraafperk, historisch perk, militair perk...)

3.7.1.1. Perken: De eerste ingebruiknames en ontruiming van perken – analyse van lijnboeken

Sinds de officiële opening van het Schoonselhof zijn de perken stelselmatig ingericht, in gebruik genomen en in sommige gevallen ook (verscheidene keren) ontruimd. Het historische erfgoed vinden we vooral in grotere zones:

- Op historische perken (Z1, Y, T, I, J, K, H)
- Op ereperken (vb.: N, R, eilandje ABCD, eilandje GH, U (rij G1), historische graven tussen TU, de rotondes)
- Langs de brede lanen (zichtlijnen)
- Het oude columbarium (dat echter grotendeels leegstand kent) en de oude strooiweide (perk 16)

Perken zijn ofwel:

- Voorzien van letters (A – Z1) (zijde crematorium)
- Voorzien van nummers (1 – 17) (zijde Neerhoeve)

Achter het crematorium zijn strooiweiden en columbaria recent aangelegd.

De perken werden niet in volgorde van letters of cijfers in gebruik genomen, zo leren we uit de beschikbare lijnboeken uit die periode. Perken 1 en A behoren evenwel tot de allereerste perken die in gebruik werden genomen, nadien werden perken B-C-D in gebruik genomen (hier vinden we dus op vlak van begravingen op het Schoonselhof – geen overbrengingen – de oudste graven terug). Vanaf 1922 zien we echter ook begravingen op andere perken (mogelijk naargelang de aard van de lijkbezorging/concessievoorwaarden).

1914	Perk 1
1915	Sterrenbos (niet verder ontwikkeld als perk, eerder noodbegraving)
September 1921	Perk A (eerste begravingen op 1/9/1921)
December 1921	Perk B
December 1921	Perk K (joodse perken)
Januari 1922	Perk C
April 1922	Perk D
Juni 1922	Perk Q
februari 1923	Perk O
Februari 1923	Perk J
1923	Perk G
oktober 1923	Perk T
mei 1924	Perk P
December 1923	Perk N
Mei 1924	Perk L
Januari 1925	Perk T
Mei 1925	Perk R
Juli 1925	Perk S
April 1928	Perk E
1928	Perk 3
1929	Perken 6, 7
1931	W

1936	Perk Z1 (overbrengingen Kielbegraafplaats)
1937	Perk J (overbrengingen Kielbegraafplaats) lijnen A, B en E
1938	Perk Y (overbrengingen Kielbegraafplaats)
1950	Erelaan U (overbrengingen Kielbegraafplaats)

Er werd in het verleden ook regelmatig ontruimd op de verschillende perken van het Schoonselhof

1937	Perk U
1938-1939	Perk 3, perk 4, perk 1
1940	Perk 4, perk 5, perk 6
1944	Perk L
1948	Perk U, P, X
1950	Perk U, W1, W2
1951	Perk 10
1952	Perk Z

Ook na de jaren 1950 zien we regelmatig ontruiming. Volgende perken werden in het verleden meermaals ontruimd:

- Perk 11
- Perk 12
- Perk P
- Perk U

Ook andere perken kenden gedeeltelijke ontruiming, waaronder bijvoorbeeld perken I, J, K; momenteel zien we ook dat de oude columbaria (perk 16) stilaan leger worden.

Perken die grotendeels gespaard bleven van ontruiming zijn Z1, Y, R, N, ererij U, E, eilandje ABCD en de militaire perken. Het zijn vooral deze perken waar we vandaag de belangrijkste erfgoedzones aantreffen.

3.7.1.2. *De ontwikkeling van de begraafplaats: analyse vanuit de lucht*

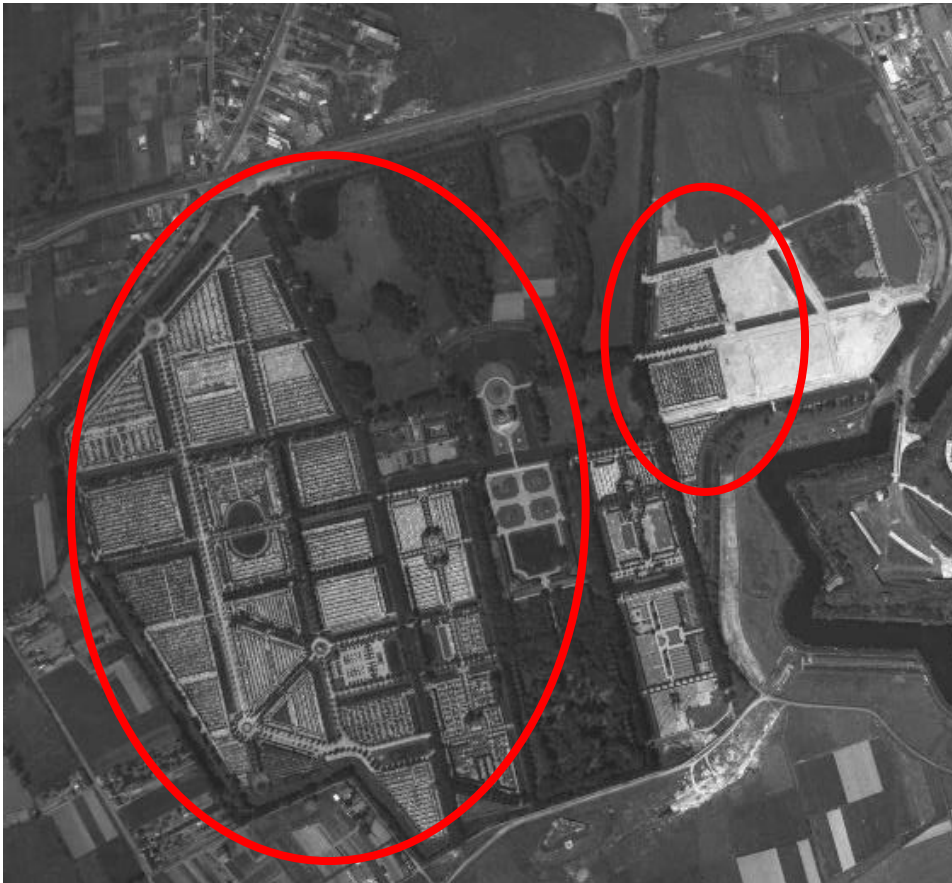
Ter aanvulling van de bovenstaande analyse archiefstukken rond ingebruikname en ontruiming, gebruiken we ook nog een andere mogelijkheid om de evolutie van het landschap te bestuderen. Via een analyse van luchtfoto's van diverse bronnen, zien we vanaf 1948 de meest recente ontwikkelingen op de site van het Schoonselhof. Duidelijk zichtbaar zijn de bewegingen op de perken (aanleg, ontruiming, etc.), de ontwikkeling en aanleg van groenstructuren, bijgebouwen en hoofdgebouwen. Ook de komst van het crematorium en de voorziene asbestemmingsperken is duidelijk vanuit de lucht te documenteren.

Als we het Schoonselhof als begraafplaats en plek voor funerair erfgoed moeten bekijken, dan is het belangrijk om in kaart te brengen welke perken regelmatig ontruimd werden, en welke perken weinig wijzigingen ondergingen. Op perken die regelmatig ontruimd werden, zullen we een ander type erfgoed vinden, dan op de perken die nagenoeg ongewijzigd bleven sinds het ontstaan van de begraafplaats.

Onderstaand geven we een overzicht van de meest relevante foto's voor het beheersplan.

Situatie 1948

Mogelijk de vroegste luchtfoto van de site. Heel wat perken liggen al vol na de overbrengingen van het Kiel en de verdere ingebruikname van de begraafplaats. Ook perk J ligt vol. Perk U heeft een duidelijke padenstructuur, maar er zijn geen hagen die deze paden omgeven. Voor perken Y en Z1 zien we duidelijk de vandaag nog gekende haagstructuren. Perken 12 en 13 liggen vol met graven. De Engelse tuin is nog jong. De structuur van de Franse tuin is duidelijk zichtbaar, samen met spiegelvijver en berceau. Op de plek waar later het crematorium komt en de achterliggende perken is er nog braakliggende grond zichtbaar. De aanleg van de perken is volop aan de gang.

Figuur 50: 1948 Bron Cartesius/NGI

Situatie 1967

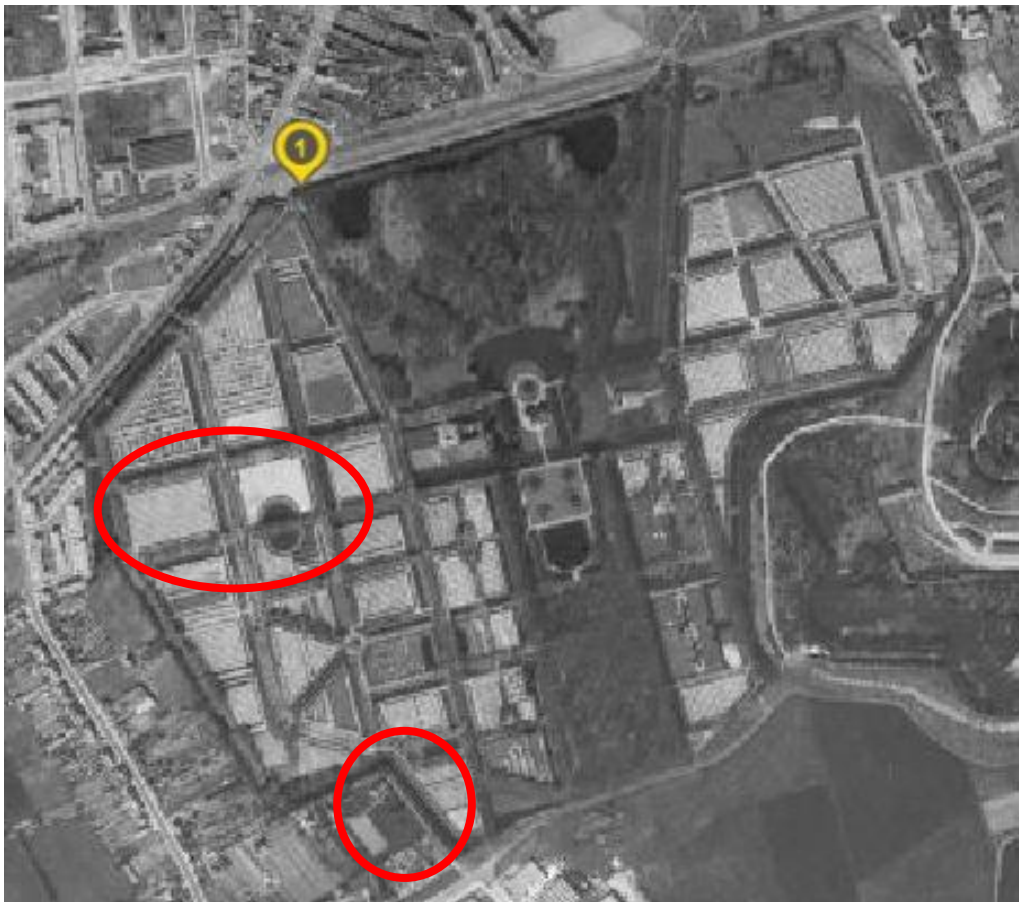
Helaas onscherp. Toch kunnen we enkele gegevens afleiden. De Engelse tuin evolueert naar meer bos). Perken rechts zijn aangelegd nu (14, etc).

Figuur 51: 1967: Bron: Cartesius/NGI

Situatie 1971

De Engelse tuin is nu duidelijker ontwikkeld. Perken Z en X zijn geruimd. Perk 1 is nog in gebruik. Beplantingen op het ereperk N zijn nog niet veelvuldig aanwezig. Het dodenhuis is duidelijk te zien, samen met de toegangswegen. In de Franse tuin zijn de haagstructuren verdwenen. Het dodenhuis is naast het kasteel goed zichtbaar.

Figuur 52: 1971: Bron: Geopunt Vlaanderen

Situatie 1979-1990

Perken die eerder ontruimd werden, zijn opnieuw in gebruik (vb. perk V). Perk 1, Perk L en Perk A zijn ontruimd. De eerste columbaria en oude strooiweide zijn duidelijk zichtbaar. De columbaria en strooiweide zijn nieuwe toevoegingen. ereperk R is nog deels leeg.

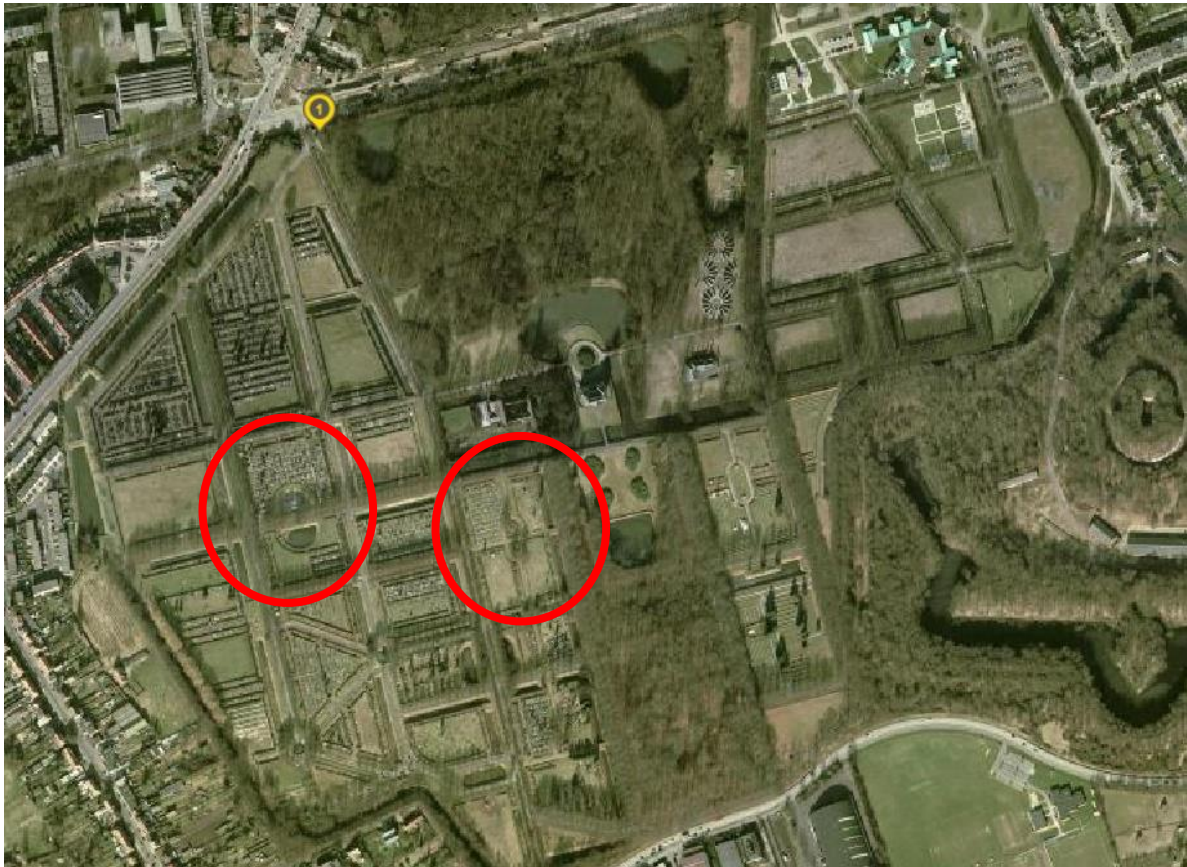
De site van het crematorium is nu aanwezig. De achterliggende perken en hun groenstructuren zijn duidelijk zichtbaar. De Engelse tuin is verder uitgegroeid. In de Franse tuin zijn geen structuren meer zichtbaar, de berceau is overgroeid. Voor het eerst krijgen we de site in kleur in beeld en valt op dat vb. perken Y en Z1 nog niet vergroend zijn op de paden.

Figuur 53: Bron Geopunt Vlaanderen

Situatie 2000-2003

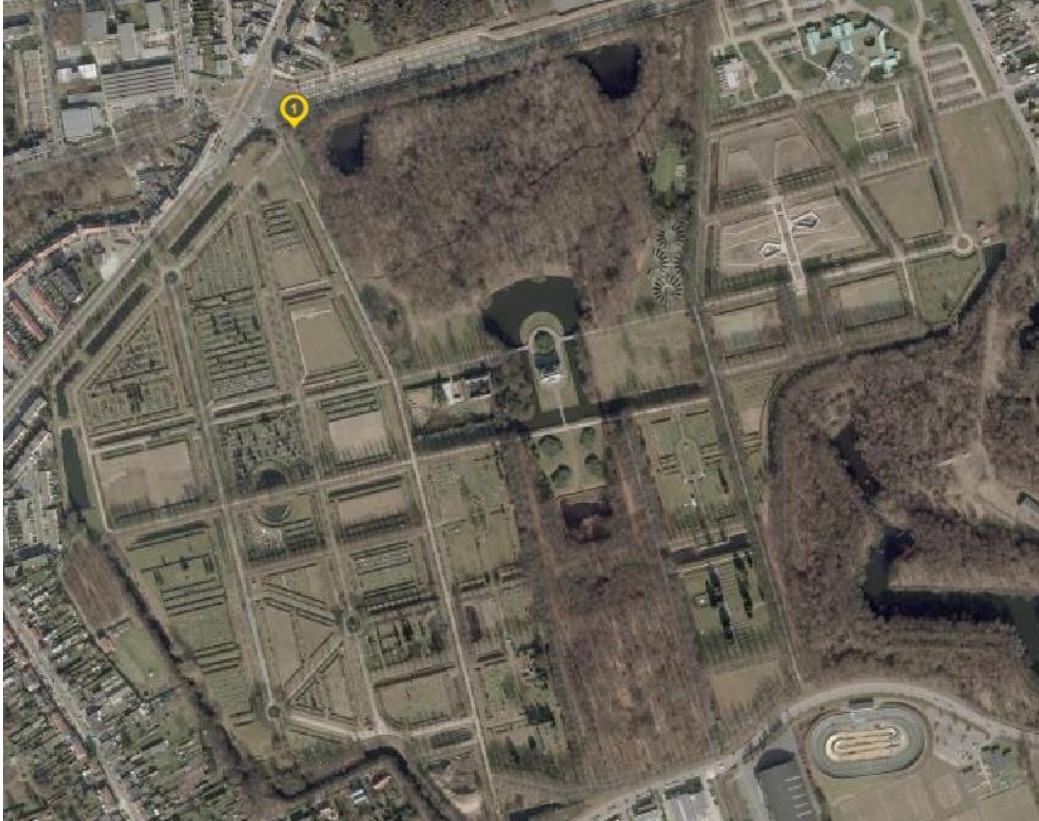
Perk Z is ontruimd, ook perken B, C en D en delen van perk U. Daar zien we nu wel de grote haagstructuren. Ook ereperk N heeft meer beplantingen gekregen. Columbarium is verder uitgewerkt. Ook de nieuwe strooiweides zijn achter het crematorium duidelijk zichtbaar. Heraanleg Franse tuin is zichtbaar vanuit de lucht. De vergroening van de historische perken is goed zichtbaar vanuit de lucht.

Figuur 54: Bron Geopunt Vlaanderen

Situatie 2013

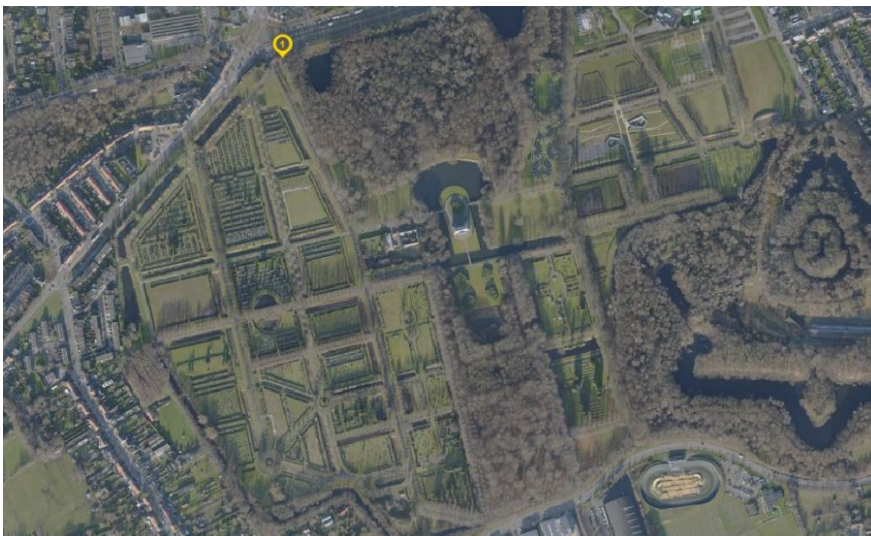
Op dit winterbeeld zien we de ontwikkeling van de perken 12 en 12A goed. Perk S is eveneens ontruimd. Het dodenhuis is nu verdwenen.

Figuur 55: Bron Geopunt Vlaanderen

Situatie 2013-2015

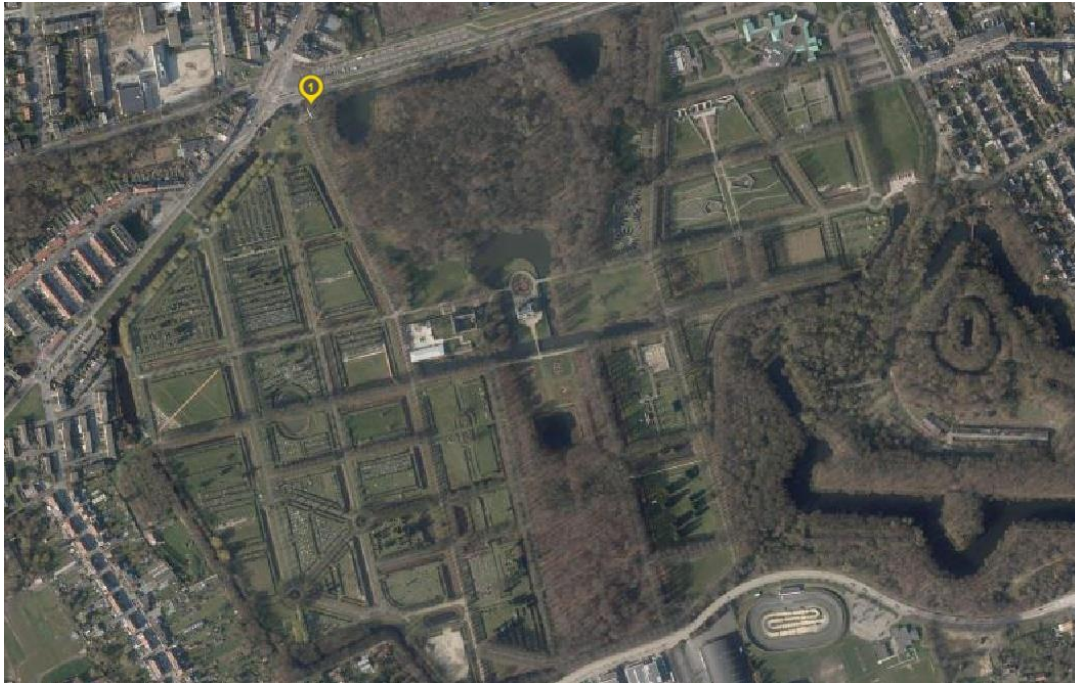
We zien ongeveer dezelfde situatie, dit zomerbeeld geeft echter goed de sterke vergroende perken weer (gras en beplantingen).

Figuur 56: bon Geopunt Vlaanderen.

Situatie 2020

We zien duidelijk de schuine as van perk Z, samen met de nieuwe infrastructuur naast de neerhoeve. Perk P is goed gevuld geraakt, perk L is een opslagplaats voor zand op dat moment. Perk 6 is ontruimd, de beplantingen op perk 9 zijn verwijderd. We zien ook duidelijk de nieuwe columbaria liggen.

Figuur 57: bron Geopunt Vlaanderen

Figuur 58: bron Google Maps – situatie 2021 – de recentste luchtfoto

3.7.1.3. Beeldkwaliteit?

In de analyse van luchtfoto's zien we vooral de ontwikkeling van de perken vanuit de lucht: we zien perken die vol geraken, perken die ontruimd worden en perken die al die tijd bleven liggen. Een analyse van het beeld op de grond is moeilijker te maken, al zijn er in het Stadsarchief gelukkig wel enkele foto's bewaard gebleven die ons een goed idee kunnen geven. We geven een aantal voorbeelden, die ons helpen inschatten hoe het funeraire landschap veranderd is (of hetzelfde bleef). De beeldkwaliteit achterhalen is geen eenvoudige opdracht: er zijn weinig foto's bewaard gebleven, waardoor we slechts fragmentarisch zicht krijgen op de verandering van het beeld op het Schoonselhof.

Volgende perken kregen we op deze manier wel in beeld:

- Perk 1
- Perk 7 (enkel buitenzijde)
- Perk N
- Perk G
- Krijgsbegraafplaats (Belgische militairen, perken van de CWGC)

Perk 1

Onderstaand twee foto's (winterbeeld) van perk 1 (op de achtergrond zien we de oud-strijdersgraven liggen), dat ook volgens luchtfoto's ooit volledig gevuld was. Het behelst hier duidelijk vollegrondsbegravingen met tijdelijke vergunningen. Eén graftype overheerst hier, de vlakke zerk met opstaande stèle. De materialen in dit perk varieerden van blauwe hardsteen, sierbeton, hout, tot mozaïek, leisteen en graniet. We zien overwegend kleine graftekens met een modernistisch karakter en weinig symboliek. Graven werden wel voorzien van bloemen. Opgeplakte foto's in biscuit komen weinig voor. De graven liggen hier dicht op elkaar, er zijn geen beplantingen, hagen of opdelingen in het perk zelf. Enkel aan de buitenzijde van het perk zien we een halfhoge dichte haag.

Figuur 59: bovenstaande foto's: #29793 en foto #29794 Felixarchief (ongedateerd)

Perk 7 (?)

Meer dan waarschijnlijk zicht op perk 7, met vooral zicht op de halfhoge en eerder doorzichtige haagstructuur die hier aanwezig was. Op de achtergrond links een stuk met bomen (later natuurbegraafplaats).

Figuur 60: SA132142 (ongedateerd)

Ereperken

De ereperken op het Schoonselhof kregen in de loop van de geschiedenis bepaalde functies toebedeeld, zo blijkt uit een archiefstuk uit 1970²¹. Daarin wordt toegelicht welke mensen op welk ereperk werden bijgezet. Het behelst hier structuren die deels vandaag nog bestaan, maar ook structuren die we vandaag in het funeraire landschap minder zien:

- Perk N: personen met maatschappelijke, culturele of politieke verdiensten
- Perk rondpunt ABCD en rondpunt GH: raadsleden, directeurs stadspersoneel, enz.
- Perk R: kunstenaars en Antwerpenaren die een bijdrage leverden aan de maatschappij en de uitstraling van de stad
- Erelaan op perk U en perk Z: overbrengingen vooraanstaanden Kielbegraafplaats
- Perk E: politie- en brandweerlieden, gestorven tijdens de uitoefening van hun ambt

Deze definities worden echter gaandeweg nog verder aangescherpt. Zo lezen we in 1981 in een brief van directeur Fleur aan zijn Mechelse collega-directeur de volgende toelichtingen²²:

- **Perk N:** *hierop worden de meest illustere inwoners van de stad ter aarde besteld. Alhoewel er geen strikte regel voor bestaat, zou men in het algemeen kunnen stellen dat zij die **meer dan een plaatselijke bekendheid bezitten**, kans maken op dit ereperk besteld te worden.*
- **Perk R:** *een gedeelte van dit ereperk is voorbehouden aan **kunstenaars die niet voldoende bekendheid bezitten om op perk N ter aarde besteld te worden**. Een ander gedeelte van dit perk R is voorbehouden aan **prominenten en notabelen die evenmin in aanmerking komen om op perk N te worden bijgezet**.*
- **Perk E:** *dit ereperk is voorzien voor **personeelsleden van het stadsbestuur die overlijden bij het uitoefenen van hun dienst**.*

Over de vraag wie dan de beslissing neemt om iemand te begraven op perk N of R zien we dat volgend antwoord komt: *Wat de voorwaarden betreft om op de ereperken te worden ter aarde besteld, kunnen geen strikte regels worden opgegeven. Dit hangt volledig af van de beoordeling van het College van Burgemeester en Schepenen. In de praktijk echter wordt meestal het advies gevolgd van, of de Burgemeester, of de Schepen die de Begraafplaatsen onder zijn bevoegdheden heeft.(...) de plaatsen op de ereperken worden kosteloos ter beschikking gesteld van de nabestaanden, die echter zelf dienen in te staan voor het plaatsen van een grafteken dat beantwoordt aan de afmetingen van het ter beschikking gestelde graf.*

Dat betekent dus, dat als we dit landschap vandaag willen begrijpen, we niet alleen de veranderende opvattingen moeten bekijken, maar ook moeten beseffen dat deze perken deels organisch (lees volgens ad hoc beslissingen) werden ingevuld.

Onder impuls van stadssecretaris Roel Verhaert en het Stadsbestuur werd de bijzetting van overledenen rond 2017 gedepolitiseerd. Momenteel is het de Algemeen Directeur die adviseert aan het College over deze bijzettingen. Op de nieuwe burgerlijke ereperken C en D die in 2023 zullen worden in gebruik genomen, wordt gekozen om geen onderscheid meer te maken.

Perk N

²¹ Brief van directeur Gaublonne aan de Schepen van begraafplaatsen, d.d. 26.1.1970 met als thema 'ereparken op het Schoonselhof' (collectie Felixarchief)

²² Brief van directeur Fleur aan directeur Wolschaert inzake de ereperken, d.d. 11/05/1981.

Ook van het ereperk N zijn er foto's, die ons vertellen hoe het landschap er destijds uitzag. De foto's zijn helaas niet gedateerd, maar we krijgen toch een goed zicht op de structuur van hagen en aanplantingen. De foto van het graf van Jan Van Rijswijck doet ons vermoeden dat de foto genomen is na de overbrenging van het graf van de Kielbegraafplaats (1926). Er zijn nog geen andere graven zichtbaar. Het graf is ook aan de zijkanten omgeven met hagen, die zijn vandaag verdwenen. Op de andere onderstaande foto's valt vooral het nog relatief jonge landschap op (vandaag zijn de bomen alvast veel hoger). Hier en daar zijn de halfhoge hagen nog zichtbaar, die vandaag hoger zijn geworden.

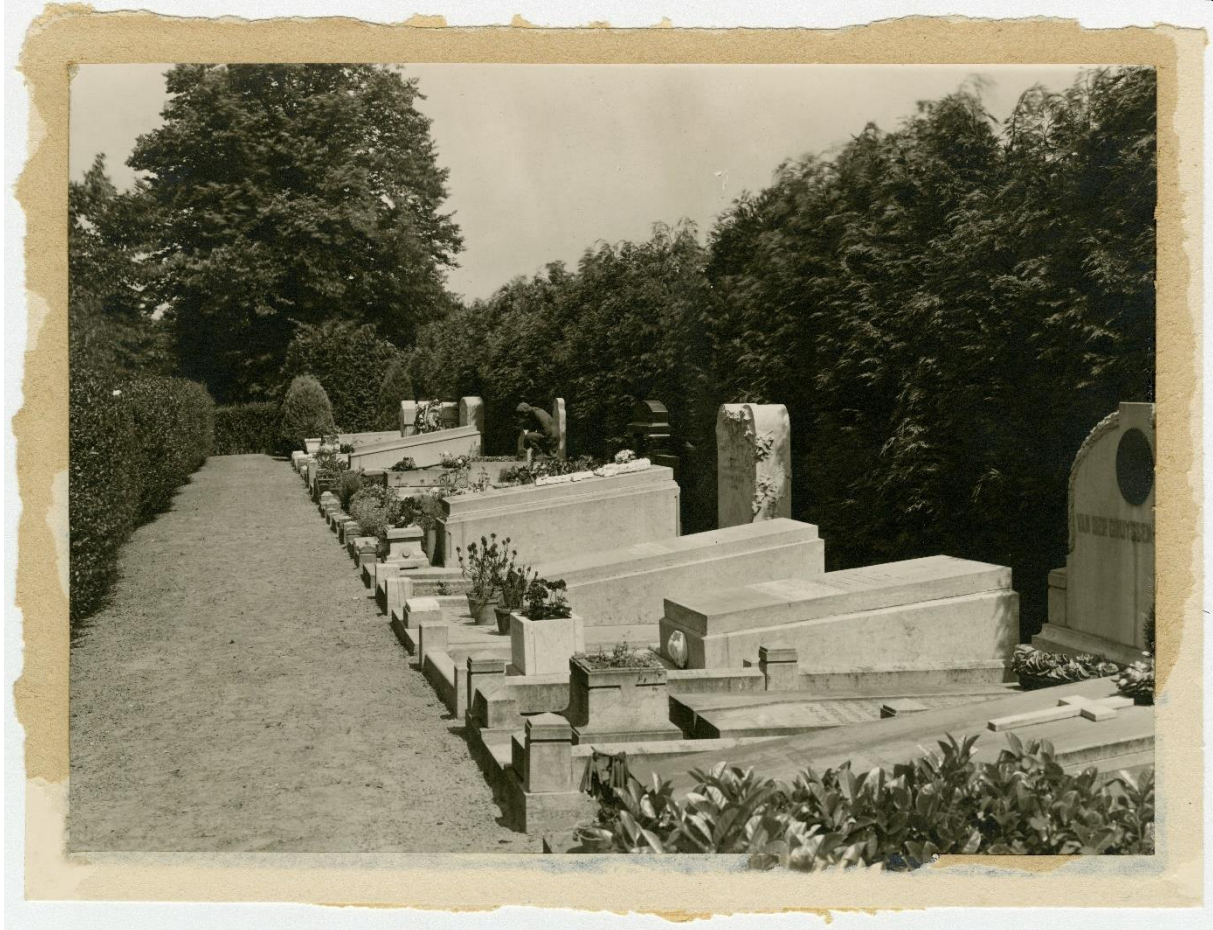
Figuur 61: sa 075211: het graf van Jan Van Rijswijck ligt nog alleen op deze rij. Niet gedateerd

Figuur 62: bovenstaande foto's: #29795 en 27797 (collectie Felixarchief)

Perk G

Een rij graven op de buitenlijn (west) van wat vermoedelijk perk G is. We zien zandgrond op het wandelpad (er dus nog geen gras), de hoge hagen rondom geven een ingesloten en privaat karakter aan de graven.

Figuur 63: het grafteken op de voorgrond is dat van Van der Cruyssen
(<https://www.schoonselhof.be/schoonselhofz/Van%20der%20Cruyssen%20Aldemar.html>) , geruimd in 1996.

Kinderperken

Een foto in het Felixarchief documenteert ook voormalige kindergraven. De ligging is niet meteen bekend (archiefdocumenten/lijnboeken wijzen ook uit dat er op meerdere perken lijnen met 'kleine' graven waren – kindergraven), maar wel opvallend zijn onder meer:

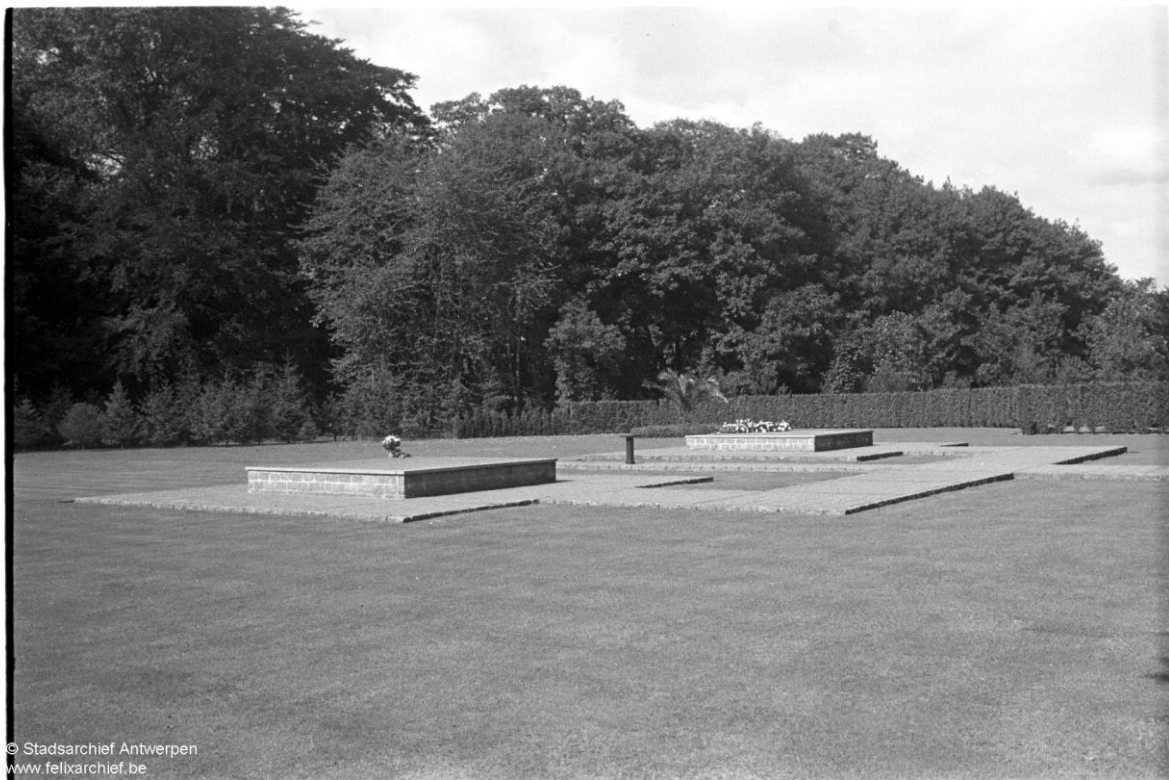
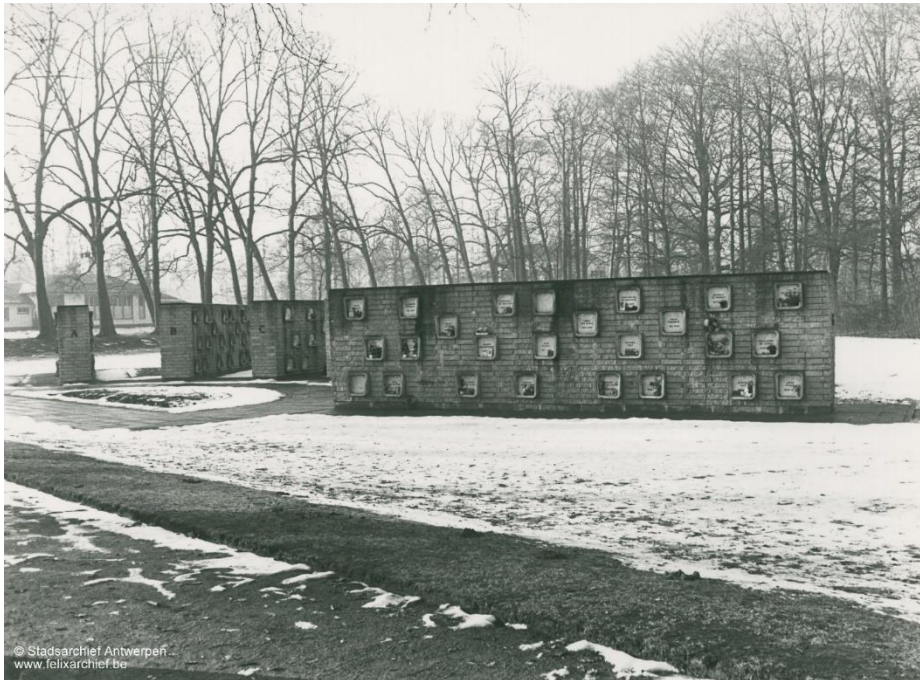
- De zandgrond tussen de graven
- De korte afstanden tussen de graven
- De halfhoge hagen tussen de graven en grotere hagen aan de buitenzijde van het perk
- Beplanting in de kleine graftuintjes

Figuur 64: foto 1505#8 collectie Felixarchief, niet gedateerd.

De oude columbaria en strooiweides

De oude columbaria (A-B-C-D) en het achterliggende dodenhuis komen hier goed in beeld. Op het moment van de opnamen lijken alle nissen al gevuld te zijn. Achterliggend ook het Engelse bos en de dreef richting Kasteel. Op de tweede foto zien we de strooiweide, die vandaag nog nagenoeg ongewijzigd is qua inrichting.

Figuur 65: foto #29790 (ongedateerde foto – zeker na 1977) en NEG#21139, collectie Felixarchief

Krijgsbegrafplaats

Figuur 66: graven van de CWGC; bron: Felixarchief, ongedateerde foto

Figuur 67: perk met Belgische soldaten; bron Felixarchief, ongedateerde foto

3.7.1.4. Conclusies?

Elk perk heeft een eigen geschiedenis (van aanleg tot ontruiming en/of herbestemming), die niet alleen (soms) archivalisch/fotografisch gedocumenteerd kan worden, maar die ook vanuit de lucht goed zichtbaar is. Erfgoed kan in principe op elk perk voorkomen, maar de ruimingsgeschiedenis en aard van het gebruik (vb. gewone lijnen vs. concessies) heeft er wel gevolgen voor.

Op perken die vaak ontruimd werden, verwachten we en vinden we minder graven met een potentieel voor funerair erfgoed. De graftypes daar zijn vaak kleiner en liggen dichter bij elkaar (zie vb. foto's perk 1). Perken die de eeuwigdurende concessies of concessies begraafplaatsen huisvesten, zijn gedurende een veel langere tijd onaangeroerd gebleven en vallen al sneller onder de indeling 'erfgoedperk' (vb. Y en Z1, T, I, J en K. Enkele perken, buitenlijnen en delen van perken vallen soms ook onder de 'deels ontgraven' perken, waar toch nog wat funerair erfgoed ligt (vb. perk H). Ook ereperken en militaire perken ondergingen weinig veranderingen. Bij ereperken (R, N, Rijen A-D van Z1) en perken voor geestelijkheid (perk U) zien we wel regelmatig het bijvoegen van nieuwe graven, maar geen of nauwelijks ontgravingen. Bij militaire perken is het homogene karakter vooral van belang.

Perken Z1, Y en de oud-strijdersperken (behalve perk 1) zijn het minst gewijzigd sinds hun aanleg. Hun structuur, ook met hagen, is in principe goed bewaard gebleven. De ereperken zijn qua landschap wel gewijzigd van landschap en uitzicht, maar verkregen in de loop van de ontwikkeling interessante graftekens bij. Over het algemeen bleven haagstructuren en dreven tot op heden relatief goed overeind.

We zien op de luchtfoto's vooral de evolutie van vlaktes in de perken en de ingroening die daar gebeurde, de evolutie van de graftekens en ontruiming van buitenlijnen van perken zien we helaas minder.

Voor de inventarisatie heeft het beperkt aantal perken met veel erfgoedwaarde ook belang. Elk perk hoeft niet even scherp in beeld gebracht te worden, vermits er reeds één of meerdere keren ontruimd werd en er dus al veel verdwenen is. Perken met een gelijkaardige achtergrond kunnen ook gebundeld worden voor het opmaken van perknota's die relevant zijn voor dit beheersplan.

Perken die vaak ontruimd werden hebben een meer 'levend' karakter. Zij veranderen regelmatig van uitzicht, en blijven ook naar de toekomst toe beter in een gelijkaardige vorm van gebruik. Perken die daarentegen weinig ingrepen ondergingen hebben bijgevolg meer potentieel om geheel of gedeeltelijk als erfgoedperken beschouwd te kunnen worden.

Eén vraagstuk stelt zich wel rond de levensbeschouwelijke perken (islamperken en joodse perken). De joodse perken zijn door hun ontstaansgeschiedenis (overbrengingen van het Kiel) voor een groot stuk zeker in te tekenen als erfgoedperken. De islamperken zijn in principe echter nog te jong om reeds als erfgoed ingekleurd te worden. Een perk zoals per P daarentegen (met de eerste islamgraven), heeft een sterk erfgoedpotentieel voor de Antwerpse lokale lijst van funerair erfgoed.

Algemeen stellen we voor om volgende perken als volgt in te delen (en nu of op termijn te gaan inventariseren):

Perk 1	(symbolisch) ereperk	in scope van het beheersplan	perken met eerste begravingen op Schoonselhof	Perknota Krijgsbegraafplaats
Eiland ABCD	Erfgoedperk	In scope van het beheersplan	perken met eerste begravingen op Schoonselhof	Perknota Ereperken
Buitenlijn perk A	Erfgoedperk	in scope van het beheersplan	perken met eerste begravingen op Schoonselhof	Perknota Ereperken
Y	Erfgoedperk	In scope van het beheersplan	Overbrengingen Kielbegraafplaats	Perknota Historische perken
Z1	Erfgoedperk	in scope van het beheersplan	Overbrengingen Kielbegraafplaats	Perknota Historische perken
Ere-lijn perk U + eiland U-T (Conscience, ...), rotondes (Benoit, Leys, ...)	Erfgoedperk	in scope van het beheersplan	Overbrengingen Kielbegraafplaats	Perknota Ereperken
T	Erfgoedperk	in scope van het beheersplan	Overbrengingen verdwenen polderdorpen	Perknota T (verdwenen polderdorpen)
I, J, K	Erfgoedperk	in scope van het beheersplan	Overbrengingen Kielbegraafplaats + nieuwe begravingen (ook bij de oudsten van deze begraafplaats)	Perknota Joodse perken
Krijgsbegraafplaats (perken CWGC, perken 3 en 4 en 5)	Erfgoedperk	in scope van het beheersplan		Perknota Krijgsbegraafplaatsen
H	Erfgoedperk op Antwerps niveau		Antwerpse figuren	
N	Ereperk	in scope van het beheersplan	Antwerpse figuren (bovenlokaal, Vlaams niveau)	Perknota Ereperken
R	Ereperk	Niet in scope van het beheersplan (lokale lijst Antwerpen)	Antwerpse en Vlaamse figuren, bovenlokaal	Perknota Ereperken
Geestelijkheid U	Ereperk	Niet in scope van het beheersplan	Sterke link van de ordes met Antwerpen	Niet opgenomen

		graven kregen concessie 'duur einde begraafplaats'. (lokale lijst Antwerpen)		
E	Ereperk	Niet in scope van het beheersplan (lokale lijst Antwerpen)	Antwerpse leden van politie- en brandweerkorpsen die omkwamen tijdens hun dienst. Opname te bekijken voor lokale lijst Antwerpen	Niet opgenomen
Oude columbarium en strooiweide (perk 16)		Oude strooiweide is volledig in scope Columbarium is grotendeels leeg. Verplaatsing van de urnen mogelijk naar nieuwe columbaria????	Eerste crematiegraven.	Perknota Asbestemmingsperken
Buitenlijnen van de grote assen	Hybride erfgoedperk	Niet in scope van het beheersplan	Opname te bekijken voor lokale lijst Antwerpen	Niet opgenomen

3.7.2. De Krijgsbegraafplaats: een apart verhaal met externe partners

Het beheer van de militaire perken op het Schoonselhof gebeurt in overeenstemming met de voorschriften van de betrokken externe partners (zie ook perknota Militaire Perken).

- Belgische militaire militaire perken: in overeenstemming met de Belgische defensie
- Commonwealth War Graves: onderhoud door en volgens de voorschriften van CWGC
- Carré Français: onderhoud door de diensten van de Consul Generaal

3.7.3. Bestaande methodiek van diagnose (principes en richtlijnen) bij conservatiemaatregelen van grafmonumenten

Bij het beheer van het funerair erfgoed op het Schoonselhof wordt reeds een pakket aan principes en richtlijnen door de diensten gehanteerd bij het onderhouden en conserveren van graftekens.

Hieronder geven we een bondig overzicht van de belangrijkste leidraden bij diagnose en acties voor conservatie.

Veiligheidsonderzoek/toestandsmonitoring (jaarlijks)

- Frequentie: cyclisch (jaarlijks)
- Wie: door begraafplaatsverantwoordelijken, vakspecialisten en parkbeheerders
- Beoordelingsmethodiek:

Categorie 4	Categorie 3	Categorie 2	Categorie 1 (hoogste prioriteit)
Parameters: Het graf heeft geen problemen rond instabiliteit, onderhoud of schade	Parameters: Het grafteken is niet instabiel, maar is niet onderhouden, vertoont kenmerken die opvolging vragen, zoals bv breuklijnen, geopende voegen, verschoven delen, e.a.	Parameters: Het grafteken zou instabiel kunnen worden, delen vertonen al verzakking, maar niet van die aard dat de veiligheid in het gedrang komt. Bv de deksteen is gebroken, of de rug staat niet meer kaarsrecht maar nog wel maar stabiel.	Parameters: Het grafteken is instabiel, er is een veiligheidsrisico – delen kunnen omvallen of instorten.
Maatregelen: Er dient geen actie ondernomen te worden in deze fase	Maatregelen: - het grafteken wordt geregistreerd als op te volgen - het eigenaarschap wordt onderzocht en geregistreerd - jaarlijkse screening /opvolging van de evolutie van de staat	Maatregelen: - het grafteken wordt geregistreerd als risicovol op termijn - het eigenaarschap wordt onderzocht en geregistreerd - eigenaars worden gecontacteerd om preventieve maatregelen te nemen - indien in eigendom van het bestuur worden preventieve maatregelen genomen om de staat niet te laten verergeren, bv. een verzakt deel wordt opnieuw gefundeerd, of herbevestigd.	Maatregelen: - de perimeter van het grafteken wordt onmiddellijk met veiligheidslint afgespannen; - indien lopende concessie wordt de concessionaris op de hoogte gebracht (telefonisch of mail) om graftekens te herstellen binnen een afgesproken periode; - na controle (door terrein) wordt de procedure van verwaarlozing ingeleid indien niet hersteld; - indien eigendom bestuur en geen erfgoedwaarde/noch bruikleenpotentieel wordt het monument afgebroken; - indien eigendom bestuur met erfgoedwaarde of bruikleenpotentieel krijgt het monument een conservatiebeurt.

Werkwijze conservatie

Bouwtechnisch

- Bij instabiliteit waarbij de fundering verzakt of onvoldoende sterk dient het monument, of de delen ervan te worden gedemonteerd om de staat van de fundering te evalueren.
- De delen in natuursteen worden machinaal (met kraan) gedemonteerd ,verwijderd en voorzichtig gestapeld zodat de steen niet beschadigd wordt.
- Indien nodig wordt er een nieuwe betonnen fundering geplaatst of indien mogelijk de bestaande fundering hergeplaatst. Oude mortel, lijmen, algen, e.a. worden verwijderd van de delen zodanig dat er schone vlakken ontstaan om terug te lijmen. Doken worden gereinigd, hergebruikt en indien niet meer sterk (bv door corrosie) vervangen door nieuwe doken.
- Heropbouwen van het grafmonument, delen natuursteen worden aan elkaar gelijmd met AKEPOX 2030 (constructielijm voor steen en metaal)
- Na heropbouw van het grafmonument volgt een zachte reiniging op maat van het type natuursteen + coating met anti-mos power. Na het reinigen wordt opgevoegd met monoliet om waterdichte voegen te verkrijgen.
- Bij breuk in arduin of marmer wordt maximaal geprobeerd om de delen terug te lijmen met AKEPOX en dus de originele stenen delen te behouden.
- Grafkelders worden enkel geopend in functie van werkprocessen zoals bijbegroting of sanering. Indien nodig worden gebroken grond- of afdekplaten in grafkelders vervangen. Gecorrodeerde ijzeren steunbalken in bepaalde grotere grafkelders worden onderzocht op structurele degelijkheid, krijgen desgevallend een anti-corrosie coating of worden vervangen door nieuwe ijzeren steunbalken. Bijzondere ondergrondse naamplaten (bv. met gegraveerde of in goudletters geschilderde namen) in grafkelders worden steeds behouden, worden eventueel hersteld met Akepox en worden niet verwijderd.

Epitafen

- Ver gevorderde versuikering van marmeren platen is onherstelbaar en leidt naar verwijdering om veiligheidsredenen. Het maken van een replica is optioneel, bv. bij erfgoedwaarde omwille van het belang van de overledene, maar behoort niet tot de standaardprocedure.
- Voor erfgoedmonumenten waarbij de overledenen de erfgoedwaarde bepalen zullen te conserveren naamplaten /epitaven bij een conservatie hersteld worden. Bij elke herstelling of fabricaat van een replica geldt als richtlijn het respect voor het originele ontwerp met integriteit voor maximaal gebruik van de authentieke materialen, stijkenmerken, symbolieken en lettertypes.
- Dezelfde principes gelden bij het proces bruikleen waarbij namen van nieuwe overledenen worden toegevoegd.

Metalen onderdelen (brons, ijzer, ...)

- Grotere bronzen elementen (zoals beelden, half-reliëfs, epitaven e.d.) worden zacht gereinigd en krijgen een waslaag. Onder geen beding wordt de patine van brons verwijderd. Het brons wordt vervolgens behandeld met SDNA (chemisch anti-diefstal DNA).
- Ijzeren omboordingen in buizen of kettingen worden gereinigd en krijgen een anti-corrosieverflaag. Bronzen en koperen omboordingen die verdwenen zijn worden als preventieve anti-diefstal maatregel niet standaard vervangen, maar kunnen, indien wenselijk, worden vervangen door omboordingen in andere minder diefstalgevoelige materialen zoals inox dat kan gepatineerd worden.

Losse ornamenten

Losse ornamenten zoals bv kransen in keramiek, vazen in steen, bronzen palmbladeren, worden na zachte reiniging steeds met tweecomponentenlijm aan het grafteken vastgelijmd om de kans of diefstal te minimaliseren.

3.7.4. Methodologie inventarisatie

Inventariseren met een beheersmatige blik

Een volledige inventarisatie van alle graven/funerair erfgoed op deze enorme begraafplaats was in het kader van dit beheersplan en het uitgezette tijdspad niet mogelijk. Daarom hebben de onderzoekers ingezet op een beheersmatige inventarisatie van zones waar funerair erfgoed sterk vertegenwoordigd is. Deze inventarisatie hield vooral in om een zicht te krijgen op beheersmatige problematieken, gerelateerd aan specifieke schadebeelden. Vanuit deze problematieken kan ingezet worden op de gepaste beheersmatige maatregelen, die waar mogelijk ook gegroepeerd kunnen worden uitgevoerd in de toekomst).

Bundeling van informatie

De gegevens werden samengebracht op basis van de gegevens van de stad inzake ligging (perk, rij, nummer), naam van de overledenen (familienamen), maar ook de concessienummers (gegevens van concessionarissen werden, conform de GDPR-wetgeving niet opgevraagd en zijn ook niet relevant voor inventarisatie). Ook de eindtermijn van concessies werd opgevraagd, zodat jaarlijkse opvolging kan ingepland worden in het beheersplan. Op vraag van de Stad werd de inventarisatie beperkt tot beheersmatige inventarisatie, die ook beperkt was (niet alle graven en perken van het Schoonselhof werden in kaart gebracht.

Door te werken met de gegevens per graf is een eenvoudige consultatie van gegevens per graf mogelijk, zowel op nummer als op bijvoorbeeld familienaam.

Foto's kregen dezelfde nummer als het graf (vb. Y/2/16).

Een volledige inventarisatie van de graven in deze funerair erfgoedzones moet nog gebeuren in de loop van de looptermijn van het beheersplan dat voorligt (zie maatregelen).

Ook voor restauraties binnen deze zones zullen nog bijkomende statusrapporten moeten worden opgemaakt.

Het beheersplan kijkt vooral naar graven die binnen de kwalificatie van de bescherming vallen op Vlaams niveau (bovenlokale lijst). Zones met erfgoed op stedelijk niveau (lokale lijst) worden aangegeven maar niet verder in kaart gebracht. De inventarisatie van deze graven is verder op te nemen in de looptijd van het beheersplan.

De inventaris: overzichtelijk samenbrengen van informatie.

De inventarisgegevens die wel werden verzameld, werden samengebracht in een databank. Onderstaand geven we exemplarisch een voorbeeld (gedraaid). Bijkomend werd van elk graf een foto gemaakt, die de nummer draagt die overeenstemt met de naam in de database. Op deze manier is identificatie en snelle raadpleging van gegevens mogelijk.

Volgende velden zijn aanwezig:

Ligingsgegevens (perk, rij, nummer), identificatiegegevens (naam grafteken) en concessiegegevens: concessienummer en datum afloop (geen gegevens die GDPR-gevoelig zijn):

Perk	Rij	Nummer	Stad (Unic	Stad (Con	Schoonsel	Naam graf	Concessie	CAT		
Z1	1	2	CSH06662	DB/2210	1884; 1565	Camberlai	12/31/2003	Z1/1/2	x	x
Z1	1	3	CSH06521	DB/2052	135	Van Broec	12/31/2022	Z1/1/3	x	x
Z1	1	4	CSH06187	DB/1701	941	Mertens-\	12/31/1988	Z1/1/4	x	x
Z1	1	5	CSH06191	DB/1705	174	Melges-D	12/31/1988	Z1/1/5	x	x
Z1	1	6	CSH06196	DB/1710		Ebbeni-M	12/31/1990	Z1/1/6	x	
Z1	1	7	CSH06203	DB/1719	1600	Gansen-D	12/31/2018	Z1/1/7	x	
Z1	1	8	CSH06239	DB/1761	1884	Simons-Gi	12/31/2000	Z1/1/8	x	
Z1	1	9	CSH06204	DB/1721		Ronsse-D	12/31/2014	Z1/1/9	x	
Z1	1 hoek		CSH06530	DB/2061	647	Van den B	12/31/2006	Z1/1/hoek	x	

Schadebeelden:

Mechanische schade				Biologische schade							
Barsten en breuken	Onderliggende structuur gedegradeerd	Epigrafie onleesbaar	Graf ingestort	Chemische schade	Fauna	Flora : Organisch afval	Flora : Zaaillingen	Flora : Verwilderde oude beplanting	Flora : Wortelvorming	Vandalisme/diefstal	Onveilige situatie: stabiliteit
x											
x							x				
x											
x		x									
								x	x		

Waardestelling:

Velden voor waardestelling			
Architecturaal	Artistiek	Cultureel	Historisch
			x
	x		x
	x		x
		x	x
			x
			x
			x
			x
	x		x

Naam van het fotobestand van het graf

SH_Z1_4_5_DIERCKX-SCHUYTEN.jpg

SH_Z1_4_6_ROEIS-DE SWERT.jpg

SH_Z1_4_13_THYS-DE BOECK.jpg

SH_Z1_4_14_MOUART-MULLET.jpg

Figuur 68: voorbeeld van gegevensblad uit de inventaris. Voorbeeld van de fotonummering.

De inventarisatie wordt verder uitgewerkt in de gerelateerde perknota's (die als bijlagen zijn toegevoegd aan dit beheersplan). De nota's werden waar mogelijk ook gebundeld: perken met een gelijkaardig gebruik (vb.: gewone lijn) kunnen zo beheersmatig in een groter geheel bekeken worden. Deze nota's werden ook ontwikkeld om de leesbaarheid van dit centrale en ook beleidsmatige document te verhogen en in de toekomst een beheersmatige consultatie per perk toe te laten.

Schadebeelden en maatregelen

Er werd een beheersmatige schadebeschrijving voor de opgenomen graven opgemaakt volgens de criteria van Monumentenwacht. Deze kan ons helpen inschatten welke maatregelen nodig zijn voor het verdere beheer.

Volgende vormen van schade werden daarbij in kaart gebracht:

- Mechanische schade
 - Barsten en breuken: dit kan gaan van enkele barsten die op termijn moeten worden opgevolgd, maar kan ook ernstige breuken, die de stabiliteit van het grafteken in gevaar brengen. Vaak gecombineerd met een slechte onderliggende structuur, de aanwezigheid van zaailingen of verwilderde beplanting of wortelvorming.
 - Onderliggende structuur gedegradeerd (het kan hier gaan om een kelder die in slechte toestand is, ingestort is, of een volle grond begraving waarbij ondergronds verzakkingen zijn opgetreden. In ieder geval veroorzaakt elk type van deze schade een beginnende of vergevorderde verzakking van het bovenliggende grafteken.
 - Epigrafie onleesbaar: delen van de epigrafie zijn onleesbaar of de epigrafie is in zijn volledigheid onleesbaar. In ieder geval is identificatie van het grafteken op basis van de epigrafie nagenoeg onmogelijk.
 - Graf ingestort: het graf is grotendeels tot volledig ingestort. Delen liggen rond het graf of werden door begraafplaatsmedewerkers gestapeld boven de grafplaats. Vaak is hierdoor identificatie niet meer mogelijk (epigrafie onleesbaar) en stellen we verwildering van beplanting vast.
- Chemische schade: het graf werd gereinigd met té agressieve middelen en/of methodes. Hierdoor is de steen aangetast (vb. koolstofverbindingen in lijnen zijn weg, de steen is poreus geworden, marmer is aan het versuikeren, ...
- Biologische schade
 - Fauna: konijnen en andere dieren hebben onder het graf gegraven en veroorzaken zo mogelijk destabilisatie
 - Organisch afval: bladval is blijven liggen, samen met takken, mos, resten van dode dieren, etc. Hierdoor ontstaat een opeenhoping waarin bijvoorbeeld zaailingen kunnen gaan woekeren
 - Zaailingen: zaailingen van bomen of ander struikgewas schieten op tussen de spleten van het grafteken of op achtergebleven organisch materiaal. In sommige gevallen is de epigrafie hierdoor niet meer zichtbaar en wordt de stabiliteit van het grafteken gecompromitteerd
 - Verwilderde oude beplanting: het gaat hier om beplanting die door concessiehouders is aangebracht, maar sterk verwilderd is, door jarenlang gebrek aan snoeien bijvoorbeeld. Het kan gaan om uitgegroeide struiken en bomen, maar ook andere oude groenblijvende beplanting die destijds of vandaag gebruikt wordt.
 - Wortelvorming: bomen en ander sterk wortelvormend struikgewas hebben zich een weg gebaad onder of rond het grafteken en brengen de stabiliteit onder- en/of bovengronds in gevaar.

- Vandalisme (ook diefstal): graftekens werden in het verleden gevandaliseerd. Dit heeft vaak omgevallen delen, breuken of verzakkingen tot gevolg. In veel gevallen gaat het om koperdiefstal en zijn de koperen/bronzen onderdelen deels of volledig verdwenen (met sporen van het gebruik van hamers en ander zwaar geweld²³).
- Onveilige situatie - stabiliteit: het grafteken is onstabiel geworden en dreigt om te vallen. Er is gevaar voor bezoekers van de begraafplaats (vallende onderdelen). Indien deze situatie zich voordoet is snelle actie (zie maatregelen) nodig.

Het funerair erfgoed dat aanwezig is op de site werd geselecteerd op basis van volgende selectiecriteria, gebaseerd op de meest recente publicatie hieromtrent van het Agentschap Onroerend Erfgoed (J. Mertens)²⁴:

In de database brengen we dit samen onder vier waardestellingen:

- Artistiek
- Architecturaal
- Cultureel
- Historisch

Verder werd de inventarisatie (selectie) gewogen tegen volgende maatstaven:

- Herkenbaarheid
- Representativiteit
- Ensemblewaarde
- Contextwaarde
- Bouwfysische toestand
- Overleden personen en families

Algemeen kunnen we stellen dat er verschillende mogelijkheden voor lijkbezorging worden aangeboden op deze begraafplaats (begraving met concessies, begraving in gewone lijn, crematiemogelijkheden, natuurbegraven, hergebruik,...). Binnen al deze mogelijkheden is er sprake van een al dan niet groot of klein potentieel voor funerair erfgoed. Zo zien we dat de historische perken (vb. Y en Z1) en de oud-strijdersperken snel zonder probleem als funerair erfgoed gepercipieerd worden. Voor crematie-gerelateerd erfgoed is dat een ander verhaal en moeten er nog heel wat stappen ondernomen worden om in de toekomst deze oefening ook op te nemen. De oudste columbaria zijn vandaag nagenoeg leeg en helaas komen we daar te laat om de graven van de eersten die deze infrastructuur in gebruik namen nog te inventariseren en/of te bewaren. Nochtans hebben zij een enorme symbolische en representatieve waarde: het waren nieuwe gedenkplaatsen voor pioniers die kozen voor crematie op een moment dat dit nog niet zo goed ingeburgerd was.

²³ Opm.: De laatste bronsdiefstallen dateren van rond 2012 en kregen als maatregel dat al het brons op de begraafplaatsen met chemisch DNA werd getagd. Sindsdien zijn er geen bronsdiefstallen meer geweest. Vandalisme op de Antwerpse begraafplaatsen is bijzonder zeldzaam.

²⁴ J. Mertens. Afwegingskader Agentschap Onroerend Erfgoed De erfgoedwaarden van funerair erfgoed (<https://oar.onroenderfgoed.be/publicaties/AKOE/10/AKOE010-001.pdf>)

3.7.5. Perknota's funerair erfgoed

Omwille van de noodzaak om perken met beheersmatig gelijkaardige problematieken te bundelen, werd besloten in de loop van het beheersplanningsproces om perknota's op te maken. Deze werden niet per perk, maar perk specifieke thematiek, problematiek en methodiek opgemaakt. Op deze manier ontstond een gebundelde werkwijze en visie, die verder werd uitgewerkt in de geijkte vorm van een 'mini-beheersplan', waar kernpunten voor inventarisatie, waardestelling, visie en maatregelen (specifiek gericht op deze perken) aan bod komen. De kernnota werd hierbij echter nooit uit het oog verloren. Dit centrale document kan dus ook nooit los gezien worden van de verschillende perknota's.

Volgende bundeling werd uitgewerkt:

- Historische perken (Y, Z1)
- Perk T (graven van de verdwenen polderdorpen)
- Ereperken (rotondes, ereperken R en N, eilandjes tussen de perken ABCD en GH), delen van U
- Militaire perken
- Joodse perken: I, J, K
- Asbestemmingsperken (met naast erfgoedwaardering ook toekomstvisie voor de nieuwe asbestemmingsperken)

De perknota's werden in afzonderlijke bundels aan dit beheersplan toegevoegd.

4. ERFGOEDWAARDEN

In het besluit van bescherming *Domein Schoonselhof - Beschermd monument* van 16-07-2007 tot heden (update in 2007 van het)²⁵ lezen we volgende erfgoedwaarden, die veel meer een neerslag geven op het funerair erfgoed op de site:

- Artistieke waarde, met aandacht voor:
 - esthetiek van de graven en het park (en de parkaanleg),
 - de kunstzinnige ontwerpen van graven
 - de sterke symboliek op de graven
 - de diversiteit aan materialen en sculpturen
- Sociaal-culturele waarde, met aandacht voor:
 - de weerspiegeling van de multiculturaliteit van Antwerpen
 - de vele ereperken met personaliteiten
 - de diversiteit aan beroepen en overtuigingen van de overledenen
- Historische waarde, met aandacht voor:
 - de geschiedenis als kasteeldomein
 - de landschapsaanleg als stedelijke begraafplaats
 - de vele graven die hier werden ondergebracht van onder meer de Kielbegraafplaats

4.1. Bouwkundig

In het beschermingsbesluit van het Kasteel en de Neerhoeve *Domein Schoonselhof: kasteel met neerhof – Beschermd monument van 18-11-1991 tot heden* (1991)²⁶ lezen we volgende erfgoedwaarden:

- historische waarde (niet verder gemotiveerd)

De waardestelling werd per ruimte verder uitgewerkt in de respectievelijke beheersplannen van deze gebouwen.

Kasteel Schoonselhof

In het beheersplan van het Kasteel (opgemaakt in 2014 door TV-Origin) werd de waardenstelling verder ingevuld op plan, kamer per kamer, voor elke verdieping. We concluderen hieruit vooral dat de hoogste waarde-elementen zich bevinden in de structuur van het gebouw en het gelijkvloers.

²⁵ <https://inventaris.onroenderfgoed.be/aanduidingsobjecten/4190> (geraadpleegd op 1/12/2022).

²⁶ <https://inventaris.onroenderfgoed.be/aanduidingsobjecten/7378> (geraadpleegd op 1/12/2022).

Kijken we naar de waardestelling van het besluit, dan kunnen we deze elementen plaatsen onder

- Artistieke waarde, met aandacht voor:
 - esthetiek van de graven en het park (en de parkaanleg)
 - de diversiteit aan materialen en sculpturen
 - daarbij kunnen we motiveren dat de architectuur (modernistische stijl) van deze elementen een typische esthetiek en een typisch materiaalgebruik van die tijd en de stijl illustreert.
- Historische waarde, met aandacht voor:
 - de landschapsaanleg als stedelijke begraafplaats
 - de genoemde elementen geven inzicht in het uitwerken van het landschapsontwerp doorheen de tijd, het ontwerp en de uitvoering. Ze documenteren de visie op de noden voor een rouwlandschap in de jaren 1950 en 1960.

De andere schuilhuisjes, opgetrokken in 1971 e.v., volgen dezelfde geest van ontwerp. Deze zijn vandaag echter in zeer slechte staat, mogelijk door het gebruik van andere materialen.

Het voorstel is om de wachtruimte en de eerste drie ‘originele’ schuilhuisjes verder te bewaren, als getuigen van tijdsgeest en markering van evolutie in landschapsontwerp en voortschrijdende inzichten in de noden van dienstverlening op de begraafplaats.

4.2. Landschappelijk

In het besluit tot bescherming als cultuurhistorisch landschap *Domein Schoonselhof met oranjerie en omgeving - Beschermd cultuurhistorisch landschap van 30-12-1942 tot heden* (sinds 1942)²⁷ lezen we volgend erfgoedwaarden:

- wetenschappelijke waarde (niet verder gemotiveerd)
- esthetische waarde (niet verder gemotiveerd)

De waardestellingen aangaande het landschap werden verder uitgewerkt in het respectievelijke natuurbeheersplan.

4.3. Archeologisch

De archeologische waarden voor het domein zijn eerder beperkt. Deze zijn vooral terug te vinden in de zone van kasteel en neerhoeve, waar gedurende vele eeuwen menselijke activiteit was en tal van verbouwingen gebeurden. De begraafperken kennen een grote mate van verstoring, al is een archeologisch potentieel nooit volledig uit te sluiten (zie onderdeel archeologie).

In de oudste graven kunnen we een voorzichtig archeologisch potentieel markeren, omwille van de aanwezigheid van oude menselijke resten (19de eeuw en bij uitzondering vroeger (zeer zeldzaam).

²⁷ <https://inventaris.onroerenderfgoed.be/aanduidingsobjecten/7374> (geraadpleegd op 1/12/2022).

4.4. Funerair

Door het gebruik van perknota's doen we in dit plan voornamelijk uitspraak over de erfgoedwaarden van de perken die in deze perknota's werden opgenomen en niet op niveau van de graven – in overeenstemming met het bestek van de opdracht. De inventaris die werd opgemaakt is wel indicatief om deze inschatting te maken.

Voor de waardestelling funerair vertrekken we opnieuw van het besluit Kasteel en de Neerhoeve *Domein Schoonselhof: kasteel met neerhof – Beschermd monument van 18-11-1991 tot heden* (1991)²⁸

Artistieke waarde, met aandacht voor:

- *esthetiek van de graven en het park (en de parkaanleg),*
- *de kunstzinnige ontwerpen van graven*
- *de sterke symboliek op de graven*
- *de diversiteit aan materialen en sculpturen*

binnen dit kader kunnen we deze waardestellingen als volgt verder onderbouwen

- de begraafplaats documenteert hoe verschillende en diverse filosofische of cultuurgemeenschappen binnen Antwerpen met symboliek en keuzes van esthetiek en ontwerp van graven hun omgang met de dood (en het denken over de dood) documenteerden.
- De begraafplaats is uniek in Vlaanderen door de enorme hoeveelheid monumentale en kunstzinnige graven, die de ontwikkelingen en transities documenteren van artistiek denken, ontwikkeling van materialen (en industrialisering) en de artistieke en esthetische voorkeuren binnen de 19de, 20ste en 21ste eeuw.

Sociaal-culturele waarde, met aandacht voor:

- *de weerspiegeling van de multiculturaliteit van Antwerpen*
- *de vele ereperken met personaliteiten*
- *de diversiteit aan beroepen en overtuigingen van de overledenen*

Binnen dit kader kunnen we deze waardestellingen verder onderbouwen als volgt

- de begraafplaats en de graven documenteren hoe verschillende en diverse filosofische of cultuurgemeenschappen binnen Antwerpen omgingen en omgaan met de dood zowel in de 19de, 20ste als 21ste eeuw (en welke transities in lijkbezorging en denken over de dood daar achter liggen).

Historische waarde, met aandacht voor:

- *de geschiedenis als kasteeldomein*
- *de landschapsaanleg als stedelijke begraafplaats*
- *de vele graven die hier werden ondergebracht van onder meer de Kielbegraafplaats*
 - Binnen dit kader kunnen we deze waardestellingen verder onderbouwen als volgt:
 - Architecturale waarde: omwille van het ontwerp (landschap, padenstructuur, ...) en de infrastructuur (ingangsgebouwen), dat duidelijk de visie op een

²⁸ <https://inventaris.onroerenderfgoed.be/aanduidingsobjecten/7378> (geraadpleegd op 1/12/2022).

parkbegraafplaats documenteert aan het begin en in het midden van de 20ste eeuw. Daarenboven werden de reeds bestaande historische architecturale elementen (kasteel, neerhoeve en landschapselementen) goed geïntegreerd in het geheel en de primaire functie van de begraafplaats (onder meer door in gebruik name van kasteel en neerhoeve als ruimten voor de dienstverlening).

- Culturele waarde: de begraafplaats documenteert door de nieuwe aanleg én de overbrengingen van de Kielbegraafplaats de nieuwe funeraire cultuur en het vernieuwende denken over de plaats van de dood, de begraafplaats en het graf in de maatschappij – aan het einde van de 19de en het begin van de 20ste eeuw. Door haar verleden als kasteeldomein documenteert de begraafplaats ook een nieuwe burgerlijke cultuur waar de buitenbegraafplaats een park is waar gewandeld en gemijmerd wordt te midden van de graftekens van roemrijke overledenen met eer en faam. Het landschap van de perken en de brede lanen getuigt hier duidelijk van.
- Esthetische waarde: de begraafplaats is van bij aanvang een enorm stiltegebied in Antwerpen, een plek waar sereniteit en natuur in het landschap verweven werden als vitale onderdelen van een tijdloos rouwlandschap. De bijzondere esthetiek van brede lanen en landschapskamers draagt tot op vandaag bij aan de ervaring van de plek, die versterkt wordt door de enorme omvang van de site. De beeldwaarde van de historische perken en ereperken is vandaag uniek in Vlaanderen.
- Historische waarde: de lange historiek van het domein en de transformatie volgens wettelijke criteria tot een buitenbegraafplaats vanaf 1911 maken van deze buitenbegraafplaats een uniek tijdsdocument. De begraafplaats draagt vandaag ook nog de laatste sporen (graftekens) mee van andere begraafplaatsen, waaronder die van de verdwenen Kielbegraafplaats en de begraafplaatsen in de verdwenen polderdorpen. Ook de aanwezigheid van een groot aantal militaire perken versterkt het historisch belang van deze begraafplaats.

De bovenstaande verdere onderbouwing van de waardestelling voor het funerair erfgoed werd gebaseerd op het document *Afwegingskader - De erfgoedwaarden van funerair erfgoed*²⁹.

Voor wat de graftekens en perken met graftekens betreft kunnen we stellen dat de graftekens in de perken die behoren tot de scope van dit beheersplan dus al deze verschillende waarden vertegenwoordigen.

De historische perken, perk T en de joodse perken documenteren stuk voor stuk:

- De artistieke waarde omwille van een uitgesproken groot aantal ontwerpen van architecten, beelden van kunstenaars (zowel uit Antwerpen als uit gans Vlaanderen) en steenkappers, enz.
- Daarbinnen zien we een belang aan architecturale waarde door een uitgesproken diversiteit aan stijlen, ontwerpen en ontwerpers, graftypes en materiaalgebruik, markant voor de grafcultuur van de 19de en 20ste eeuw. We zien ook een belang aan culturele waarde, omwille van de aanwezigheid van een typerende en uitgesproken rijke symbolentaal die eigeneigen aan de grafcultuur van de 19de en 20ste eeuw.

²⁹ <https://oar.onroerenderfgoed.be/publicaties/AKOE/10/AKOE010-001.pdf>

- De historische waarde omwille van de vele voor Antwerpen belangrijke of betekenisvolle personen die hier hun laatste rustplaats vonden.

De ereperken vertegenwoordigen eveneens zowel de en socio-culturele als artistieke waarden, naast een sterke historische waarde (de verwevenheid van de personaliteiten met Antwerpen). Toch documenteren ze vandaag nog ook de grafcultuur die het eerste kwart van de 21ste eeuw typeert. Door hun nog steeds erg actieve status (nieuwe graven worden onder meer in perk R nog steeds frequent toegevoegd) genereren ze dus ook het erfgoed van de toekomst.

De militaire perken vertegenwoordigen vooral de historische waarde, waarbij de vele graftekens en herdenkingsmonumenten diverse historische belangrijke gebeurtenissen en keerpunten in de geschiedenis van Vlaanderen en Antwerpen markeren.

De asbestemmingsperken vertegenwoordigen een sterke socio-culturele waarde, waarbij ze de markante omslag naar crematiecultuur in de loop van de 20ste eeuw duidelijk documenteren. De nabijheid van het crematorium – dat overigens het eerste was in Vlaanderen – maakte de oudste strooiweide tot een typevoorbeeld voor latere voorbeelden in gans Vlaanderen.

De joodse perken hebben eveneens een uitgesproken historische en socio-culturele waarde, omwille van de manieren waarop ze de (begraving)geschiedenis van de joodse gemeenschap(pen) in Antwerpen documenteert vanaf de 19de eeuw tot op vandaag. Ook de artistieke waarde kan hier niet worden weggedacht, met aandacht voor de typisch joodse symboliek, maar ook de verwevenheid van de aanwezige symboliek met die op de perken Y en Z1. Op die manier tonen deze joodse perken de sterke verwevenheid van de joodse gemeenschappen met Antwerpen.